

Незабутня

ОЛЬГА

БАСАРАБ

ОЛЬГА БАСАРАБ

(1889 — 1924)

НЕЗАБУТНЯ ОЛЬГА БАСАРАБ

ВИБРАНЕ

Під редакцією Ірени Книш

diasporiana.org.ua

Накладом Організації Українок Канди
ім. Ольги Басараб

Вінніпег — 1976 — Канада

**L'INOUBLIABLE
OLHA BASARAB**

TEXTES CHOISIS

Édités par Irène Knysh

PUBLIÉS PAR L'ORGANISATION DES UKRAINIENNES DU CANADA

**THE UNFORGETTABLE
OLHA BASARAB**

SELECTIONS

Edited by Irene Knysh

Published by The Ukrainian Women's Organization
of Canada

Winnipeg — 1976 — Canada

ABSTRACT

This publication groups together for the first time memoirs as well as other materials for a biography of Olha Basarab (née Levytska), a remarkable 34-year old Ukrainian who was tortured to death by the Polish police in Lviv, in February of 1924.

This tragic event had a large echo in the contemporary press both American and European. This murder committed by post-Versailles Poland was the object of numerous memoranda, and of many debates on the international forum, e. g., in the League of Nations at Geneva, in the British Parliament at London, in the "Seim" of Warsaw, etc., and especially at international congresses of women's organizations (cf. pp. 230-234).

The two first segments of the volume present, by way of selected texts the memoirs of the martyr's near relatives and the opinions of contemporaries, of intimate friends, of acquaintances (amongst the latter especially the views of prominent personalities). The third section outlines some of the most notable press reactions, of various political orientations, as well as selected literary works in prose and in verse from among the many such efforts continuously produced since 1924, which place the event in an eternal perspective.

A critical and complete account of this tragic episode in the history of Ukrainian liberation struggles will only become possible (as is noted in the editor's preface) upon the relevant State archives being thrown open to investigators. For there still exist numerous doubts and obscurities concerning the history of western Ukraine during the Polish occupation.

The Organization of Ukrainian Women in Canada wishes, by way of this publication, to honour the memory of its Patron—Olha Basarab.

NOTE EXPLICATIVE

Ce recueil rassemble pour la première fois des mémoires ainsi que d'autres matériaux pour une biographie de Olha Basarab (née Lévytska), remarquable oukrainienne de 34 ans tourturée jusqu' à ce que mort s'ensuive par la police polonaise à Lviv en février 1924.

Ce tragique événement eut un large écho dans la presse contemporaine, américaine aussi bien qu' européenne. Ce meurtre de la Pologne de Versailles fut l'objet de nombreux mémorandums et de maints débats sur l'arène internationale, par exemple à la Société des Nations à Genève, au parlement anglais à Londres, au "Seïme" de Varsovie, etc . . . , et spécialement à l'occasion de beaucoup de congrès internationaux d'organisations féminines (v. pp. 230-234).

Les deux premières sections de ce livre présentent en textes choisis les souvenirs de proches parents de la martyre, et l'opinion de témoins divers, d'amis intimes et de connaissances—parmi ces dernières surtout celles de personnalités d'envergure. La troisième section fournit quelques unes des plus notables réactions de la média (de diverses orientations politiques) ainsi que des oeuvres choisies, en prose aussi bien qu'en vers, "anciennes" et toutes récentes, oeuvres qui placent cet événement dans une perspective d'éternité.

Un traitement critique et complet de cet épisode tragique dans l'histoire des luttes oukrainiennes de libération ne sera possible (ainsi que le note l'essai d'introduction) que lorsque les archives des Etats en cause deviendront accessibles, car il existe encore beaucoup de doutes et d'obscurités concernant l'histoire de l'Oukraine occidentale à l'époque de l'occupation polonaise.

L'Organisation des Oukrainiennes du Canada désire par cette publication rendre hommage à la mémoire de sa Patronne—Olha Basarab.

З М І С Т

ВІД РЕДАКТОРКИ	11-14
----------------------	-------

I. В РОДИННИХ СПОГАДАХ

1. Северин Левицький — Родовід Ольги Левицької-Басараб	16
2. Іванна Левицька — Дитинство і юність О. Басараб	17-23
3. Северин Левицький — Начерк життєпису Ольги з Левицьких Басараб	24-33
4. Іванна Левицька — О. Теодозій Кинасевич	34-35
5. Марія Левицька — Дарабою по Черемоші	36-39
6. Богдан М. Левицький — Спомин про Ольгу Левицьку-Басараб	40-42

II. У РОЗПОВІДЯХ ПРИЯТЕЛІВ І ЗНАЙОМИХ

1. Олена Охримович-Залізник — Моменти з життя Ольги Басараб	44-60
2. Стефанія Савицька — О ля	61-65
3. Марія Бачинська-Донцов — Романтики аж до трагічної смерті	66-72
4. Анна Жук — Ольга Басараб у Відні	73-77
5. Кирило Трильовський — Ляцькі звірства в тюрмах — смерть О. Басарабової	78-79
6. Гандзя Дмитерко-Ратич — Львів-Відень- Рогатин	80-82
7. Олена Федак-Шепарович — Про Ольгу Басараб	83-86
8. Ірена Вахнянин-Льонер — Ольга Басараб у моїй пам'яті	87-88
9. Лука Мишуга — Ольга Басараб	89-91
10. Ірена Шах — Ольга Басараб (спомин)	92-97
11. Мілена Рудницька, Ольга Басараб (з приводу річниці її смерті)	98-103
12. Роман Дашкевич — Дещо про Ольгу Басараб	104-106
13. Таїса Юріїв — „Поштова скринька”	106-107
14. Євгенія Савицька-Вербицька — Під польською окупацією	108-116
15. Василь Софронів-Левицький — Мої зустрічі з Ольгою Басараб	117-126
16. Олена Кисілевська — Мій спогад про Ольгу Басараб	127-130

III. У ВСЕНАРОДНІЙ ПАМ'ЯТІ

1. Остап Грицай — Великомучениця	132-133
2. Константина Малицька — Українське жіноцтво супроти морду бл. п. О. Басарабової	134-135
3. Іван Носик — Похорони Ольги Басараб	136-139
4. Онуфрій Івах — Голгота України	140-141
5. Правдолюб — Жертва 12. лютого 1924 р.	141-143
6. Страшне замучення української жінки	144-147
7. Володимир Янів — У п'яті роковини	148-151
8. Пам'яті Ольги Басарабової	151-152
9. Михайло Бажанський — Як згинула Ольга Басарабова	153-158
10. Олесь Бабій — Пам'яті Ольги Басараб	159
11. „Сурма” — В сему річницю	160-162
12. Анатоль Курдидик — Ользі Б.	163-164
13. Ірина Пеленська — Дмитро Басараб (Спомин)	165-171
14. Теофіля Іванців — В 11-ті роковини смерті Ольги Басараб	172
15. Марія Бачинська — Донцов, Арешт	173-177
16. Ол. Луговий — Ольга Басарабова (драма в 5-ьох діях)	178-189
17. Ярослава Зорич — Останні хвилини Ольги Басараб	190-192
18. О. Київлянка — На смерть Ольги	193
19. Богдан Зелений — В 37-му річницю смерті Ольги Басараб	194-198
20. Стефанія Савчук — Звернення до членок ОУК у 40-ліття смерті сл. п. Ольги Басараб	199-200
21. Ірина Зелена — „Я — Ольга Басараб”	201-203
22. Світляна Луцька-Андрушків — „Наше Життя” про Ольгу Басараб	204-206
23. Стефанія Бубнюк — Ольга Басараб на сторінках „Жіночого Світу”	207-214
24. Михайло Бажанський — Поклін героїству	215-217
24. Ірена Книш — Немеркнучий подвиг Ольги Басараб	218-224
26. Леся Храплива — Вертеп Ольги Басараб	225-228
27. Євген Онацький — Басараб Ольга	228
28. Оксана Лятуринська — Епілог до героїки	229
IV. ДОДАТОК — SUPPLEMENT	230-234
V. ПОКАЗНИК ІМЕН	235-239
Справлення помічених похибок	240

ВІД РЕДАКТОРКИ

Про Ольгу Басараб у пресі писалося й пишеться змало. Ця постать близька, дорога й завжди актуальна особливо для українського жіноцтва, яке з пієтизмом зберігало пам'ять про неї в тяжких умовах займанини та врозисто відзнагувало на нових поселеннях вихідців з рідних земель. Тому й від первопогнів організованої діяльності еміграції з останньої війни її ім'я належало до найбільших, які правили за дороговказ на нових дорогах.¹

Уже понад півсторіття минуло від її жертви, а актуальність її не зменшилася. Постать її виринає не тільки в пам'ятному місяці лютні, але й при інших важливих нагодах, як про це можна дізнатися з сучасної преси. Ось напр. українки в Нью Йорку відзнажили „Святом Ольги Басараб” відкриття новопродбаного організаційної домівки, а в Аргентині українське зорганізоване жіноцтво вшанувало її 50-ріття пропам'ятною таблицею, вмурованою в бібліотечній залі „Просвіти” в Буенос Айрес... Подібно й в інших країнах, бо пам'ять про Ольгу Басараб не загубилася в наших мандрівках по континентах.

Глибокою пошанною отозували пам'ять Ольги Басараб жіночі організації в ЗСА й Канаді. На ній виховувалися покоління. Багато організацій, навіть робітницьких, прийняло її ім'я для патронату. Визнає місце в тому звелиганні займає „Організація Українок Канади ім. Ольги Басараб”, що на першій крайовій конференції в 1934 р. рішила об'єднатися під патронатом цієї героїні. Діячка названої організації (в скорозенні ОУК) висловлюються, що для них, гленок ОУК — Ольга Басараб була немов свята. Потверджує це вимовно врозисте відкриття скульптурного погруддя² Ольги Басараб підчас II крайової кон-

¹ Пор. Ірена Книш „Перші кроки на еміграції”, Вінніпег, 1955, стор. 23, 34-5.

² Роботи Юрія Брика, знаходиться в Українському Національному Домі в Саскатуні.

фберенції в Саскатуні, 5 липня, 1936 р. Тоді в імені організації склала обіт голова центральної управи ОУК, Анастасія Павлизенко:

Наша Велика Патронко!

Перед Твоїми духовими огима зібралися тут доньки української нації, за якої добро Ти віддала життя й талан . . . Прийми сьогодні наше щире й тверде приречення:

Ми, українські націоналістки, горді з Твоїх діл моральної сили, обіцяємо перед Тобою й Твою великою жертвою мугениці непохитно, щоденно і до кінця нашого життя боротися і не відступати від тієї Ідеї, за яку Ти славно згинула. Боже, нам допоможи!

Сповнені такої ідейної наснаги зленки „Організації Українок Канади ім. Ольги Басараб” ще того самого року видали в Саскатуні драму Олександра Лугового „Ольга Басарабова”.³ Це перший твір, який появився окремим виданням. Як можна сподіватися, побудований він на домислах, з уведенням особи провокатора в найближче оточення Ольги Басараб, але автор прийнявши цю версію пішов даліше і вжив імпозантного фіналу кривавої німсти Української Військової Організації (УВО) на поліцистах. Ця легендарна розв’язка тільки скрітила успіх драми. Довгі роки з незаперечним виховним впливом грали її на різних сценах Канади. У той час драма Ол. Лугового стала важним засобом до поширення культу Ольги Басараб не тільки серед зленства ОУК, але в українській громаді взагалі.

У 30-их роках, коли організувалися святкові імпрези для вшанування Ольги Басараб відгувався брак матеріалів до її життєпису, якого достатньо не могла надолужити драма Ол. Лугового. Як свідчить напр. довголітня голова Ц.У.ОУК, п. Стефанія Савчук,⁴ для доповідей доводилось їй звертатися по інформації до поодиноких осіб, напр., до архітекта С. Дармограя, який мав світлину Ольги Басараб, що з неї виготовлено побільшення й портрети для відділів ОУК в різних місцевостях.

³ Уривки драми поміщені на стор. 178-189. Автор (Олександр Василь Овруцький Швабе) видав у Торонті, 1942 р. „Визначне жіноцтво України” (Історичні життєписи), ст. 250, а крім того вийшли друком ряд його драм і повістей.

⁴ В листі до ред. з 30.VIII, 1976 р.

Проте в пошуках повноти образу всієї події як і життя самої героїні не легко було знайти потрібні джерела з уваги на ворожу цензуру⁵ в окупованій Україні та потребу промовзування законспірованих дій і людей. Щойно після упадку версайської Польщі відкрилися застінно деякі аспекти історії Ольги Басараб. Тепер уже знаємо наочно докладніше її життєвий шлях.

Поширене знання про життя й діяльність Ольги Басараб насувало можливість заповнити дотеперішню прогалину. Тому діячки Організації Українок Канади ім. Ольги Басараб віддавна прагнули відзначити їхню патронку новою публікацією. Врешті заплановано появу нового видання в формі монографії з приводу н'ятдєсєт-різзєя.⁶ Всілякі склалися пригини, що друк відкладано та в висліді рішено видати збірник із так дїбраним матеріалом, щоб і давав можливо повніше насвітлення постаті та водночас міг бути вихїснуваний для святкових імпрез, концертів, сходин, доповідей, гутїрок і т.п.

Уклад збірника ділить матеріал на три застїни, з яких двї перші складаються зі спогадів рїднї й сугасників, що особисто знали Ольгу Басараб, а третя вміщає добір матеріалів, що до деякої мїри вказують, як закрїплювалися прославлення й легендарна доля героїні. Хог цілість дає перегляд тїльки приблизного стану наших дотеперїшнїх знань про цей історизний епїзод визвольних змагань, проте може застїнно влекшїти працю тим, що схогуть повніше дослїдити тло, ситуацію, політигні передумови всієї події.

Вибраний матеріал спирається головно на спогадах, а спогади, як відомо, не завжди віддзеркалюють історизну правду. Суттю бо мемуарів не є ні документальність, ні тогність. Вони засто не позбавлені деякого непотрїбного самообнажування внаслідок переваги субєктивїзму. Проте ті, що брали угасть у дотигних подїях, найкраще знають про них, як і враження пов'язані з подїями вірніше знані тим, що їх тоді переживали, відгзували. Тому самовисловлювання мемуаристів є теж пережита застка

⁵ Пор. стор. 44. На жаль, стаття інж. Лїдії Бурачинської про польську цензуру, „Нову хату”, „Громадянку” й ін. не могла ввійти до цього збірника, бо друкарня не отримала її в потрібний час.

⁶ Гл. „Жїночий Світ”, липень-серпень. 1974 р., стор. 12-13.

історії — хог без удокументованих і доказаних фактів, зате відтворює й узагальнює атмосферу, в якій вони відбувалися.

Не стало місця на використання ілюстративних матеріалів української акції на міжнародньому терені та не подано відгуків іншомовної преси на подію в львівській тюрмі. Всякі додаткові матеріали теж вимагали збільшення об'єму публікації, тому й подані тексти передруковано без коментарів (і майже без правописних змін).

Уважні зитагі доглянуть, що висловлювані погляди нераз розбіжні. Для оцінки цих розходжень і спірних питань потрібно висвітлити їх дослідною роботою над дотизними матеріалами.

Конспірація затирає сліди й не достаргає готових доказів. Тим то хвилююга історія Ольги Басараб має гима-ло сумнівів, неясностей, нерозв'язаних, а може й нерозв'язних проблем, висвітлення яких належить майбутньому, коли стануть доступні такі важливі джерела як державні архіви.⁷

На цьому вступному етапі зібрані спогади нераз повторяють подібні біографічні подробиці, але трактовані по своєму становлять знагими пригінки, вносять щось додаткове, якусь характеристигну деталь, плястигний штрих до портрету — що супроти наших скупих відомостей має свою цінність. Крім того озевидці — знайомі Ольги Басараб — це переважно визнагні особи йвідомі з їхньої діяльності, то ж ці опінії мають теж свою вимову. Деякі з них друкуються тут уперше.

Не були досі ніде публіковані спогади рідної сестри Ольги, Іванни Левицької, що розповідають про дитинство й шкільні роки — за них належиться подяка п. Тані Криницькій, братаниці Ольги Басараб.

Все це зібране під однією обкладинкою змогло вийти друком завдяки жертвенності й піетизмові гленства Організації Українок Канади ім. Ольги Басараб.

Ірена Книш

⁷ Початок у тому зробив недавно опублікований парижською „Культурою” (Зешити гісторичне, ч. 30, 74) меморіал О. Думіна, на який ласкаво звернув увагу редакторки збірника визначний діяч УВО, д-р Петро Сайкевич.

I
В РОДИННИХ СПОГАДАХ

РОДОВІД

ОЛЬГИ З ЛЕВИЦЬКИХ БАСАРАБ

Прадід: ЛЕВИЦЬКИЙ, парох с. Вишенка к. Львова.

Прабабка:

Дідо: Максиміліян ЛЕВИЦЬКИЙ, парох с. Воробіївка к. Тернополя. Уродж. б.р. 1815 в ....., помер і похований в р. .... в Воробіївці.

Баба: з роду СТРІЛЬБИЦЬКИХ, дочка пароха в м. Озирній к. Тернополя. Уродж. б.р. 1820 в ....., померла й похована б. церкви св. Духа в Рогатині 1888 р.

Батько: Михайло ЛЕВИЦЬКИЙ, син о. Максиміліяна і ....., Уродж. 1861 в Воробіївці к. Тернополя, парох м. Щурович біля Бродів. Там помер і похований у 1902 р.

Мати: Савина СТРІЛЬБИЦЬКА, дочка пароха с. Підгороддя к. Рогатина. Уродж. б.р. 1864 в ....., померла й похована в Підгородді в р. 1904.

Батько мами: о. Іван СТРІЛЬБИЦЬКИЙ, парох Підгороддя біля Рогатина. Уродж. 1826, в ....., помер і похований в Підгородді в р. 1903.

Мати мами: Катерина СТРІЛЬБИЦЬКА з роду РЕВУЦЬКИХ, уродж. у Львові в р. 1832, померла й похована в Підгородді в р. 1905.

Дідо мами: (по татові):

Баба мами: (по татові):

Дідо мами (по мамі): Матвій РЕВУЦЬКИЙ, міщанин м. Львова, уродж. в р. .... в ....., помер і похований у Підгородді при кінці 19 ст.

Баба мами (по мамі):

Померла й похована в Підгородді при кінці 19 ст.

Зладив Северин Левицький

ДИТИНСТВО І ЮНІСТЬ ОЛЬГИ БАСАРАБ

Цей спомин пише Левицька Іванна, сестра Ольги
Басараб для братанки Тані Криницької
та її потомків.

Таню Дорогенька! Чи пригадуєш її добре? Мені приходять на думку три хвилини, зв'язані її з Тобою.

Ти пішла раз із Нею до Університетського парку (тоді називався він Єзуїтський) і там Ви побачили гарного песика, що мав на шії велику, синю кокарду. Коли Ви повернулися додів, Ти зачала просити її й Своїх батьків, щоб і Тобі таку зав'язали на шию.

Вдруге, коли вона обшивала свою суконку кораликовими вужиками, Ти конче намагалася, щоб і Тобі такий один дала. Коли ж Вона відмовилася, Ти тоді сказала: „А як тета вмре, чи можу тоді взяти собі їх?“...

Третій момент в Преображенській церкві, на панахиді. Як звичайно, посередині церкви стояла тоді чорна домовина з палаючими довкола свічками. Пані Константина Малицька (Віра Лебедова) взяла тоді Тебе на руки, щоб Ти добре бачила ту домовину й сказала: „Бачиш, там лежить Твоя Тета Оля!...“

З Левицьких Ольга Басараб родилася в Підгороддю, Рогатинського повіту, в домі свого діда, пароха Підгороддя, о. Йована Стрільбицького в липні, тоді, як на його городі дозрівали вишні в р. 1889...

До трьох літ виховувалася в діда в Підгороддю та в їхньої доньки Йосифи, пізніше одруженої Кинасевич.¹ Дідо і „тетінька“ дуже любили малу Олю, а вона їх і тою любов'ю тішилася аж до їхньої й своєї смерти. Пізніше в домі своїх батьків у Щуровичах, куди забрав її батько.

...Щуровичі мале жидівське містечко, окружене цвітучими сіножаттями й сосновими лісами, через які плила спокійно ріка Стир. В її сусідстві було багато озер і бо-

¹ Про о. Теодозія Кинасевича гл. стор. 34-35, 128.

лот, зв'язаних з численними переказами, в яких виступали русалки, перелесник, потерчата і другі, як у „Лісовій пісні” Лесі Українки. Ольга так переймалася тими оповіданнями, що часто вони їй снилися, особливо чортик Куць. З великим інтересом слухала також оповідання мами про козаків, татар, битву під Берестечком і ще не знаючи письма, деклямувала короткі Шевченкові вірші „Ой чого ти почорніло, зеленее поле” і інші. Тоді якраз довкруги церкви будували нові штахети, а зі старими підігнаними стовпами викопували кості, в яких уява бачила тих героїв, що полягли під Берестечком, до якого зі Щурович було 4 милі.

Товаришами її дитячих ігор були її брат Северин і старша на рік сестра Йоганна (Іванна), та сусідський хлопець синьоокий Василь. Час від часу навідувалися священники із сусідних сіл зі своїми дітьми, найчастіше Чмоли із Завидча і Герасимовичі із Білявець, та Чировські з Корсова. Бували також поляки із Грималівки (за Стиром). Батьки говорили зі собою по польськи, а ми діти по українськи. Вони називалися Стшетальські. Лікар Ярошинський і польський священник Веродинський не мали дітей. Пізніше померлого лікаря Ярошинського змінили Засадські, емігранти з Росії, які мусіли звідтам утікати за революційну діяльність. Зі селян пригадую собі дяка Маркевича з численною громадкою дітей та хмеляра Шандрука й Шеремету, десь з-під Лопатина. Цей останній часто їздив до Бродів і тоді по дорозі ночував у нас. Тоді його бесідам з батьком про „політику” не було кінця. Шеремета був членом Повітової Ради в Бродах.

Взагалі наш батько був діяльним громадянином. Належав до Щуровецької Міської Ради, яка складалася переважно з жидів і малої частини українців і поляків. Поки батько був її членом, діловодство її велося українською мовою, а після його смерті місцеві інтелігенти поляки завели польську. Під його впливом заложено касу Райфазенку, що давала позики селянам. Щуровичі — невелика парафія мала мало поля і то переважно піщового. Батько почав управляти хміль, який давав такі прибутки, що за них можна було посилати дітей до середніх шкіл. Управу цієї рослини пропагував поміж селянами і в короткому часі було вже досить людей, що її вирощували.

Савина й о. Михайло Левицькі з дітьми, Ольга вгорі.

Наша мати була мрійливою, поетичною вдачею. Коли наставала весна, літо чи осінь, вона весь час перебувала на городі чи саді, копала, сіяла, садила, полола. Дуже любила природу. Весною в неділю їздили ми з нею в досить далекий ліс по конвалії, літом збирали суніці, а осінню горіхи. Там була стара розвалена коршма чи млин, з якими в'язалися перекази про розбійників.

На вакації до нас приїздила стрієчна сестра Міля — сліпа. Вона з нами їздила до лісу і наскільки могла, робила те, що й ми. Дома ми мусіли їй диктувати вірші з Кобзаря, а вона їх записувала (виколювала) своїми крапкованими буквами. Хоч була полькою, дуже любила Шевченка. Після закінчення школи для сліпих у Львові, була органісткою в одному із польських монастирів. Коли ми вже були старші, приїздили до нас її брати: Остап і Богдан. Остап закінчив політехніку і був інженером в Дрогобичі, де згинув трагічною смертю в 1941 р., а Богдан* суд

* Автор спомину про Ольгу Басараб на стор. 40-41.

дею в Косові, Винниках і Бібрці. Помер 1962 р. в Лос Ан-
джелес після тяжкої, довгої хвороби.

Мушу згадати ще про жидів. Їх у Щуровичах було дуже багато. Тримали шинки, трохи склепів (крамниць) і управляли різні ремесла. Часто бігали ми за ріжними справунками до Гінди. Її конкурентом був Берко, що мав крамницю напроти ринку. До нас додому приходив фактор Герц, про котрого батько говорив: „це правдивий Герц”. Про кравця Ерліха, що шив у нас дома, казав: „це правдивий Ерліх”. У п’ятницю ходили ми з мамою до пекарки за жидівськими булками-чворачками. Там мама звертала нашу увагу на чистоту в її хаті: підлога була така чиста як вишурований стіл. Жиди мешкали в гетті, хоч воно тоді так не називалося, а від селянських хат було відгороджене т. зв. жидівським небом: двома стовпами по обох сторонах вулиці з перетягненим дротом. Поза це небо рідко виходили, хіба в суботу. Тоді чоловіки дуже гарно одягалися в атласові халати й круглі шапки обшиті футром. Дівчата в гарних суконках і капелюхах з цвітами і плодами. Так ішли поважно через село на поле. Ми тоді з іншою дівчорою уставлялися вздовж вулиці й обсервували їх. Також не раз підглядали їх через вікно в п’ятницю ввечері, як вони відправляли шабас. Вся родина святочно одягнена засідала вокруг стола, застеленого білою скатертю і освіченого п’ятираменним свічником; батько стояв з книгою в руках і читав, чи молився з неї наголос. Потім їли передусім рибу й булку. Все відбувалося дуже торжественно.

Великою радістю для нас дітей було Різдво з дідухом на підлозі, з снопом в куті, сіном під скатертю, ялинкою та колядниками. Великдень з першими квіточками, крашанками, свяченою паскою та гагілками, які виводили дівчата коло великої дерев’яної церкви. Ми були ще малі, але нас звичайно також затидали дівчата поміж себе, певно з огляду на „попівські діти”.

Перші кляси: читання й писання вчив нас батько сам, а до третьої відвіз мене з Ольгою до Вайсвассер на Горішньому Шлеську. Там вчили монахині т. зв. “die armen Schulschwester”. Навчання приходило Ользі легко, особливо рахунки. Була вона там 2 роки. Тяжко тільки було їй привичаїтися до строгої дисципліни і трохи аскетич-

ного виховання, бо Ольга була живою життєрадісною вдачею.

Після дворічного навчання у Вайсвассер ми павзували. Тоді дома приступили до першого причастя. Приготовляв нас о. Повх, василіянин, мабуть з Крестинополя. Ця подія не відбувалася так торжественно як у Вайсвассер, де дівчата були на біло одягнені зі серпанками на голові та з малими ангеликами (дівчатками) по боках. які їм несли малитовники й свічки. Наша мама була дуже побожна, але на такі зовнішні речі не звертала великої уваги. Ми були одягнені в червоні пепіткові, флянелеві суконки (це ж була зима).

На вакації після того року приїхали до нас Стахо (Остап) і Данько (Богдан), брати невидючої Мілі. Остап зараз зорганізував з нас і сусідних дітей драматичний гурток та вчив співів і деклямацій до концерту. Вистава відбувалася в сушарні, де звичайно сушився хміль. Глядачів і слухачів було дуже багато, селян і інтелігенції зі сусідніх сіл. Ті, що не помістилися в сушарні, стояли на дворі і в широко відкритих її дверях. Ці вакації була лебедина пісня нашого батьківського дому. На слідуючі батько вже не жив. Помер в маю 1902 р.

Після так весело прожитих літніх місяців повіз нас батько до Перемишля до „Інституту для руських дівчат”. Раннім ранком, ще білий туман огортав город, приходство і село, коли мама вивела нас до фіри, на якій ми вмощувалися з батьком, і плакала за нами, наче б прочувала, що то вже в останнє нас виправляє зі Щурович. Їхали ми поволи пісчаною дорогою між сосновими лісами, 3½ милі до Бродів, де сіли на поїзд. — До Перемишля приїхали ми перед вечором. Фіякром заїхали до Інституту, великого, імпазантного будинку при вул. Татарській. Привитала нас його директорка — Марія Примівна, що через довгі роки управляла цією установою, була її душею. І їй найбільше треба завдячувати, що з перемиського Інституту виходили гарячі патріотки й свідомі громадянки. Олю вписали до п'ятої, мене ж до шостої класи. В класах було около 30 дівчат. Це були переважно попівські й учительські діти, мало селянських і вільних професій. Вчили нас Геня і Зоня Ропіцькі, проф. Мануляк — природи, Северин Зарицький — історії, Собчук — фізики. На увагу заслуговує передусім математичка Елеонора Залеська.

Глибоке знання не тільки свого предмету, замилувана у літературу свого і чужих народів, строга, але і справедлива тішилася найбільшою повагою серед молоді. Вже пізніше, після 1912 р., вчила я з нею в Яворові в семінарі і тоді вже яко старша могла я ближче її пізнати й оцінити. Незрівняна як товаришка, беззастережно віддана своїм ученицям, для яких не жалувала ні труду ні часу. Після обов'язкових занять у школі, годинами займалася з ними, так, що ми вже товаришки називали її: „боа інструктор”.

Перемиський Інститут була це престижева, як на той час українська установа. Величавий будинок, великий, гарно утриманий город з численними овочевими деревами і цвітучими корчами. Посередині його великий чотирикутний стрижений травник, де літом відбувалася гімнастика. Збоку в кутку була статуя Богоматері, біля якої літом відбувалася вечірня молитва зі співами побожних пісень яких молоді голоси розносилися далеко по сусідських городах і садах та замковім парку, до якого вони притикали.

В сутеринах будинку були кухні, пральні, лазнички і комори. На партері велика концертна зала, їдальня шпиталик, прийомні директорки і управительки (завідуючої господарською частиною) п. Крвавичевої. Це був тип стародавньої матрони. Висока, поставна, гарна з обличчя, з рожевою церою і цілком сивим волоссям. Її хід і рухи — маєстатичні.

На I-му поверсі — кляси, учальні, авля з гарним образом Божої Матері, роботи художника Скрутка. На II-му поверсі — спальні.

Цього року після Великодня наш батько помер на серце. Нам тоді в Інституті знижено оплату за удержання і навчання.

В р. 1903-4 засновано тут на базі виділової школи шостирічний ліцей, якого закінчення давало право вступу на університет. Після смерті батька я ще була 2 роки в Інституті, де закінчила 8-му клясу виділової школи. Восени вступила до учительського семінаря у Львові, а Олю за порадою директорки Примівної, прийняли до II кляси ліцею. Отже вона ще 5 літ вчилася в Перемишлі. Так в основному наші шляхи розійшлися. Стрічалися ми тоді головно на святах і вакаціях у родини Кинасевичів в Підго-

роддю або Сусулівці у Стрільбицьких. Коли я вже стала учителькою, Оля приїздила часом до мене до Пукова. Дуже часто перебувала у своїх товаришок: Наталі Левицької в Більчу Золотім або у Винки й Галі Чайковських у Бережанах. — Літа проведені Ольгою в Інституті — це час формування світогляду директоркою, учителями, лектурою, тогочасними подіями. Рільничі страйки, сецесія студентів з львівського університету, голодівка, процес „101”, вбивство Адама Коцка, вбивство Потоцького Мирославом Січинським, депортації поляків після того з нападами на українців та українські установи. Не диво, що більшість інституток вийшла зі школи зрілими громадянками, до смерті відданами українському народові і жіночій еманципації: Оля, Стефа Савицька, Марійка Бачинська, Наталя Левицька і другі. В маю 1908 р. я закінчила (український приватний) семінар Руського Педагогічного Товариства у Львові, а що тоді поляки з ненавистю ставилися до всього що українське, то наші учителі обавляючись, щоб та ненависть не відбилася на нашій матурі в державній семінарії у Львові, вислали нас до перемиського семінаря здавати там цей кінцевий екзамен. Але і це не дуже допомогло, відзначаючи учениці здавали з поправками, а на 18 було аж дві двійки. Одна з них обурена тою несправедливістю (О. Слободян) дала на вулиці в лице тій учительці, яка її спалила. За це Рада Шкільна Краєва виключила її із усіх семінарів в державі.

В Перемишлі на час матури ми мешкали в Інституті. Ольга була тоді в п'ятій класі ліцею (передостанній). Тоді кожного дня після вечері вона та її товаришки взявшись під руки цілим рядом проходилися по травнику і співали українські народні пісні, головно революційні. Дуже добре пригадуються мені слова:

„Як нам умерти прийдеться
у сірих казармах-тюрмах,
то месник новий обізветься
на наших зболілих кістках”.

Пізніше, коли її дійсно закатували у Львівській тюрмі, мені нераз згадувалося, що вона вже тоді виспівала свою долю . . .

Уривок зі спогадів, писаних у Львові в 1960-их роках.

Северин Левицький

НАЧЕРК ЖИТТЄПISУ ОЛЬГИ З ЛЕВИЦЬКИХ БАСАРАБОВОЇ

Ольга родилася в 1889 р. в домі діда по матері о. Івана Стрільбицького в с. Підгороддя, пов. Рогатин, згинула в польській поліційній тюрмі, при вул. Яховича у Львові вночі з 12 на 13 лютого 1924. Батько її о. Михайло Левицький походив з давнього священничого роду Галичини, був парохом у с. Щуровичі, пов. Броди (пізніше пов. Радехів). Належав до дуже діяльних тоді священників Брідщини в політичній боротьбі проти москвофільства і польонофільства, за культурне й економічне піднесення селянства свого повіту. Дітей своїх виховував у душі народолюбних і козакофільських традицій українського народу. Помер одначе дуже скоро, як Олі було 13 років.

Мати Савина походила також із давнього священничого роду Галичини Стрільбицьких. Перед одруженням була вчителькою в Рогатині, одна з перших українських жінок учительок у 80-х роках. В противенстві до мужа була дуже лагідна та одночасно із ним віддана праці для народу: була „ангелом милосердя” в цьому тоді бідному, неграмотному селі.*

Дитячі літа провела Оля частинно в с. Підгородді у діда по матері, частинно в батьків у с. Щуровичах над Стирем. Була вона любимцем діда, що за своїх молодих літ був запаленим революціонером і демократом і як студент філософії у Львові брав участь у барикадних боротьбах на вулицях Львова в 1848 р. зразу на вул. Галицькій, потім при костелі оо. Єзуїтів. Любив він про це своїм

---

* Як батько так і мати Олі були з діда-прадіда дрібні шляхтичі, одначе того титулу батьки не вживали й дітей своїх на шляхтичів не записували. Дідо Стрільбицький був навіть зрікся офіційно цього титулу в 1840 р.

дітям та внукам у своїй пасіці оповідати, як примір гідний до наслідування.

Оля була друга дитина у батьків, старша сестра звалася Іванна, нар. учителька в Городку, пізніше у Львові і молодший брат, Северин. Обое батьки дуже дбали про виховання своїх дітей. Глибоке релігійне та народолюбне виховання йшло завжди впарі. І діти вже в дитинстві знали, що вони з поневоленого українського народу, що для праці для нього, в любові до нього і для боротьби за його волю вони мають виростати. Ще діти читати не вміли, а знали вже твори Шевченка напам'ять, а першою найулюбленішою книжечкою Олі була „Олеся” Б. Грінченка (Чайченка В.). Крім того батько гартував дітей фізично. Вони мусіли вправляти руханку, ходити босі по снігу, вчив їх плавати у Стирі, заправляв не пеститися, а бути твердими на біль і невігоди.

Оля вже змалку була замкнена в собі і тверда назовні. Вона ніколи не плакала, навіть у хвилинах суворой кари батька, чи в пізніших важких ударах життя. Не любила жалітися, але здавалося б, що й других не жаліла (словами). Проте серце мала дуже добре „по мамі”. В скритості готова дати з себе сорочку, або суєнку, поділитися останнім куском хліба, терплячи сама нераз год. Такою залишилася вона ціле своє життя.

Ще в дошкільному віці навчили її батьки читати й писати і світ книжок став скоро світом Олі. Замкнена назовні, жила вона в книжках. Здавалося навіть, що Оля стане письменницею, але пізніше показалося, що світ дії, чину, був міцніший у неї.

До народної школи вже з 1-шої кляси післав батько Олю і старшу доньку далеко від батьківського дому, до німецької школи монахинь у м. Вайсвассер на Шлеську. Хотів він, щоб діти навчилися чужих мов і пізнали інші краї, людей, життя. Тільки на літні вакації Оля верталася до батьківського дому, до Щурович. Після закінчення 4-ох кляс нар. школи у Вайсвассер віддав її батько до виділової школи при „Інституті для Українських Дівчат” у Перемишлі. Тут перейшла Оля пізніше до лицею й закінчила його в 1909 р. матурою. як одна з краших учениць цього взірцевого навчального заведення, що виховав багато дівчат на визначних українських громадянках у Галичині.

Підчас цього шкільного навчання помер на 13 р. життя її батько, на 14 р. її любий дідो Стрільбицький, на 15-му мати. Почалося гірке сирітське життя. Пропав батьківський дім у Щуровичах, не стало любого діда і матері... Але Оля не заломилася. Батьки не залишили майже ніякого маєтку. Оля вже з 14-го р. життя заробляла на себе, головню лекціями в школі і своєю впертістю вимогла від родини-опікунів скінчити ліцей. І своєї мети досягла.

В ліцею стала вона скоро не тільки дуже доброю ученицею, любимцем визначної української виховниці Інституту, директорки Марії Примівної, але й визначною ученицею-громадянкою. Була не тільки учасницею, але душею й організаторкою різних гуртків молоді, була співредакторкою першого шкільного журналіку в ліцеї. Свою шкільну освіту доповнювала вона наполегливо читанням позашкільної лектури і не тільки творів белетристичних, але й світоглядних. Твори Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Ніцше, Гайне і т.п. стали основою її активного та заразом критичного й завжди шукаючого кращих доріг світогляду. Світ дівочих забав був їй далекий і часто з причини убогости недоступний. Зростала отже на інтелектуалістку, а одночасно й на діючу громадянку.

Після свят і вакацій перебувала вона в різних закутинах Галичини, в домах своєї рідні або своїх товаришок. Пізнавала усю Галичину від Лемківщини аж по Збруч з автовтопсії. Та найлюбішим її місцем побуту було с. Підгороддя, де в домі тети Кинасевич і її чоловіка о. Теодозія знаходила подих рідного дому.

Після ліцейної матури задумувала Оля доповнити гімназійну матуру й піти на університет. Наука чужих мов та літератури притягала її. Ще навіть кілька літ пізніше вона цієї думки не здавала, вчилася наполегливо латинської й грецької мов, читала вже Горація й Гомера в оригіналах, але доля її повернула куди інде. Треба було за короткий час добитися „куска хліба”. За рештку судового спадку по батькові поїхала вона з двома своїми іншими товаришками, М. Бачинською (зам. Донцовою) і С. Савицькою (зам. Матчаковою) до Відня на однорічний торговельний абітурієнтський курс. Були це перші українські дівчата з Галичини, що посвятилися вищим торговельно-економічним наукам.

Рік побуту в Відні збагатив особливо світогляд Олі. Тут увійшла вона з місця в Т-во українських студентів „Січ”, стала її діяльною членкою, пізнала багато нових людей. Жила тут більше ніж скромно. Цілу зиму переходила навіть без плаща, але свої останні гроші видавала вона на екскурсії по музеях, театрах, в опері, по місті й околиці, пізнала й верхи Альп. Як і всюди так і тут не була вона аматоркою широкого товариства. І тут скоро увійшла вона в мале, але дібране студентське товариство, з яким вона ділила долю і недолю свого студентського життя. Належали сюди Дмитро Донцов, Остап Грицай, Никифор Гірняк і др. — усі студенти Віденського університету. Це були друзі її позашкільного віденського життя в екскурсіях, в театрі, але рівночасно й в лектурі, чи в дискусіях на актуальні політичні та культурні теми українського життя. Спільна велика знимка оцього товариства, зроблена у Відні літом 1910 р. закінчила цей „безжурний” студентський рік, який Оля називала завжди одним із найкращих у своєму короткому житті.

Був це час, коли наявно показувалося, що вже крайня пора українським політичним партіям Галичини перейти від романтичного народолюбства до ідеї збройного чину за Україну. Був це рік, коли українська молодь у Галичині вперше зі зброєю в руках вступила до боротьби за українську „альма матер” університет у Львові. 1 липня цього шкільного року (1910) згинув у цій боротьбі Адам Коцко, студ. прав. Був це час, коли українська молодь еволюціонувала від модного тоді соціалізму з гаслами соціального визволення, або від мирних засобів політичної боротьби інших партій до ідей національної революції, яку проголосила в своїх резолюціях на II-му Всеукраїнському Студентському З’їзді у Львові в 1913 р. Оля пішла тим прямим шляхом до цієї мети.

Після успішного закінчення студій Оля вернулася до Львова, щоб тут знову стати віч-на-віч з твердою боротьбою за „кусочок хліба”. Не хотіла бути „на ласці родини”. Не мавши зразу змоги дістати службового місця в нечисленних ще тоді українських економічно-фінансових колах та інституціях, стала зразу вчителювати в чужій торговельній школі в Бориславі, де пробула один шкільний рік (1910/11). Згодом дістала місце в Українському Гіпотеч-

ному Банкові у Львові, де пробула в характері працівничи бухгалтерії аж до 1-шої світової війни, до липня 1914. Хоч для Олі економічно-фінансова ділянка праці була далека від її інтелектуальних і громадсько-суспільних заінтересувань, проте була вона дуже обов'язковою службовичкою, хоч на дуже скромних умовах платні вона працювала. Із своєї і так дуже скупі платні помагала вона своєму братові кінчити студії вже з першого місяця своєї заробітної праці. Та хоч праця фахова забирала їй 8-10 годин часу на добу, то в вільних хвиликах вона відживала на громадській праці, зразу ще в студентських львівських організаціях, потім у жіночих товариствах. У 1913 р., коли створилися перші відділи жінок при організації Українських Січових Стрільців, стала й вона активною учасницею цього нового в українському житті руху, посвятивши себе вишколові в військовій і санітарній службі.

У тому часі пізнала вона студента львівської політехніки, Дмитра Басараба, селянського сина з с. Іванкова над Збручем, який у 1913 р. одержав диплом інженера машино-будівельника. Був це також мужчина наполегливої, впертої праці над собою із широким громадським заінтересуванням. Якийсь час був головою Т-ва „Основа”. Був він два-три роки старший від Олі, на голову вищий за неї, припав їй до вподоби своєю поважною вдачею, скромністю й одночасно ставним, гарним виглядом. Закінчення його студій збіглося з воєнним алярмом 1914 р. Дмитро був уже перед тим відбув свою однорічну військову службу в рядах австрійської армії, тому був обов'язаний як кандидат на офіцера до І-шої мобілізації. Оля зразу була на роздоріжжі, чи йти в УСС, чи заміж. Зразу була рішилася на І-ше. Та коли стало ясно, що українським дівчатам вступ до УСС заборонений через обмеження українського легіону до незначної горстки мужчин,* Оля пішла за голосом серця й почала ділити з Дмитром долю й недолю. Виїхала за ним в липні 1914 р. до Відня, де в церкві св. Варвари брали шлюб, а потім з ним разом до форту Мальборжет у Альпах на італійській границі, бо зразу цей форт не був ще в полосі воєнних дій.

---

* Нечисленні жінки, як Степанівна, Галечко, були дісталися „зайцем” до УСС і тільки неповний рік тривала їх служба.

Там вона перебула з мужем пів-року аж до часу, коли Італія виповіла війну Австрії й Німеччині. Галичина була занята царськими військами, поворот туди був неможливий, а з хвилиною вибуху війни Оля мусіла разом із другими „цивілями” опустити форт. Замешкала вона у Відні при „Шульгассе”, де й жила за студентських часів. На весну 1915 р. підсунулися італійські війська під форт і Дмитро згинув у перших боях від гранати.

Це був незвичайний удар для Олі. Любила вона свого чоловіка цілим еством, мала надію колись створити для себе і для родини „свій дім”, якого доля поскупила їй у юнацтві й молодості. Оля мала тоді 26 літ. Другі такі вдови тоді потішали себе скоро, маючи від Австрії таке-сяке матеріяльне забезпечення. Олю одначе покрив цей удар смутком на ціле життя. Зразу навіть здавалося, що цей удар зломить її морально й фізично, як колись зломив її маму. Та глибокі громадянські заінтересування врятували тоді її від цього. Вона віддалася згодом повним своїм еством опіці ранених жовнірів, головно українців, розсипаних по шпиталях Відня й околиці. Стала навіть тоді членом заряду міжнародної організації при Червоному Хресті під назвою „Христіян Гералд”, до якої був втягнув її посол до парламенту Сінгалевич, який, знаючи Олю ще в 1910 р. поміг їй дістатися до банку на службу. Родина Залізників (Галя й Микола) особливо тоді допомагали Олі здобути назад свою захитану рівновагу духа.

Тимчасом наближалися великі події. Царська Росія розпалася, в болях революцій і боротьби створилася нова суверенна українська держава, зразу над Дніпром, потім і в Галичині. Оля рішила посвятити своє дальше життя ідеї, для якої виховували її батьки, до якої шукала власних шляхів у своїх юнацько-молодечих літах, для якої й жив її чоловік Дмитро.

На запрошення уряду УНР стає вона секретаркою українського посольства в Фінляндії, якого керівником був якийсь час Микола Залізник. З Відня їде вона через Норвегію і Швецію до Гельсінк. З доручення задержується ще на корокий час у столиці Швеції, де входить м. ін. через арт. маляра Майданюка в товариство скандинавських малярів, з якими в'яже її пізніше довга переписка на мистецькі та літературні теми, для яких Оля мала зав-

жди велике заінтересування, зокрема до великих скандинавських письменників перелому XIX-XX століття. У Фінляндії була тільки кілька місяців. Осінь 1918. У Галичині йшла підготовка до Листопадових днів. Нитки цих приготувань бігли м. ін. з Придніпрянщини від Корпусу УСС до Відня, де находився тоді український політичний центр, з огляду на часті парламентарні сесії. Оля покидає вигідний пост у Фінляндії, щоб стати на службу українсько-галицькій справі. Австрія розсипується, різні її народи проголошують свою незалежність, між ними й Західня Україна. Події задержують Олю в Відні. Вона з місця входить до окремої місії, якої завданням було вести пропаганду між масами демобілізованого австрійського вояцтва, що з різних кутків-фронтів Європи прибилися до рідного краю, за творенням у Відні нових збройних формацій, що вже під українськими прапорами мали дальше добиватися до фронтів у Галичині, де після 1-го листопада йшла вперта українсько-польська війна. Оля невтомно віддалася справі організації цих відділів і висилки їх на фронт.

Розгром українських армій у чотирикутнику смерті, чергова велика історична невдача не зломали духа Олі, вона ні на хвилину не розброювала себе морально, боротьба ж за національний ідеал була її життєвою метою, навіть тоді, як уряд УНР опинився вже в таборах Польщі, а уряд Петрушевича в Відні. Зразу стає службовичкою в уряді Петрушевича на еміграції. Та його мирні дипломатичні заходи не вдовольняють активного її світосприймання. Вона є за „аксіон дірект” у краю, віч-на-віч з окупантами України. Вона стає членом УВО, Української Військової Організації, що мала продовжувати у підпіллі велику традицію збройної боротьби за волю України. Лучило її з УВО спільне політично-тактичне наставлення, а також особисті зв'язки з людьми, що стали творцями цього руху. М. ін. полк. Коновальця Евгена знала добре ще зі студентських часів.

Літом 1923 р. вперше по роках приїхала знову до Галичини. Руїна Галичини, зокрема двох її близьких сіл — Щурович і Підгороддя, які спалено до тла підчас боїв у рр. 1915-16, поведінка окупанта, зробили на неї гнітуче враження. Вже тоді мала вона певні завдання від УВО, допомогти налагодити, перервану після втечі Евгена Ко-

новальця за кордон на весну 1923 р. сітку організації. Відвідала родину свою і родину мужа над Збручем та інших своїх знайомих і при цій нагоді виконувала свої завдання. Побувала вона тоді кілька тижнів і від'їхала знову до Відня, щоб при кінці цього ж року повернутися вже на стало до Галичини, цим разом уже до Львова, де замешкала на своєму давньому мешканні при вул. Виспянського ч. 34.

Важка й тепер була боротьба за „кусок хліба”. На чужі кошти вона й тепер, як колись, не хотіла жити. Слабо з руїн 1918-20 рр. відбудовуване українське життя не могло їй негайно дати відповідного зайняття для прожитку. Прийшлося їй і тепер, як і колись зачати заробляти лекціями. Та одночасно змістя увійшла в наполегливу працю в легальних і підпільній організаціях. Стала секретаркою філії „Союзу Українок” на місто Львів і членом кружка „Пластприят”. З рамени філії „Союзу Українок” займалася організацією та культурно-освітньою працею серед українських дівчат-ремісничок і служниць. Для Пласту виконала безкорисно й по-мистецькому серію ляльок для його вертепних представлень на „Пластову Ялинку” в 1924, яка на жаль уже відбулася без неї, в дні її арешту.

Та головна її громадянська праця зосереджувалася в УВО. Була це праця невидна й незнана навіть для найближчого її оточення. Неспостережливо для других стала вона й її квартира місцем, де збігалися основні нитки краєвих і закордонних зв'язків УВО, на чолі якого в Галичині стояв тоді, захований також уміло в тінь полк. Андрій Мельник.

Арешт її наступив 9 лютого 1924, цілком несподівано і не з вини Олі, чи організації, а випадково. Поруч з УВО вела тоді в Галичині і комуністична підпільна організація свою роботу. Зимою 1923/4 йшла особлива нагінка польської поліції на цю організацію. Вів її м. ін. звісний із свого звірства у слідствах начальник відділу безпеки польської поліції у Львові комісар Кайдан. В його „слідствах” гинули, або важко були калічені різні політичні в'язні. Польська поліція шукала тоді за якоюсь комуністкою Савицькою і тому однієї ночі робила труси в різних Савицьких м. Львова, м. ін. у товаришки Олі, Стефи Савиць-

кої, що тоді, як і давніше спільно жила з Олею при вул. Виспянського 34, а яка нічого спільного з комунізмом не мала. Трус і ревізію поширено при цій нагоді й на речі Олі. Знайдено тоді між ними один пакет письмених матеріалів і декілька листів, речі організації УВО. Досвіта 9 лютого відпроваджено Олею й Савицьку до поліційних арештів при вул. Яховича ч. 3, до царства комісаря Кайдана. Олею уміщено в одиночці, келії ч. 7 на II-му поверсі. Її відокремлено цілком не тільки від зовнішнього світу, але також від усіх спів'язнів. Не доручено їй тоді ні теплих одягів, ні харчів, хоч заряд в'язниці ще й після смерті Олі приймав ззовні харчі для неї, а були тоді сильні морози, келія неопалювана. Звідсіля ведено її на нічні слідства в будинок президії поліції при вул. Міцкевича ч. 11. Слідство вели комісар Кайдан і аспір. Тадеуш Смольніцкі. „Слідство” тривало всього кілька днів, закінчено її смертю в ночі з 12-13 лютого 1924. Згинула від тортур, завданих їй при такому „слідстві”. Причиною тортур були відмова Олі всяких зізнань при слідстві, яку роллю вона грала в УВО, хто доручував їй письменні матеріали, з ким вона зв'язувалася. Її поліційний протокол був короткий: „Я відмовляю всяких зізнань”, підпис оригінальний „Ольга Басараб”.

Смерть Олі поліція хотіла затаїти. Поховали її після секції на клініці під чужим прізвищем як якусь Юлію Баравську в масовім гробі на периферії Янівського кладбища у Львові, а від родини приймав харчі для Олі, якби вона жила. Та на довго затаїти смерті не можна було. Під натиском заходів родини Олі й українського громадянства (головно адвокатури) справа почала виходити на яв, знайдено могилу Олі і внесено до прокуратури вимогу вияснити загадочну дію. Вкінці дозволено ексгумацію тіла для ствердження „тотожності”. До комісії вдалося впровадити двох українських лікарів д-ра Маріяна Панчишина і д-ра Дмитрюка (з Волині) як відпоручників родини. Ексгумацію наказано у великій тайні, але мимо цього через одну ніч вістка про це облетіла цілий Львів і при ексгумації явилася до 10,000-на юрба народу, яка чим далі почала приймати відносно поліції загрозливу поставу. Спроваджено відділи війська, установлено машинові кріси, силою усунено публику з кладбища на сумежні

вулиці й горби. Оба лікарі мали нагоду оглянути ціле тіло Олі й за їх зізнанням потвердилися вповні ці глухі чутки, що ходили по Львові: Оля була бестіяльськи скатована, сліди важких побоїв, м.ін. довгі кроваві пруги від биття ременями і їх спряжок. Тоді перенесено тіло бл. п. Олі до нової могили при головній алеї кладбища, де згодом поставлено їй пам'ятник.

Д-р Дмитрюк, вийшовши з кладбища, голосно кликав до зібраної товпи, що Оля „бестіяльськи побита” — поліція не важилася його арештувати. Похорони її, на яких промовляли м. ін. о. пралат Куницький і студ. Софронів Левицький закінчилися вуличною демонстрацією. Були арешти, впали ранені від куль.

Могила Олі була рік-річно в час Зелених Свят збірним місцем української молоді, зокрема дівочої. І майже рік-річно польська поліція силою розганяла товпу, що складала тернові вінки й співала революційних пісень. Падали ранені, йшли в тюрму ув'язнені, але пам'яті жінки — борця за волю України не всім було стерти з сердець вірних дочок і синів України.

Сірий Лев.

Авгзбург, вересень, 1948.

Іванна Левицька

о. ТЕОДОЗІЙ КИНАСЕВИЧ

Чоловік тети Йосифи Стрільбицької, маминої сестри після одруження став у діда в Підгороддю сотрудником. Не був він господарний, за те музикальний і гарно співав. По році вродився їм хлопчик, якого назвали Зиновій. Незадовго за ним прийшла Стефуня, а після неї Наталя. Тоді вуйко пішов на адміністрацію, а коли й з неї не вистарчали доходи на прожиток сім'ї з 5 душ, отримав велику парохію „Вовків”, не далеко Львова.

Але радість не була довготривала, бо вся господарка, з якої сподівалися покращання свого матеріального положення, впала на тету. Мусіла вона часто їздити по полях, сіножаттях, уїдатися з людьми, які їх винаймали й гірко тету ошукували.

Коли ж у 1903 р. помер дідо Стрільбицький, на сильне домагання тети вуйко покинув ту велику парохію та перейшов на дідову до Підгороддя, коло Рогатина.

Наш батько вже тоді не жив і нас четверо: мама, Оля, Север і я також потягнули за ними до Підгороддя. Під час дороги мама простудилася, дістала запалення легенів, а після них туберкульозу і в липні 1904 р. померла в Підгороддю. Лишилося нас троє, незабезпечених, круглих сиріт.

З'їхалася тоді татова й мамина родина, щоб вирішити, що з нами робити. Ніхто не хотів взяти опікунства, хоч між ними були добре матеріально ситуовані люди. Тета Кинасевич просила їх із сльозами в очах, обіцяла, що ми все будемо в них на святах і на вакаціях, тільки, щоб хтось взяв на себе офіційальне опікунство, зв'язане з представництвом перед владою, бо вуйко не любить мати з нею до діла. Але даремні були прохання й сльози тети. Ніхто не схотів цього зробити. Хоч-не-хоч мусіли вуйки взяти ще нас троє й долучити до своїх четверо молодших.

Саме тоді я закінчила 8-му класу в Перемишлі і треба було дати мене до семінаря у Львові. Оплата там не була велика, але треба було знайти мешкання й харчі. Вуйко пригадав собі, що в Інституті С.С. Василянок було 5 стипендійних безплатних місць кардинала С. Сембратовича. Хоч як він не любив ходити й просити, поїхав до митрополита. На жаль, всі стипендії були вже приділені і вуйко збирався вже відходити, але митрополит задержав його, бо нагадав, що ще є одна вільна стипендія, трохи менша від тамтих — кардинала Михаїла Левицького. Якщо вуйко схоче, може мені її віддати. Розуміється, вуйко радо пристав і так завдяки вуйкові Кинасевичові й митрополитові я опинилася в Інституті С.С. Василянок, при вул. Зибликевича. Тут застала чотири дівчинки круглі сироти, що були доньками колишнього „недойшлого” нареченого тети. Це було 1904 р., а вуйко Кинасевич дожив, слава Богу, до 1930 р., а тета до 1924 р.

Олю, яка була дуже доброю ученицею, директорка Примівна залишила в Перемиському Інституті аж до закінчення ліцею, цебто до 1909 р. Северко, який був на станції в Бродях у о. Дзеровича, залишився там аж до матури, 1908 р.

Після матури я пішла на сільську вчительку, Оля до Відня на т.зв. однорічний курс „Гандельсакадемі”, а Север на філософію в львівський університет. І все те завдячуємо передусім Кинасевичам, які були людьми незвичайної доброти й шляхетности. Ніколи не робили вони різниці між своїми дітьми й нами, сиротами.

Вуйко Кинасевич вирізнявся між священиками повіту своєю інтелігенцією, знанням і науковими зацікавленнями, особливо — астрономією. Вуйко мав дві великі люнети, які прикріплював одну до другої та цілими ночами обсервував зорі, хмари й інші явища природи. Своїми спостереженнями ділився з обсерваторіями в Кракові, Грінч, Токію й іншими, які йому часто відповідали письмово. Часописів і белетристики не читав, тільки наукові праці. Селяни з сусідніх сіл приходили до нього нераз радитися, чи зачинати косовицю, чи не грозить в найближчі дні погана погода. Хоч на господарці не дуже розумівся, але метеорологію добре обчислював.

Уривок із спогадів, писаних у Львові в 1960-их роках.

Марія Левицька

ДАРАБОЮ ПО ЧЕРЕМОШІ

В пам'ять Ольги Басараб

Тепер, коли кожна людина в Америці подорожує й збирає враження з найбільш далеких та екзотичних околиць — хочеться мені пригадати прогульку неменш багату у враження, з наших таки рідних Карпат. Бо ж плисти дарабою по Черемоші — це таки нещобудь! І хоч багато людей знає наші рідні гори, але не всім довелось бачити їх із запінених хвиль тієї бурхливої ріки.

У 1922 р. ми з чоловіком замешкали в Косові. Наслухалась я багато про плавбу дарабою по Черемоші і бажання це почало в мені нуртувати. Вже дійсної форми набрало воно в наступному році, коли то до нас приїхала на вакації моя своячка Ольга Басараб. Вона піддала думку поїхати вище у гори до Жаб'я, а звідтіля поплисти дарабою по Черемоші. Ми підтримали її плян й одного дня найняли віз (в той час не було іншої комунікації між Косовом і Жаб'єм) і поїхали туди. В'їхавши в село, зайшли до знайомого гуцула, а той відступив нам хату, бо сам пішов у полонину помагати вівчарам при виробі бриндзі. Хата його стояла на горбочку і звідтіля був гарний вид на село і Черемош. Кожного ранку ми збігали вниз, щоб скупатись у чистій і холодній воді. Оля любила пливати і йти з хвилями на перебій, то ж нераз пливучи, пускалась вниз рікою. Великою приємністю для нас було — посидіти на березі ріки і приглядатись, як згори пливли дараби, а на кожній по одному, а то й по два керманічі з кермою в руці. Вони прямували дарабою до Кутів, там віддавали дерево до тартаків, де його різали на дошки. Керманічі вертались домів, хто як міг, одні йшли пішки верхами, другі наймали підводи.

І так почались наші заходи. У завідуючого сплавом дерева ми довідались, коли буде знов слідуєчий сплав, як рівнож попрохали дозволу поплисти на дарабі. Прийшов день відпливу дараб. Раненько ще досхід сонця поїхали ми на конях-гуцуликах до того місця, звідкіля ішов сплав. Вздовж берега позбивані плоти — це власне готові дараби, що чекали відпливу. Десь подальше запізнений робітник докінчував зв'язувати останню дарабу. А ось став підноситись рівень води — це відкрили гать у Буркуті. Керманичі заметушилися. Стали відв'язувати дараби, що були прикріплені сильними вужівками до стовпів на березі. Нам показують дарабу, що для нас призначена — на ній керманичі приробив до ковбка лавку, щоб нам було вигідніше їхати. І навіть накрив її ліжником! І ось уже відштовхнули дарабу від берега, а дальше хвилі ріки пхають її чимскорше вперед. Керманич узяв керму в руки і надає їй напрям, а за нами десятки таких самих дараб.

Пливемо вже добрих кілька кілометрів. Вже минули й село Жаб'є, що тягнеться 9 км., коли нараз закрутило дарабою і ми не чулися, як раптом накрила нас хвиля і ми, обризкані водою, вже на широкому плесі води. Тут обидва Черемоші, Чорний і Білий, зливаються в одне широке русло. Бистрі хвилі ріки навівають пісню „Черемоше, брате мій, прискори бігу...” і ми починаємо співати. Хоч шум ріки заглушує наш спів, але нам здається, що ми перегукуємось із хвилями, що вже вилискуються на сонці. Могутня це стихія!

Тут старий керманич похитав головою, почувши наш спів. Щось воно пригадало йому, бо він нагло почав говорити. „Єк я ше був малим хлопчішем і привучувавси цего ремесла (він показав на керму), то я почув цесю співанку. Єкос раз мій покойний дедя взев мене з собов на дарабу. На дедевій дарабі їхало тогди товариство, що було на вакаціях у нашого ігомості. А межи ними була тоді молода панунці. Єк ми пустилися на прутку воду, товариство співало тогди цесу саму співанку, що ви тепер. І ни знаю, ци мій покойний дедя услухавси так у цесу співанку, ци щос го затуманило, що невзрівся, ек дарабов підвергло, а то вдарив був у цес камінь, що я го типер на закруті обминув. А панунці в той чес сховзласи з да-

раби і впала в ріку. А ріка Черемош прутка і путерна, потегла паннунцію в долину на дно і вкрила своїм воденом филев навіки". Тут керманич зняв клепаню з голови, перехрестився та й додав: „Най з Богом спочиває”.

Ми всі троє відрухово поправились на лавці, немов би хотіли міцніше до неї прикріпитись. Пливли мовчки, ніхто й словом не обізвався. Сумно нам стало за молодим життям, що так нагло обірвалось!

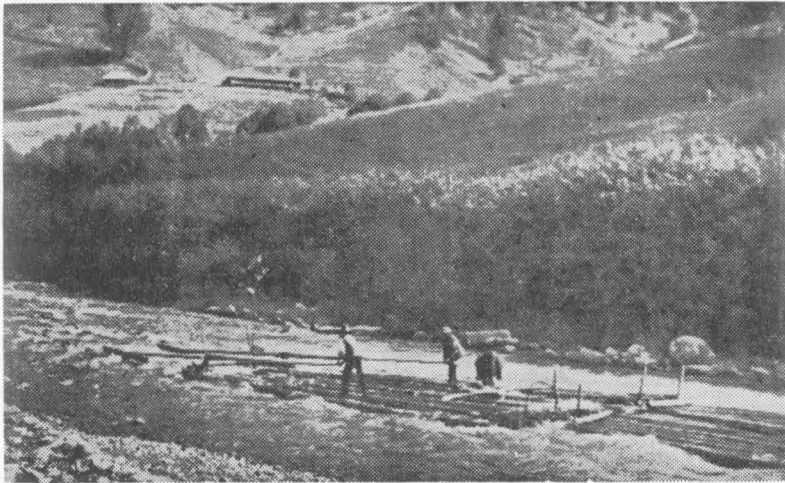
Та ось перед нами відкрився вид на село Розтоки. Тут ріка робить закрут, немов серпентину, одну з найбільших на Черемоші. Але дараба наша замахнулась раз або другий і вже покидає цю широку долину. Впливаємо знов між гори. Черемош став тут жвавий, дужий. Хвилі переливаються поміж скали, шумно й гучно ревуть на каменях, але досвідчений керманич справно їх оминає. Та все ж нам здається, що ріка щойно тепер набрала могутності й несе нас на своєму хребті немов стебелинку. А тут нараз впадаємо знов у якусь дебри. Висока скала, похилена над рікою, здається ось-ось нас розчавить, а Черемош б'є завзято і грізно у цю стіну, неначе хотів би її розвалити тому, що станула йому на дорозі. Але це лиш коротка мить. Вже ми минули її і здалека бачимо шпиль Сокільського, одне з найкращих місць над рікою. Тут Черемош пливе границею двох держав, що тоді поділили наші землі між себе. Вже здалека бачимо, як ходить гранична сторожа. При нашому березі молодичі перуть білля й перекидуються словами з такими ж самими на другому боці, що під румунською займанщиною. Плесо води вже спадає і дараби пливають звільна.

І ось ми вже в Кутах. Тут дараби звертають з головного плеса ріки в бік, де плитка вода і причалюють до берега. Керманич їх зараз передасть кому слід і дістане заслужену заплату. Робітники розберуть дарабу на ковбки і вивантажать на беріг. А ми виходимо на беріг і дякуємо Господу Богу за щасливо перебуту дорогу. Керманич прощає нас вдоволений, що перевіз нас у гаразді. Дякуємо йому й розплачуємось за труд.

Таким враженням закінчилась для нас ця подорож. Всі ми були вдоволені, що пізнали цей рід плавби й побачили Черемош і з того боку.

Не судилось Ользі Басараб побувати вдруге на Гуцульщині, бо вже в наступному році постигла її невмолима смерть. А ми ще раз у 1929 р. зважились на таку саму прогульку з її сестрою Іванкою. Тоді товаришила нам наша мала доня й для закріплення вражень із попередньої їзди ми зробили знімку на дарабі. Цілий час згадували той чи інший деталь із подорожі, що й покійна Ольга з нами пережила.

„Наше життя”, вересень 1965 р., стор. 7-8.

Дараба на Черемоші

Богдан М. Левицький

СПОМИН ПРО ОЛЬГУ ЛЕВИЦЬКУ-БАСАРАБ

В осені 1899 р. мої стрийки о. Михайло й Савина Левицькі (батьки бл. п. Ольги Басараб) в переїзді зі Щурович к. Бродів на весілля братаниці до Козови к. Бережан, відвідали нашу родину в Тернополі, де я з братом Остапом були учнями середньої школи. Стрийки запросили нас приїхати на вакації, з чого ми радо скористали, бо перед нами усміхалася дорога в нові незнані нам околиці Брідщини. Ми нетерпеливо очікували вакацій та уклали пляни, як їх будемо переводити.

Вкінці наші мрії сповнилися і в половині липня 1900 року я з братом виїхав до стрийків. Дорога залізницею з Тернополя, через Красне, до Бродів, опісля кіньми піщаною дорогою до Щурович — давала нам силу вражень, які й досі затрималися в моїй пам'яті. Ми пізналися з дітьми стрийків, а то: Іванкою, Ольгою та Северином, які були дещо молодші від нас.

Побут там через цілі вакації, серед живичних лісів і здорового повітря, належав до найприємніших наших споминів з молодечих років. Новістю для нас була управа хмелю, при збиранні якого ми всі були зайняті. Вакації скоро минали серед дитячих розривок, купелей у бистрій ріці Стир, у яких живу участь брала також покійна сестра Ольга. Ми ходили також пішком „за границю” до „Росії”, щоб подивитися на салдатів, які пильнували границі перед взаємною „контрабандою” (тютюн, горілка).

Тепер по стільки літах стає мені перед очима образ живої по вдачі бл. п. Ольги. Вона зі старшою сестрою Іванкою вернулися були тоді з німецької школи у Вайсвассер (Шлеськ), де вони через два роки вповні опанували німецьку мову, що їм в будучім житті стало дуже в

пригоді і було підставою їх пізніших успіхів у науці. Вони ділилися з нами своїми враженнями зі шкільної лавки, розказували про життя німецької молоді.

В часі вакацій ми пізналися також з гістьми стрийків, а то дітьми о. Чмоли зі Смержа і забави ще більш оживали.

Стрийки запрошували нас приїхати на наступні вакації. На жаль, до цього не прийшло, бо в травні 1902 року помер стрийко Михайло, а в два роки пізніше — стриянка і діти лишилися круглими сиротами.

Ми опісля далі час-від-часу стрічались, але на іншому терені і серед інших обставин.

Ольга, після скінчення лицею в Перемишлі, поїхала до Відня, де продовжувала науку і там вийшла заміж за інж. Дмитра Басараба, але вкортці він поїхав на війну та згинув на італійському фронті.

Перша світова війна кинула мене на еміграцію до Відня. Тут я знову стрінувся з Ольгою. Вона зрівноважена, не змагаючи до признання й почести, віддалася праці в Допомоговім Комітеті.

Опісля виїхав я на посаду до Оломунця і, деколи буваючи у Відні, стрічався ще з Ольгою. Вона була мовчазлива, не виявляла перед ніким своїх душевних терпінь.

По розпаді Австрії Ольга вернулася до Львова. Тут попала Покійна під вплив націоналістичного руху, в якому сама почала брати активну участь. Перебуваючи під той час дальше від Львова, я не стрічався вже особисто з Ольгою, лише час-до-часу доходили до мене вістки від рідні про неї.

Прийшов 1924 рік. Польська окупаційна влада почала переслідувати Український Визвольний Рух, тюрми стали переповнюватись українською молоддю. Тоді то одного зимового вечора, в місяці лютім, підчас ревізії у знайомих Покійної, попали в руки поліцистів важливі документи. Ольгу арештували. І так одного дня дійшла до мене сумна вістка, що Ольга вже не живе, а згинула внаслідок побоїв на допитах у в'язниці.

Була невгнута й відійшла від нас шляхом найвищої
посвяти. Але дух її не вмер. Він став символом, який про-
свічує вже 37 літ тим, що станули на її шлях.

Коли опісля доля кинула мене на працю близько
Львова, кожного року на Зелені Свята я йшов на Янів-
ське кладовище склонити голову перед могилою Героїні
— Ольги.

Льос Анджелес, 1961 р.

II

**У РОЗПОВІДЯХ ПРИЯТЕЛІВ
І ЗНАЙОМИХ**

Олена Охримович-Залізник

МОМЕНТИ З ЖИТТЯ ОЛЬГИ БАСАРАБ

Тому що довелося мені жити близько з Ольгою Басараб впродовж довгих літ, хочу поділитися спогадами про неї з тими, яким її постать цікава, а ім'я дороге. Хочу передати ті спомини якнайбільш об'єктивно і правдиво. Тому пишу лише про те, що добре пригадую, бо на жаль не заховалось її листування зо мною, а також пропали й інші записки чи протоколи, де можна би справдити якусь дату чи доповнити якесь ім'я або назву. Перед двома десятками літ писала я про неї у львівській „Новій Хаті”. Але в тодішніх умовах польської цензури треба було писати обережно, натяками, не договорюючи всього, не називаючи навіть її імени. Все ж таки за деякі місця цього нарису „Нову Хату” сконфісковано, так що мусіла появитися другим накладом із білими прогалинами.

Олю Левицьку я пізнала весною 1909 р. у моїй кімнаті, в дівочому інституті „Українського Педагогічного Товариства” у Львові, де я студіюючи тоді в університеті — була настоятелькою-інструкторкою.

По кількох хвилинах нав'язалась між нами така щира розмова, неначе ми віддавна були знайомі. Оля була тоді абсолювенткою Дівочого Інституту в Перемишлі й стояла якраз перед матурою. Перемиський Інститут мав тоді дуже добру славу зразкової під оглядом національного виховання й навчання школи. На чолі його стояла директорка Марія Примівна, яку всі інститутки шанували й любили. Тому й заговорили ми про відносини в Інституті, про взаємини між ученицями та вчительським збором, про тайні ученицькі гуртки і участь у них Олі, про їх шкільну, літографовану газетку, якої була ініціаторкою та співредакторкою.

Ольга Левицька-Басараб, абсолювентка перемиського ліцею.

Середнього росту, круглолиця темна бльондинка з гладким волоссям — не була вона властиво гарною. Але жвава, рухлива й зграбна — ходила все скоро і чітко; сиві, дещо короткозорі очі розумно дивилися з-під рівних брів, а її щира усмішка, що рідко сходила з її лица, була з'єднуюча і — заразлива.

Таке було моє перше враження і так у моїй пам'яті залишилася — із щирим поглядом і рядом білих зубів на усміхненому обличчі.

Доводилось мені бачити Олю в дуже важких хвилинах її життя — тоді була вона один біль і страждання. Але назагал, по своїй вдачі — було в неї багато життєрадості і зрозуміння для веселого жарту: доброї сатири й тонкої іронії.

Про дитинство Ольги Левицької знала я тільки з її оповідань. Батько був священником у с. Шуровичах коло

Бродів і там провела вона перші дитячі роки. Нерадо говорила про ті часи — і тоді не сміялась.

Батьки її зчаста хворіли і молодо померли. Маму пригадувала собі все хворою, з болем голови, як вона просила сидіти при ній та гладити її по голові, може біль проминє. З рідного села пам'ятала стави й поля, засаджені хмелем, а також ліси, повні ягід і грибів, що їх дуже любила. Вона, старша сестра і молодший брат виховувались по смерті батьків у вуйків, кожне в іншого. Про себе говорила, що малою була неслухняна й дуже вперта. Дорослою вже усвідомлювала собі, що це так відбилась на ній хвороба і смерть батьків та брак радісного дитинства.

У середній школі в Перемишлі за стипендійне, безплатне місце віддячувалася тим, що вчила менше здібних товаришок. Сама вона вчилася радо й легко, а других любила і вміла вчити. Отже цей обов'язок відіймав щоправда час потрібний до праці над собою, одначе не справляв їй труднощів. По матурі виїхала до Відня wraz із іншими двома абсолювентками інституту. Вони змагали до торговельної академії й були першими галицькими українками, що покінчили вищі торговельні студії.

Під час її студій у Відні я її не зустрічала. Але пізніше, по повороті до Галичини вона розказувала мені багато й весело про ті часи.

Товариство українських студентів „Січ”, сходини, відчити, концерти й спільні прогульки в околиці Відня творили рідну атмосферу на чужині та давали молодій людині багато нагоди пізнавати нове й цікаве. Сам Відень столиця великої й сильної ще тоді монархії, мав дуже догідні умовини для всебічного формування і розваги. І Оля черпала з тієї скарбниці повними пригорщами.

Почуття обов'язку і брак засобів наказували кінчати студії якнайскорше і якнайкраще. Однак знаходився все час на добру книжку чи театр, на відвідини виставок. Велика двірська опера давала нагоду почути найкращих співаків, драматичні театри знайомили з творами європейських письменників. Олі конче треба б бути — хоч би на четвертому поверсі, хоч би на стоячому місці, нехай на рахунок обідів чи непідбитих черевиків.

По повороті до Львова станула Оля відразу до заробітної праці. Зразу в „Дністрі”, відтак у „Земельному Банку” — тодішніх найбільших українських економічних установах. Обов’язки книговода сповняла вона сумлінно, але особливого замилювання до такої праці в неї не було.

У тих роках 1911-14 зустрічалися ми дуже часто. Деякий час мешкали ми в тому самому домі при вул. Виспянського, але й без того бачились усе в студентських та жіночих організаціях. Жила вона тоді дуже інтензивно — неначе в погоні за вільною хвилиною. Відбувши вісім годин бюрової праці, треба було знайти час на сходинах в товаристві студенток, на порядкуванні бібліотеки в „Жіночій Громаді”, на ведення курсів грамоти в „Просвіті”, на руханку в „Соколі”. Крім того треба було доробити гроша приватними лекціями чи переписуванням рукописів до друку та ще й самій учитися. Не покидала думки доповнити клясичну матуру і почати студіювати медицину, для якої мала велике зацікавлення. Та війна перебила ті пляни.

Про початок війни та метушню перших днів знаю тільки з оповідань Олі. Вона зараз же вступила в ряди жіночого відділу „Січових Стрільців”. Скорий вишкіл та допоміжна служба не тривали довго. Вже в серпні той відділ розв’язали тому, бо австрійській владі цей розріст стрілецької організації не був бажаний. Та хоч це коротко тривало, знаю з її слів, що це були для неї хвилини захоплення й підйому.

Під ту пору мене не було у Львові. Війна захопила мене на придніпрянській Україні, в Таврії. Щойно дорогою виміни дісталась я на початку 1915 р., через Фінляндію до Відня. І тут зустріла я Ольгу Левицьку, що подалась була з групою своїх близьких на захід, під напором фронту, що наближався.

У житті Олі зайшла велика зміна. У 1914 р. у Відні подружилася вона з інженером Дмитром Басарабом, б. головою студентського політехнічного товариства „Основа” у Львові. Це був селянський син з-над Збруча, рослий і поставний, інтелігентний і енергійний — правдиве дитя подільського чорнозему. Саме тоді повнив службу як запасний старшина артилерії на італійському фронті.

Із ним задумувала Оля побудувати своє життя, „закінчити вже раз те сирітство”, як говорила жартуючи. Та доля судила їй інакше. За кілька місяців, як відпровадила його до альпейського форту Мальбургет і сама вернулася до Відня, бо родинам не дозволено було там жити — наспіла зловіща вістка, що він згинув у перший день боїв, що розпочалися на фронті. Сталося це в той сам час, як зі Львова виперли царське військо.

До мене прийшла її приятелька Стефа з проханням передати Олі цю страшну вістку, бо в неї не стає сил на те. Та не треба було їй про те сповіщати. Як я зайшла до її гарної, ясної кімнати з вікном до парку — застала її, як вона немов закам'яніла стояла над скринєю, що прийшла з фронту. Скриня сказала їй про все. Сумлінні товариші зброї поспішили прислати злочасну спадщину чоловіка — одяг і зброю.

Не бачила я в житті більшого контрасту: крізь відчинене вікно вливались цілі снопи соняшного світла, пахощів квітів і пташиного щебету — і вона, похилена над кривавими, не засохлими ще рушниками, що ними рятували його товариші — над недописаним листом до неї, що знайшли по його смерті. І два листи до неї і до мами з написом: „Якби не довелося вернутись”. Прощення в неї — за розбите життя, а в мами — за недіспані ночі і втрачену надію на поміч сина.

Не довелося їй позбутися „сирітської самоти” не довелося дочекати сина, що мав би бути по її волі — цілком такий як батько.

Багато зусилля треба було з її сторони, щоб узяти себе в руки та допомогти часові заклепити болючі рани. Ще до смерті чоловіка зголосилась була до праці в „Українському Жіночому Комітеті Помочі Раненим Жовнірам” у Відні. Ціла українська територія Галичини й Буковини була тоді фронтовою областю, або частинно обсаджена ще російським військом. Наші ранені не мали зв'язку з домом — виздоровці не мали куди їхати на відпустку, інваліди не могли вертатися до дому. Більшість наших людей не вміла порозуміватися з лікарями і санітарами, не знаючи німецької мови. Завданням комітету було опікуватись отими жертвами війни та хоч частинно заступити рідне оточення. А їх було дуже багато. По

віденських великих шпиталях та клініках число їх доходило не раз до сотень або й тисяч.

Завданням членів комітету було відпитувати їх по шпиталях, перекладати їм їхні домагання до шпитальної влади, полагоджувати листування, роздавати книжки, часописи та давати інформації чи поради. Для тих, що лікувалися довгими місяцями, особливо безногих чи безруких, влаштовувано навчання грамоти, самоосвітні курси, реферати й концерти.

Ольга Басараб провадила такі курси в великому воєнному шпиталі на Грінцінгу і мала там не раз і сотню і більше учнів. Курс цей був так добре поставлений, що директор шпиталю, професор віденського університету прилюдно подякував їй за її працю. „Жовнірі інших національностей Австрії, говорив він, можуть позаздрити українцям таких ідейних робітників на культурному полі”.

Ще більше уваги присвячував Жіночий Комітет Українським Січовим Стрільцям — тим, що були по віденських шпиталях, і тим, що були в полі та запасних кадрах. Військовий прапор Січових Стрільців зладив та подарував Жіночий Комітет. Стрільцям у поле висилали святочні дарунки, виздоровцям чи тим, що в Відні творили нові кадри, влаштовували Свят-вечорі та свячене.

У Комітеті працювало кількадесять членок, що походили переважно з Галичини та воєнне лихоліття загнало їх до Відня. Довший час була головою Комітету Ольга Ціпановська, загально відома галицька діячка. Вона померла під час другої світової війни на тиф при праці в подібній установі в Комітеті допомоги українським підсоветським полоненим у Львові. Працювала там також Олена Кисілевська, що редагувала тоді календарі, видані в рр. 1916 і 1917 для стрільців. Ці календарі-альманахи також належали до праці Комітету. Всі 30-40 жінок присвячували праці в Комітеті свій вільний час і сили. Але найбільше душі вкладала в цю працю Ольга Басараб.

В домівці Комітету зорганізувала вона читальню і ви-позичальню книжок для виздоровців і інвалідів. Більшість читачів це були селяни і робітники. Всім їм уміла Оля, та бібліотекарка з замилювання, підобрати й дорадити відповідну книжку. Тричі в тиждень штильгукали вони, безногі та безрукі інваліди — до „Просвіти”, як вони називали.

вали нашу домівку. І там немов бачу її поміж ними — жваву й усміхнену, як шукає по полицях, як розпитує, чи подобалось, чи бажав би собі щось подібного, чи зовсім інакшого.

Умисне спинилась я на праці Комітету, бо з нею були тісно зв'язані три роки життя Ольги Басараб. І в ці роки я зустріла її майже щодня при спільній роботі, і в ці роки я щойно мала нагоду пізнати її ближче як громадянку й товариша праці.

У Відні тоді був недостаток на кожному кроці — голод, брак опалу й світла, трамваї ходили лише зрідка, всі школи перемінені на лазарети. Просидівши до полудня в бюрі Комітету, де полагоджувала сторони, письма в поле, висилала газети, книжки і листи до полонених через Червоний Хрест — відразу по полудні спішила на окраїни міста, щоб у бараковій оселі або многотисячному воєнному шпиталі працювати до вечора. А ввечорі, у мене, за голодною воєнною вечерею, втомлена і перемерзла, розважала — якби то зарадити тому чи іншому нещастю, що на нього наткнулась впродовж дня.

Українські парламентарні послі Юліян Романчук і Володимир Сінгалевич орудували тоді деякими фондами від американської і допомогової організації „Кришцієн Гералд”, що займався допомогою цивільному населенню на землях, зайнятих ворожою армією. Ольга Басараб стала працівницею цього комітету. Допомога комітету була спрямована в першу чергу на Волинь — українську територію, що була тоді зайнята Австрією. Хоч знищення першої світової війни на наших землях тепер нам видаються дитячою іграшкою в порівнянні з тим спустошенням, що його принесла друга війна, то все ж і тоді було багато людського горя, що йому треба було зарадити. Попалені села, розбиті стрільнями хати, жінки з малими дітьми без даху над головою, без допомоги й оборони, бо батьки їхні по другому боці фронту під зброєю. І ось увійшло це в круг діяння Олі. З якою дбайливістю й любов'ю встановляла вона контакт із тими жертвами війни, вела листування, висилала грошеві допомоги й посилки. Допомагали тут інформаціями Січові Стрільці, що тоді стояли на Волині й вели там культурно-освітню роботу.

По розпаді Австрії, з південного, італійського фронту їхали через Відень безчисленні поїзди війська, що демобілізувались самочинно, захопивши у свої руки залізничні шляхи. Між ними було дуже багато українців. Спішили вони всі до дому та не знали, що доїзд до Галичини неможливий. Тих, що їхали на Краків, забирали там примусово до польської армії Галера, а дорога через Угорщину була відтята внаслідок комуністичного перевороту Белі Куна.

І ось нове завдання виросло перед віденськими українцями. Всіх тих демобілізованих треба було перестривати на залізничних двірцях і освідомлювати про небезпеку. У Відні створились тоді перехідні станиці, де збирались ці вояки та творили українські військові відділи, або дожидали відповідної пори до повороту. Знову станула тут до праці — скоро й охоче — Ольга Басараб. У відпитуванні земляків та влаштуванні їх вона виявила тоді чимало організаційного хисту. Тоді пізнала я її з нового боку. Зимними осінніми вечорами міряла вона віденські залізничні галі, протискалась через юрбу поворотців, розпитувала й знаходила своїх. Знов приходила пізно і втомлена до своєї холодної кімнати та вже снувала думку про працю завтрішнього дня.

У 1919 р. перейшла Ольга Басараб на працю до посольства Західньо Української Народної Республіки (уряд Е. Петрушевича) у Відні. Там працювала вона зразу як урядовець, а пізніше як радник посольства до 1922 р.

Як усюди перед тим, так і тут вона була у своїй фаховій праці незвичайно сумлінною та залишила у звершників та товаришів праці гарний спомин. Одначе всю свою снагу вклала вона в громадську роботу. Найактивнішою жіночою організацією був тоді Український Жіночий Союз. Ця організація постала безпосередньо по закінченні війни та мала за мету культурно-освітню працю для членів, молоді і дітей у Відні. В тій цілі влаштував Союз навчання української мови для дітей, дитячі вистави і свята, удержував бібліотеку й читальню та організував курси і виклади.

Це стало знов черговим завданням для Ольги Басараб. Все була членом управи — бібліотечаркою або скарбничкою та брала участь в усіх інших працях, що

припадали для неї. Одним із завдань Союзу було давати піддержку молодим українським талантам, що вибились у мистецтві чи науці. Перші концерти наших відомих піяністок — Любки Колесси, Галі Левицької і Володимири Божейко були влаштовані заходами або при близькій співучасті Союзу, а конкретно при допомозі його членів, головно Ольги Басараб.

До діяння Союзу належала також праця над жіноцтвом та дітьми українського робітництва, що його було чимало в Відні. Це все були вихідці з Галичини й Буковини, що вже десятки літ проживали в столиці колишньої монархії. Вони гуртувались у товаристві „Єдність” та навіть спочатку поставились до Союзу неохоче, бо хтось провів у них агітацію, що мовляв, там „самі пані”. Контакт трудно було нав’язати. Та вистачило Ользі Басараб піти кілька разів до них на сходи, коли зв’язок наладнався. Вона здобула собі довір’я робітників і вже надалі співпраця обох товариств пішла гладко.

Та праця Українського Жіночого Союзу не обмежувалась лише культ.-освітньою діяльністю. Вона була замітною з огляду на склад своїх членів та особливу роллю, що її відіграла в нав’язанні міжнародніх зв’язків.

У Союзі був зовсім інакший склад членів, як у попередньому Комітеті. Тоді коли Комітет Допомоги Раненим створили Галичанки й Буковинки, втікачі з зайнятих земель — Жіночий Союз об’єднав жінок з усіх областей України. Комітет Допомоги Раненим зліквідувався з кінцем війни, бо більшість членок уже повернулась домів. Український Жіночий Союз створився з невеликої групи давніх та ново-прибулих, що прибули з Придніпрянщини. Відень, що в ньому було не лише посольство Української Народньої Республіки, але й різні дипломатичні й торговельні місії та делегації, був тоді найбільшим осередком української політичної еміграції.

Число членок УЖС було в різних роках різне. Та завжди об’єднувало воно значний гурт жінок із обох боків Збруча. Пригадаю, що тоді, коли я була головою Українського Жіночого Союзу, число членок доходило до сотні.

Жіночі організації, що створились були в Києві й Кам’янці на Поділлі, припинили свою діяльність із хвили-

ною, коли більшовики зайняли українську територію. У Львові, під новою польською владою також не було сприятливих умовин для розвою. Через ці політичні обставини Український Жіночий Союз став на деякий час — найбільшим осередком українського зорганізовано жіноцтва і його представником назовні.

Вперше зійшлися у спільній громадській праці оба гуртки українок. Хоч ідея української державности об'єднувала всю еміграцію, то залишки різних культурних і політичних впливів, під якими приходилося їй виростати — доводили до непорозумінь (як тоді говорилося, „галицько-придніпрянських”). Це утруднювало непотрібно роботу. Пригадую собі, що Ольга Басараб належала до тих членок Союзу, що старались завжди оминати такі конфлікти. В цій справі вона була дуже послідовна й рішуча. Підчеркувала завжди спільні всім українським жінкам позитивні риси, що повинні об'єднувати нас. Роз'єднують нас негативні прикмети чи залишки чужих впливів, говорила вона.

Зараз по війні почали відновлювати свою діяльність різні міжнародні товариства, що змушені були на час війни припинити свою діяльність. Жіночий Союз нав'язував контакти з центральними цих організацій і з їх національними секціями в різних державах. Були це: „Міжнародня Жіноча Рада”, „Союз для оборони політичних прав жінки”, „Ліга Миру і Свободи”, „Об'єднання жінок із університетською освітою” і інші. У домівці Союзу в Відні виставлялися різні меморіяли, відозви, обіжники й інформативні листки, щоб познайомити ті міжнародні організації про політичне положення на українських землях по обох боках Збруча, про штучно викликаний голод на Україні, про нехтування там прав людини. Якщо тільки виставлялася потреба такого матеріялу, що його треба було все спішно зладити, поробити переклади на чужі мови, розписати й розіслати — пам'ятаю, що завжди була Ольга Басараб, що бралась першою за це завдання.

У Відні відбувались тоді також перші міжнародні жіночі конгреси. І ось Жіночому Союзові приходилось приготувляти участь у них української делегації. Відень мав догідне положення для цього. Легко було нав'язати контакт із центральними міжнародних організацій — а також

бути в порозумінні з іншими скупченнями української еміграції та жіночим осередком у краю. Якщо вдалося делегатці краю виїхати на такий конгрес, тоді прилучувались до неї відпоручниці еміграції — а якщо краєвій делегації відмовила польська влада паспорту, тоді рятували ситуацію емігрантки з Відня, Берліна чи Праги.

Одним із таких інтернаціональних жіночих з'їздів був конгрес Міжнародної Ліги Миру й Свободи у Відні в 1921 р. Головою тієї організації була американка Дженні Едемс, що одержала мирову нагороду Нобля, а секретаркою її Емілія Балеї, теперішня її голова, також відзначена нагородою Нобля. Українки нав'язали контакт із цими двома замітними жінками. Повстала думка порушити українські справи на цьому міжнародньому форумі.

Треба було створити українську секцію „Ліги Миру і Свободи”, що взяла б участь у конгресі та з'ясувала наслідки, заподіяне наїздниками українським землям. У праці над заснуванням цієї секції взяла дуже активну участь Ольга Басараб. Завдяки її енергії підготовані праці пішли швидко. Українська делегація була численна і перевела своє завдання як слід.

Згадую їхні постаті. Як багато з них відійшло у вічність. А головне скільки їх, членок-основниць української секції „Ліги Миру і Свободи” у Відні впало жертвою брутальної жорстокости тих, що на всіх просторах України нехтували й зневажали всі Божі й людські права.

Першою з них була — Ольга Басараб, що загинула в 1924 р. у Львові за польського гнету.

Другу — д-р Надію Суровцову „зліквідували” більшовики по її повероті на Україну.

Третя — д-р Харитя Кононенко загинула в 1943 р. на Волині, розстріляна німцями.

Три жертви — трьох нелюдських режимів наїздників України.

Бачила я Ольгу Басараб не лише при її повній посвяті громадській праці, а й у хвилинах, що лишались їй для неї самої. Не могла б вона давати другим своїй доброти, знання й досвіду, якби не вмiла сама бачити в житті ясних сторінок, не могла б переживати радісних хвилин.

Весною й літом 1918 були ми з нею разом декілька місяців у Стокгольмі. Добробут і безжурність неутраляної країни, інша, незнана нам природа, нові люди цікавили нас, приїжджих із понурого тоді, виснаженого Відня. Оригінальна північна весна, море в сяйві ясних, північних ночей, гарні будівлі, багаті музеї та галерії картин займали й оживляли її дуже. Великий, етнографічний музей серед природи „Скансен”, де в будівлях, перенесених із різних частин Швеції, а також фавна і рістня, був повчальним і дуже приємним місцем для проходів. В народних вишивках, тканинах і різьбах області Далярне знаходили ми багато спільного з нашими гуцульськими мотивами.

Ольга Басараб любила й цінила народне мистецтво. Вона дбайливо зберігала свої полтавські гаптовані рушники, часто для святочних нагод одягала свою вишивану буковинську сорочку. Тому й цікавив її дуже шведський фолкльор і вона уважно його вивчала на готових зразках.

Між людьми, що їх пізнала Ольга в новій країні, була невеличка група індусів. Один із них, із знатного браманського роду з Гайдерабад — Вірендранат, Чато Падея був братом відомої індуської письменниці і члена Конгресу, Сероїні Найду. Хоч обоє вони студіювали в Англії і сестра Чата більш писала англійською ніж індуською мовою, то Чато дуже не любив англійців, як завойовників їх країни. Ольга Басараб часто розпитувала Чата про його погляд і тактику, щоб повести порівняння з нашою ситуацією. Вона залюбки користалася з добірної бібліотеки Чата, що мала поважну німецьку частину, читала твори славеного тоді Рабіндраната Таґоре.

Також книжки писані індуською або англійською мовами про Індію давали їй завдяки ілюстраціям поняття про цю далеку й егзотичну країну. Пізніше, повернувшись до Відня, шукала вона й перестудіювала книжки про культуру й філософію Індії.

Та загалом читання книжок було улюбленим заняттям Ольги Басараб. Ще в шкільній лавці збудилась у ній ця жадоба. Вона читала завжди багато і з розбором. Підчас війни спроваджувала вона зі Львова видання „Видавничої Спілки”, збірники і записки Наук. Т-ва ім. Шевченка та все, що тоді ще у Львові можна було з книжок

дістати. Нормального поштового зв'язку тоді зі Львовом не було. Пригадую, як її брат та якийсь стрілець їдучи ділово до Відня, привезли на її прохання цілі наплечники книжок. Закутавшись від холоду в коци, просиджувала над ними мало не цілі ночі в своїй нетопленій кімнатці.

Живо слідкувала за всіма літературними явищами й імпрезами. У повоєнних роках зібрався був у Відні цілий гурт українських письменників і влаштував літературні вечори й дискусії. Ольга Басараб була тут усе пильним слухачем. Була знайома з поетами Олесем, Черкасенком та іншими. Любила брати участь у дискусіях на літературні теми.

Одначе книжки не були для неї єдиною розвагою. Вона також любила природу й часто вибиралася на прогульки та більші мандрівки в Альпи. Товаришила їй нероз Олена Степанівна або малярка Марія Дольницька.

Два роки після нашої „шведської весни” провели ми разом декілька літніх тижнів у Фінляндії. Крім самої столиці Гельсінкі з її околицями мала вона змогу побачити й фінське село, приглядатися народнім ігрищам в найкоротшу в році червневу ніч, яка властиво не є ніччю; зараз по заході сонце починає наново сходити.

Приїхала тоді Ольга з Відня виснажена й перемучена. Радо відпочивала в домику серед соснового ліса, в Гранкуля коло Гельсінкі — та проводила весь час із моїми дітьми. Дітей вона дуже любила й розуміла, мала вроджений педагогічний хист і моїй малій доні припадала чимала пайка її доброго впливу. Розказувала й читала їй казки, ходила з нею на проходи, показувала дитячі гри, переводила руханки й навчила її української грамоти.

Пригадується мені тепер одна її педагогічна порада. Коли ми пізніш замешкали у Відні, я хотіла повести свою малу доню на дитячу виставу в віденській двірській опері, яка славилася декораційними та світляними ефектами. Оля звернула мою увагу на те, щоб я не провадила дитини на цю виставу, доки не відбудеться дитяче свято гагілок, що його підготовляла наша емігрантська громада. По пишній виставі у двірській опері скромна аматорська гра гагілок не зробила б на неї бажаного враження, не залишила б доброго спомину про свій танок. Навмис-

не згадую цей дрібний епізод тому, бо українські молоді матері, закинені тепер по чужих краях, можуть стати перед подібною проблемою і порада Ольги Басараб, щоб своє мати все на першім пляні перед чужим, хоч би й кращим, може теж їм пригодитись.

У половині 1923 р. переїхала Ольга Басараб на постійний побут до Львова. Під кінець того ж року поїхала й я туди, щоб відвідати свою тяжко хвору маму.

Настрій, в якому застала я Ольгу Басараб, не дуже мене врадував. Вона не могла знайти для себе відповідної праці і це відбивалося на її настрою. В перших роках польського панування дуже трудно було українцям знайти працю, особливо тим, що верталися з еміграції. З гіркістю розказувала, як важко за заробітну працю особливо жінкам, як часто рішає про те не здібність чи знання, а позакулісові впливи чи зверхній вигляд.

— Хіба би підмінити обличчя? — казала жартуючи.

До громадської праці зголосилась була відразу. І знову бачимо її в виділі Союзу Українок, як скарбничку. Союз Українок, що повстав тоді у Львові на місце передвійної „Жіночої Громади” почав був проводити організаційну працю серед жіноцтва в Галичині.

Востаннє бачила я її під кінець січня 1924 р. на залізничному двірці у Львові. По смерті моєї матері верталась я до Відня, а вона провозжала мене — не думала я, що це наше останнє побачення.

Незадовго потім дістала я поштою ляконічне повідомлення від мого брата Володимира Охримовича „Твої товаришки перепровадилися з вулиці Виспянського на вулицю Яховича”.

При вул. Яховича містилися львівські поліцейні арешти і я знала, що подана вістка повідомляє мене про арешт Ольги Басараб і Стефи С. Хоч арештування в Польщі не були рідкістю, то непокоїв мене стиль картки і дуже пригнобила вістка про арешт товаришок, з якими я щойно недавно бачилася.

За кілька днів принесли часописи вістку про трагічну смерть Олі у в'язничній келії. Подія ця, що голосним відгомонам відбилася серед широких мас українського громадянства, потрясла в першу чергу тих, хто знав її ближче з її громадської праці.

Роздумуючи тоді, підчас безсонних ночей, над її трагічною смертю не могла я просто зрозуміти, де взяла вона стільки сил перенести всі ті знущання. Вона — така дуже вразлива на всяку зневагу, на людську і свою кривду, на фізичний біль, на все те, що їй довелося перенести в останні хвилини життя...

Жінки з краєвих жіночих організацій не могли, через політичні репресії виявити всієї правди про Ольгу Басараб та запротестувати проти такого нечуваного насилля. Їх виручили в тім організації емігранток у Берліні, Відні й Празі. Стали інформувати міжнародні жіночі організації про трагічну смерть жінки-громадянки, що впала жертвою метод польської поліційної системи. Протестували на конгресах, улаштовували доклади про цю подію, розсилали інформативні листки. Такий протест, виданий жіночими організаціями й зладжений Ганною Чикаленко-Келлер у Берліні, зі світлиною і некрологом Ольги Басараб розіслано сотням жіночих товариств в усіх державах Європи й Америки. Австрійська Ліга Миру і Свободи оголосила була з приводу трагічної смерті Ольги Басараб протестаційні збори, а поліція, на домагання польського посольства у Відні, заборонила їх. Мені, що мала виголосити там реферат, загрозили видаленням із меж Австрії. Заборона ця наробила багато шуму в кругах австрійської Ліги Миру і Свободи, бо була це загалом перша заборона зборів в жіночих організаціях Австрії.

Тиждень пізніше збори відбулися на підставі закону про збори за особистими запрошеннями, а реферат прочитала п. Олена Левицька, що була австрійською громадянкою. Все ж таки прилюдного протесту в пресі не можна було піднести через заходи польського посольства.

Інші міжнародні жіночі організації повідомлені письменною дорогою про трагічну смерть Ольги Басараб, ставили цю справу на порядок нарад своїх конгресів.

Не було моїм заміром подати докладний життєпис, чи повну характеристику її особи. Моїм завданням було списати деякі сторінки з життя Ольги Басараб і то такі моменти, що я їх могла сама спостерігати, або чула про те з її власних оповідань.

Проте і з тих загальних спостережень бачимо, що вона:

Свою природну здібність і бистроту ума розвивала й поширювала солідною й послідовною працею над собою.

Помимо важких родинних і матеріальних умовин добула широку загальну освіту і вище фахове знання.

Своїм знанням радо і вміло ділилася з другими — в читальнях чи курсах.

Від наймолодших літ сама заробляла не лише на свій прожиток, й на різні культурні потреби інтелігентної людини, що вміє сприймати красу і глибіню творів людського духа.

Чутлива до людського горя, спішила з моральною й матеріальною допомогою тим, що її потребували.

Щирим і безпосереднім, привітним підходом до людей здобувала довір'я і пошану всіх, кого доводилося їй зустрічати в житті.

Важкі життєві удари долі намагалася перебороти самовідреченою, повною посвятою працею для інших.

У громадську працю вкладала всю душу, знання, енергію й віддавала їй увесь вільний час. Її підхід до громадської праці був усе приміром і заохотою для інших.

В найтрагічнішу хвилину життя, в час тюремних допитів, зневаг і знущань виявляє непоборну силу, що наказує радше понести смерть, ніж завести покладане на неї довір'я.

Всі ті прикмети духа, такі характеристичні для позитивного типу української жінки-громадянки й матері (якою була вона по своїй вдачі, хоч не зазнала материнства), роблять її неначе символом української героїні.

Шануючи її пам'ять у річницю її смерті, шануємо пам'ять усіх тих українок, що загинули мученицькою смертю за останні десятиліття нашої історії. Всіх тих знаних, мало знаних і безіменних, яких жертва життя була рівно велика.

На Янівському цвинтарі у Львові, при головній дорозі недалеко входу праворуч — стоїть скромний пам'ятник — масивна плита з чорного блискучого граніту.

Товаришки й друзі Покійної спорудили його при видатній допомозі американських українок.

На ньому плоскорізьба мистця Роберта Лісовського — хрест, обведений терновим вінком і виритий у золоті

— письмом старовинних українських грамот, короткий напис — Ольга Басараб.

Скромний і простий пам'ятник та солідний і сильний, щоб довго видержував негоду й опирався вітрам і ударам часу.

Сильний, солідний і гарний, з дорогого, шляхетного матеріялу, по мистецьки виконаний. Як душа тієї, що спить там вічним сном.

Написано 1950 р., друкється вперше в цілості. Поодинокі уривки поміщували журнали „Жіночий Світ”, „Наше життя” й інші українські часописи.

Український Інститут для Дівчат
у Перемишлі (каплиця
й учальні)

Стефанія Савицька

О Л Я

У п'ятдесятиліття трагічної смерті патронки Організації Українок Канади долучую мої спомини з пережитих у приятельському співжитті з Олею Басараб двадцяти літ.

З Олею Левицькою, заміжною Басараб, познайомилася я 1903 р. в Перемишлі, в Інституті для дівчат, в якому основано тоді середню жіночу школу — ліцей. Ми зразу заприятельнулись — нас з'єднала однакова сирітська доля. За звичаєм, прийнятим в Інституті, ми в усіх щоденних і святкових зайняттях ходили разом, в одній парі. Оля була середнього зросту, дрібної і зграбної будови тіла. Хоч і не була красунею, проте обличчя її приковувало увагу своєю характерністю. Прижмурені короткозорі очі, ставлевого кольору, під чітко накресленими бровами, та уста, не надто вузькі, цупко затиснені.

В Інституті прожили ми шість милих дитячих та молодечих літ, привчаючись до громадської співпраці із сотнею співтоваришок-інституток під умілим проводом шляхетної та ідейної директорки, Марії Примівної.

Ця незвичайна опікунка повірених їй душ своїм щирим і теплим підходом зуміла спостерегти й розвинути вроджені високоморальні прикмети Олі.

В інститутській затишній, замкненій атмосфері дуже було розвинене читання книжок. Бібліотека для шкільної й приватної лектури була широко вживана, і це сильно підкріпляла директорка Примівна своїм умілим підходом до кожної читачки. Читання ставало в деяких інститутках пристрастю, а Оля Левицька, із своїм слабким зором, оглядаючи віконні вистави книгарень у місті, бідкалася, коли вона встигне всі ці книги прочитати. Дівчата в запалі читання засиджувались пізно вечорами, при нічних лампах у спальнях, використовуючи довірливість на-

стоятельки. Ззовні попадали до Інституту теж „недозволені” книжки. Коли це дійшло до відома директорки, вона постаралась викоренити цей некорисний об’яв. Її переконування не переступали границь довір’я до учениць, вона не застосовувала метод ревізії і конфіскації небажаних книжок, лише системою виховного впливу вміла навчити дівчат, що в лектурі книжок вартісне, а що треба відкинути.

Бібліотеку в новому будинку Інституту й улаштовану там читальню для дівчат директорка віддала під керівництво Олі.

Дівчата видавали тоді теж газету, неперіодичний журнал, відбиваний там же в Інституті. Названо його „Хаос”. Це був справді хаос, бо дівчата не мали ніякого досвіду, а директорка лишала їм вільну руку, щоб не гальмувати їх власної ініціативи. До редакції належали: Оля Левицька, Марійка Бачинська (пізніше Донцова), Наталка Левицька, а я займалася головно технічною сторінкою видавництва, варила масу для відбивання, купувала папір, фарбу і т.п.

Був теж таємний гурток. То був час національного підйому, коли в австрійській державі заведено демократичний устрій з правом виборів і загального таємного голосування. Тоді українські студенти включилися в громадську працю і, бажаючи побільшити національно свідомі ряди, взяли також до уваги й дівчат. Вони постачали нам доповіді для читання й дискусій на таємних сходинах, в яких брали участь лише довірені дівчата. То був 1908 рік і тоді у Львові зорганізовано жіночий журнал „Мета” під редакцією Галі Охримович (Залізник) і Дарії Старосольської. Цей журнал ми теж діставали.

Перебування в Інституті було безплатне для сиріт, але для дальшої науки Олі довелось тоді ступити на нову тернисту дорогу життя. Мрією Олі було студіювати медицину, та матеріальні обставини не дозволяли на такі коштовні та довготривалі студії. Ми рішилися на однорічний торговельний курс у Відні, щоб у можливо найкоротшому часі могли заробляти на прожиток.

Були то часи, коли ще жінок не допускали до державної торговельної академії, і ми вчилися в приватній з правом прилюдности. Це звучить сьогодні просто ней-

мовірно, що ще так недавно, за наших молодих літ, були такі обмеження для жіноцтва в здобуванні знання й фаховости.

Гроші, що їх Оля мала одержати із сиротинського священичого фонду, в бюрократичній дорозі спізнилися і була загроза, що Оля не зможе виїхати до Відня. Тоді директорка Примівна, при своїх невеличких фінансових засобах, прийшла Олі з допомогою, ні словечком не сказавши про це нікому, у формі позички на кошти дороги й перші потреби перебування на чужині.

Прекрасна столиця Габсбурзької Австрії відкрила перед молоденькими інститутками всю красу й багатство великого міста з його музеями, театрами, операми, будівлями державних установ, парками, якими ми не могли натішитися впродовж короткого однорічного перебування. На навчальних курсах ми стрінулися з дівчатами різних національностей, об'єднаних в австрійській державі. Не бракувало теж із закордону, між іншими „росіянок”: одна з них жидівка з Одеси, яка завзято і з великою ерудицією, дискутувала з професором на лекції суспільної економії про меншовиків і більшовиків, що для нас було зовсім невідомим питанням (були це царські часи); друга „росіянка” з Білої Церкви, яку ми зуміли впродовж однорічного часу зукраїнізувати. Батько її був царським чиновником, а мати розмовляла в кухні з прислугою „мовою, якою ми говорили”. Інша товаришка Ані Гавк, нащадок емігрантів з часів французької революції, сердечно заприязнилась з Олею і потім у час трагічної події 1924 року виявила особливе співчуття.

Повернувшись до краю, ми пішли на заробіткову працю в наших українських установах. Та мертві цифри, в бюровій гнітючій атмосфері не давали Олі вдоволення. Їй бракував зв'язок з живими людьми. Тоді поза заробітковою працею зайнялася спортивною ділянкою, участю в організуванні дівочої пластової дружини, і там стрінулася з Оленою Степанівною, з якою зв'язала її щира дружба на дальші роки.

Недільне дозвілля присвячувала Оля курсам для неграмотних, що організувало Т-во „Просвіта”. Не обмежувалася лише навчанням азбуки. Особливо працювала над

дівчатами, що масово пили з обіднього села до міста на заробітки і були наражені на непередбачені небезпеки міських джунглів. Дбала про поширення їхнього життєвого світогляду й національної свідомости.

Улітку організувала прогулянки за місто, взимі доповіді, сходи з відповідною програмою й товариськими розвагами. Дівчата відвідували пополудневі театральні вистави, з яких я запам'ятала безсмертного „Гриця” з участю Курбаса й Рубчакової. Тоді ми знову з нагоди святкових імпрез з дівчатами стрінулися з Оленою Степанівною, яка без розголосу збирала в час недільного дозвілля хлопців-ремесників і провадила з ними освідуючі гутірки й гімнастичні вправи.

Оля мала неабиякі акторські здібності в деклямуванні й виголошуванні промов та читанні поезій. Біля її ліжка на столику лежало „Зів'яле листя” І. Франка. У недільне дозвілля я слухала із захопленням її виголошування поезій. Зате я співала їй якусь пісню, часто „Не забудь юних днів”. Мій спів вона дуже любила, бо сама не мала співацького голосу.

З вибухом першої світової війни 1914 р. наші дівчата, згуртовані Оленою Степанівною в „Січі” при вул. Коперника 11, виходили мобілізувати до „Січі” робітників, що внаслідок проголошеної мобілізації поверталися із сезонних робіт з Пруссії та не мали змоги дістатися до своїх сіл, бо деякі повіти в Східній Галичині зразу були зайняті московськими військами. Ці робітники тинялися безрадні на львівській залізничній станції. Ми приводили їх до квартири „Січі”, де їх забезпечували харчами і приміщенням. Там проводили з ними перші військові вправи.

Час і події минали скоро. Тоді то, під час жорстокої війни в сирітському житті Олі заяснів на коротку мить вимріяний промінь родинного життя: вона одружилася з інж. Дмитром Басарабом. Але їх коротке щастя у військовій хуртовині проминуло швидко на південному італійському пограниччі Австрії, де Дмитро перебував, як резервовий офіцер. Це була немов ілюзія повесільної подорожі в південні Альпи, де у весняних снігах 1915 р. зацвіли анемони, що їх Оля пересилала до Відня, щоб поділитися з нами своїм щастям. Але коли Італія проголосила війну, Оля мусіла покинути оборонну фортецю. Дмитро Баса-

раб загинув у перших днях війни з Італією в обороні австрійських кордонів.

І так у всіх дальших дорогах життя Олі й її мандрівках по світі (Стокгольм, Гельсінки, Відень) наша квартира у Львові при вул. Виспянського 34 знову була її сирітським домом, до якого 1923 р. повернулася на постійне перебування. Та не на довго. В суботу, 9 лютого 1924 року, зайшла до нашого мешкання польська поліція, яка по короткій ревізії завела Олю до в'язниці при вул. Яховича. В ній Оля загинула.

Мені не судилося тоді віддати Олі останню прислугу в часі її драматичного похорону. Тільки згодом я відвідала дорогу могилу на Янівському цвинтарі.

З цього часу минає п'ятдесят років...

На її могилі — пам'ятник із шляхетного граніту, поставлений головно датками заокеанських членок, організованих у жіночих організаціях імені Ольги Басараб.

Непохитний характер Олі Басараб і відданість ідеї, виплеканій змалечку, не захиталися і в зрілої людини в обличчі жорстокої дійсності. Вона жертвувала життям, виконуючи заповіт велетня думки і слова Івана Франка:

„Ми поляжем, щоб славу і волю і честь
Рідний краю, здобути Тобі.”

„Жіночий Світ”, лютий 1974, стор. 3 - 5.

Марія Бачинська-Донцов

РОМАНТИКИ АЖ ДО ТРАГІЧНОЇ СМЕРТИ

Про смерть Ольги Басараб я довідалася в п'ятницю ранком, деякий час по її арештуванні, (що сталося 9 лютого 1924 р.) в досить дивних обставинах: в лазні св. Анни при вулиці Академічній... П'ятниця це був одинокий день в тижни, коли парня була для вжитку жінок. Там я бувала досить регулярно і тоді вже йшла до своєї кабіни вбиратися, коли мене перестріла якась жінка і сказала по польськи: — Як добре, що я вас таки знайшла! Маю вам сказати важну справу: на Яховича замордувала, в ніч з 13 на 14, поліція якусь українку. — Потягнула мене в кут до відпочивальні перед сухою парнею і розповіла, що вже була інтерпеляція польського посла-комуніста в соймі у Варшаві на підставі анонімного листа студентки медицини до часописі *Trybuna Robotnicza*, яка за нього була сконфіскована. Ця студентка була присутня при секції її тіла: професор переводив показову лекцію і вказував студентам на багато виливів крові та їх степенування, що видимо повстали від тяжких побоїв; експериментував перекавлюючи чисельні синяки в ширину і глибину. Сказала, що лист цей, протест проти жорстоких поліцейних знущань і зворушливий людський документ, буде поданий в найближчому числі „Трибуни Роботничої”, якої редактором є її чоловік. Він може мені подати докладніші дані про це жахливе вбивство, бо він має особисті порахунки з львівською поліцією і тому цею справою особливо цікавиться, збирає відомости між службою на клініці, у в'язниці і т.д. Приголомшена страшною вісткою я сиділа мовчки і серце стискалося, бо я знала, що в слідчій тюрмі на вул. Яховича сиділи тоді дві українки, обі мої шкільні подруги з „Українського Дівочого Ліцею” в Перемишлі: Ольга з Левицьких Баса-

раб і Стефанія Савицька. Я запитала, чи пригадує ім'я забитої? Вона відповіла, що поліція здібна на всяке лайдацтво, а правдиве ім'я замордованої завдяки співпраці працюючого люду буде скоро викрите. Я пригадала притьмом, що *Trybuna Robotnicza* це комуністична часопись, перелякалася, насторожилася і почала підозрівати якусь провокацію.

— Звідки ви мене знаєте? — кинула я запит незнайомій.

— З Бригідок, де ми зустрічалися при передачах для в'язнів, 1922 р. До кінця життя не забуду вас та інших українок, що помагали мені! Пригадуєте, я часто приходила запізно з малою дитиною, а немовля приходилося залишати саме вдома.

Тоді ще легко було згадати все, бо це діялося два літа перед тим: В передвиборчій кампанії до першого польського союму, який галицькі українці порішили були демонстративно бойкотувати, поліція виарештувала багато українців, де кого попало. Декого випустили по кількох днях як прим. проф. Петра Холодного (з якого ми насміхалася), а він любив жартувати, хоч був темпераменту риболовського, флегматичний, що він, як міністр УНР стоїть в Галичині під закидом „польонофільства”, а поляки вважають його небезпечним для „ойчизни”. Тоді був також заарештований полковник інж. Андрій Мельник і просидів кілька місяців. Він заходив на Куркову 11, де жила моя мама зі сестрою Лесею та її чоловіком, Миколою Голубцем, куди 1921 р. нагрянула я з Відня. Майбутня теща полк. Мельника звернулася до Лесі, щоб ми перейняли на себе передачі для него до Бригідок, бо від них треба носити для Смока (Степана Федака) до тюрми при вул. Баторого. В т. зв. федаківськiм процесі (атентат на маршала Пілсудського) відсидів також мій брат Влодко 6 місяців, а Ярослав Чиж переховувався у мамі кілька місяців. Тому, що Леся була занята в парц. т-ві „Земля”, мені припав обов'язок ходити з передачами до в'язниці. Там я пізнала цю польку-редакторову, якої чоловік сидів тоді замішаний в так зв. „процес Юра”... Вона запрошала зайти до редакції, поговорити з її чоловіком, бо він розіслав людей по цілому Львові, щоб добути відомости про замордовану. Я подякувала їй сердечно за її добру

волю й подалася на гору до кабіни, де впала на тапчан і гірко заридала... Але скоро стрепенулася, почала вдягатися, щоб мерщій вийти на вулицю. Там вже торговці газет викрикували львівську сензацію, бо *Wiek Nowy* друкувався недалеко і виходив у полудне.

Коли я дійшла до Руської вулиці, побачила по другій стороні Ірену Макух. Вона мене не завважила. Кудись поспішала, а сльози горохом котилися по її обличчю. Я догадалася, що вона йде від голови Комітету Допомоги Політичним В'язням, д-ра Стефана Федака, а це, що говорила полька, тверда правда.

Минало мене багато знайомих із сумними поглядами та зі затисненими устами. Ніхто не приставав, бо всюди чигали очі і витягалися вуха „ангелів хоронителів”, щоб підглядати й підслухувати.

Вдома зустріла мене мама вся в сльозах. Не стидаймося, коли треба, дати волю сльозам, щоб лилися! Вони прочищують думку і промивають розум... Хтось прийшов мамі сказати, що замордовано Ольгу Басарабову. Мама похлипуючи згадувала, що Оля день перед арештом забігла поглянути, що мама саме читає. Оля дуже любила читати книжки і брала їх без розбору, а щойно підчас читання розсмаковувала їх вартість. Вона була таким самим „книжковим моєм” як мама, Леся і я. З приводу книжок, розбираючи їх, ми могли вести балачки годинами. Плачучи згадувала мама „чай перемиських інституток”, який з ініціативи Христини з Лепких Геринович відбувся по Різдві у нас з нагоди приїзду з Відня Ольги. Стріча ця повна споминів про інститут, учителів, а головною про незабутню директорку Марію Примівну всіх утішила і задовольнила (дехто кільканадцять літ не стрічався), а передовсім була рада наша мама, хоч мала найбільше роботи. Але вона була завжди щаслива, коли її хата кишіла гістьми. Не знаю, чи тому, що походила з роду Устіяновичів, що мав численну родину, чи це був відгук „циганської” крові, що плила в ній, одідичена від якоїсь легендарної пра-пра бабуні, що втікла з сільської тиші повіщини, щоб вештатися по широкому світі.

Ми плакали, а доня Лесі, Нана, стояла з широко відкритими очима, з голубою кокардою у ясному волосі, з великою любимою лялькою в руках (так як нарисував її ко-

лись мистець-маляр О. Харків), і наполегливо питала: — Чого плачете?

Якже ж вияснити 7-літній дівчинці трагічну смерть? Не знаю, чи встигла Нана її зрозуміти, коли несподівана, насильна смерть судилася їй — двадцять літ пізніше...

В обідню пору хата залюднилася. Переповідано вістки з певних джерел, підношено питання, що робити далі; щоб ця смерть не проминула незаважена в світі; щоб невинна кров не проливалася безкарно; читалися в голос польські газети повні безглузких інсинуацій, перекручувань, видумок, включно до того, що поліція подавала зовсім фальшиве ім'я забитої, називала шпійонкою, що сама повісилася в келії... Сестра Олі Іванка і брат Северко зовсім рідно сприймали ці наклепи; Северко обурювався, хотів скаржити до суду, жадав спростувань, більших загальних протестів, якихсь виступів і т.д. Іванка відмахувалася уважаючи, що ніякі польські наклепи не можуть обидити бл. п. Ольги.

Ми з Іванкою два чи три рази таки ходили до редактора „Трибуни Роботнічей”. Він був добре обзнайомлений. Першим разом знав правдиве назвисько забитої, де ходила до школи, де працювала (навіть про це, що яко студентка була в робітничім соціалістичнім т-ві „Праця” у Відні 1909 р., про що хіба добрі знайомі могли знати). Запевнив нас, що де ми не звернулися б до робітників, нам допоможуть виявити правду, але треба бути обережним. Заявив рішучо: — Ми знаємо, що Ольга з Левицьких Басараб не була комуністкою, але ми зробимо з неї комуністку перед цілим культурним світом, коли ви, українці не зробите з того проти поліції справи голосної на весь світ. Треба боротися проти знуцань поліції. Цей випадок дає таку нагоду! — Я відповіла, що в тому напрямку ми робимо старання. Бо я знала, що на своєму надзвичайному засіданні виділ Союзу Українок одноголосно вирішив смерть своєї членки помстити, протестувати всюди, проголосивши про її насильну смерть перед всіма міжнародними жіночими організаціями та цілим культурним світом.

Згодом заява редактора „Трибуни Роботнічей” мені дуже придалася на засіданні адвокатів і відпоручників організацій, де особливо д-р Степан Шухевич противив-

ся тому, щоб вішати справу на голосний світовий дзвін, але радив трактувати її, як родинну, бо родина має природний обов'язок і право опікуватися членом родини, розпитувати про його долю в тюрмі, в урядах і т.д. Тоді я повідомила про згадану заяву і це був останній аргумент, що перекинув більшість прихвильних на сторону жінок зі Союзу Українок. Д-р С. Шухевич називав нас „розгітеризованими бабами”, але справа була така важна, що годі було бути дрібничковим і треба було не звертати на ніщо уваги, а йти до поставленої мети.

Я все носилася з думкою написати ширшу працю про Ольгу з Левицьких Басараб враз із документами, світлинами, цитатами з часописів тих, що писали про подію, також про відгук у світовій пресі. Всі потрібні матеріяли я мала зібрані повністю, бо як секретарка Союзу Українок мала на це змогу. Але все розвіяла завірюха подій 1939 р., другої світової війни. Вона навіть вичеркнула з мого небуденного життя повних тридцять літ, немов непотрібну химеру...

Це був час тісного зближення волинських послів з Галичиною. Голова української соймової репрезентації, Самійло Підгірський, любив згадувати, що сам відбув 30 віч в галицьких містах. Коли приїздив до Львова, заходив до нас. Земляк з волинського Полісся вмів описувати незрівняну красу і дивну принаду мало знаної, а йому рідної сторони. Походив зі села Любитова, що було в сусідстві Колодяжного. Виростав на теренах „Лісової Пісні”, окутаних чарами первісної природи, де люди зберегли були багато старих переказів і пережитків. Я жартувала, що „сідоха в лісіх” і „живаху звівським образом” цитуючи давнього літописця. Самійло Підгірський був природний демократ і народолюбець, тому довідавшись, що якусь жінку замордувала поліція, сейчас приїхав до Львова. Хотів запевнити про готовість свою та інших послів допомогти. Було до передбачення, що місцева адміністраційна польська влада буде робити всякі труднощі при дозволах на ексгумацію, похорони і т.д. Буде відтягати й чекати на столичні рішення. Там, у Варшаві міг діяти Підгірський. Офіційні старання від родини робив у Львові, здається, д-р Вол. Старосольський.

Сестра Іванка і я мали знайти могилу. Треба було зібрати як найбільше відомостей. В просекторії ми довідалися, що поліція привезла тіло й по секції забрала, вложивши до трумни тільки в сорочці. Ніяких похоронних відправ, як буває в шпиталях, не було. Добрі люди скерували нас на Янівський цвинтар, бо смерть сталася в тій ділянці Львова. Казали питати у цвинтарного сторожа. Подалися в глиб цвинтаря, де саме відбувався якийсь похорон і вмішалися поміж „панюсі”, бідні старші жінки, що бували на всіх похоронах, з цікавості, чи в надії на милостиню, літом поливали квіти на могилах, порядкували цвинтарні доріжки. Ми розбалакалися і вони вказали нам грабаря, що завів нас до викопаного в лівім куті цвинтаря довгого рова, де складали трумни бідних самотних, бездомних і часто безіменних небіщиків, що хоронилися коштами міста, бо не було нікого, хто віддав би їм останню прислугу. Грабар показав нам місце помимо поліційної заборони. Правдою й неправдою ми змусили цвинтарного сторожа подати нам реєстраційне число місця, покликуючися на різних магістрацьких вельмож. Приголомшений дав бажане число, яке було необхідне на подання про ексгумацію. Правдою і неправдою ми втиснулися поза браму слідчої в'язниці на Яховича, там навіть дозволили глипнути на келію (пресові репортери теж там ходили). Келія була одинока по лівій стороні, за сходами до дижурки, де відбирали передачі. В'язничні сторожі оправдувалися, що вони в нічому невинні. Ми вислідили мешкання того сторожа, що пам'ятної ночі повнив службу, водив Олю на переслухання, чув з надвору удари катів і стогін жертви. Я не знаю, звідки Іванка і я набрали стільки сили витримати цей хрестний похід, шукаючи слідів злочину. Демагогічно ми розворушували почуття простих людей та викликали їх милосердя.

По всій правдоподібності фактичний стан представлявся так: Ольгу з Левицьких Басараб взяли на переслухання. Жалали, щоби сказала, хто приніс знайдені в неї папери. Питали, мовчала. Били. А вона дальше мовчала. Били ще більше аж зімліла. Відливали водою, знов били й питали. Мовчала. По нових побоях знов зімліла і не приходила до притомности. Тоді принесли мокрі простирала і загорнули її в них, в надії, що прийде до себе

і щоб через холодний оклад, синяки стали менше помітні. Коли за деякий час повернули кати до келії, Ольга не жила... Спроби повернути її до життя не вдалися. Тоді повішено її вже мертво на ручнику. Пізніший огляд тіла по ексгумації нашими лікарями на чолі з д-ром М. Панчишином і послом д-ром Дмитрюком виказав, що на шиї не було знаків від повішення, які мусіли б бути, коли б сама повісилася, як це твердила польська поліція. Можливість ексгумації та величавого демонстраційного похорону при участі кількатисячної жалібної громади це було досягнення старань представників львівського громадянства на чолі з жіноцтвом і українською соймовою репрезентацією у Варшаві.

Ще маю один гіркий спомин з тих часів. У нас в хаті мала я розмову з полк. А. Мельником, де йому робила докори, що Українська Військова Організація залишає своїх людей на поталу судьби, що навіть оборонці політв'язнів займають дивну позицію ображаючи жіноцтво, врешті, що смерть Ольги Басараб могла би була не бути.

— Де ліс рубають, там тріски летіти мусять! — відповів різко пан полковник. Я була така обурена, що мені заткало віддих. З обурення я не пригадую, чи я ще сперечалася і що взагалі було, одне знаю, що тих „трісок” до сьогодні не можу переболіти...

Тоді ще я керувалась фальшивими здогадами: думала, що Оля, яку арештовано в кімнаті С. Савицької, в мешканні п. Коблянської, до тих паперів, які найшла поліція, була непричасна. Сьогодні я вже знаю правду: Ольга з Левицьких Басараб була зв'язковою УВО. Розповідав мені про те п. Петро Бігус недавно, на скитальщині. Він був директором школи в Підгороддю, коло Рогатина, а опікун сиріт Левицьких о. Кинасевич — парох. Оля стратила любимого чоловіка на війні, повдовіла на порозі подружнього щастя. Осамітнена, потребувала чогось, чим заповнила би порожнечу свого життя. Романтика підпілля зачарувала її вразливу душу.

Передрук (із деякими пропусками) з журналу „Об'єднання Українських Жінок на еміграції”: Громадянка, 1950 р. ч. 1-3, стор. 4-7.

Анна Жук

ОЛЬГА БАСАРАБ У ВІДНІ

Про діяльність Ольги Басараб у Відні я вже не раз говорила тут на святах героїнь, на відзначуваннях роковин її трагічної смерті, а також на З'їзді СФУЖО в Англії. Це ж був наш обов'язок членок Українського Жіночого Союзу, якого вона була співосновницею й незмінною скарбничкою аж до 1923 р.

Проте першою жіночою організацією у Відні був „Український Жіночий Комітет Помочі Раненим Жовнірам”, заснований на початку світової війни 1914 р. Проіснував він 6 років, цебто до 1920 р. Про діяльність того Комітету була стаття в „Українському Прапорі”, а крім того я вислала матеріяли для СФУЖО й копію передала п. Донцовій, яка назвала це „цінною речю”. На жаль, у мене не збереглися записки, а згадаю вкоротці те, що залишилося в пам'яті.

По віденських шпиталях находилися ранені жовніри українці, але часто національно несвідомі або залякані, що боялись признаватися, що вони українці. Ми, тодішні свіжі емігрантки (переважно зі Львова) згуртувалися в тому Комітеті, згодом дістали від Червоного Хреста потрібні легітимації, з якими ми вишукували по шпиталях українців. Наша допомога була більш моральна ніж матеріяльна: писали листи до їхніх родин, подавали вістки (напр. в рубриці „розшуки”) до українських часописів, головню до львівського „Діла”, що виходило тоді у Відні, приносили їм книжки й часописи, цигарки, цукерки тощо. Згодом вели курси для безграмотних, заснували для виздоровців клуб-читальню, де влаштували товариські зустрічі, національні свята й т.п. . . . Найдіяльнішою з тих жінок була Ольга Басараб. Ми подивлялися цю молоду й таку симпатичну жінку, яка після страшного удару долі,

що їй припав: пару місяців по шлюбі, вона втратила свого любого чоловіка, що як резервний офіцер покликаний на італійський фронт — згинув там одним із перших... „за цісаря, за державу” — не піддавалася розпуці, але перемігши біль, всі сили й час жертвувала для других...

Після розпаду Австрії віденські залізничні двірці були переповнені поворотцями головню з італійського фронту. Без уваги на погоду, день-у-день розшукувала Ольга Басараб українців, щоб направляти їх до збірної станиці в Х-ому „бецірку” (дільниці). Мій брат, Н. Неділько, кадровий офіцер російської армії був командантом станиці, яка підготовляла тих вояків до відправки в Галичину для поповнення рядів Української Галицької Армії. Мінялися команданти, після виїзду брата його наступником став галичанин Яворський, але Ольга Басараб за весь час перебування в Відні не залишила стійки.

Також самовіддано працювала вона в Українському Жіночому Союзі, який засновано в 1920 р. після розв'язання Комітету. З причини скорого виїзду на Буковину першої голови д-р М. Марітчак-Яськович скликано 19 жовтня Надзвичайні Загальні Збори, на яких вибрано головою Олену Залізник, а по її уступлені 1922 мене. Ольга Басараб була безперебійно скарбничкою й провадила секції. Управа намітила широку діяльність, для якої рішено творити секції. Всіх секцій було шість: культурно-научна, преси й пропаганди, організаційна, допомоги українським дітям і населенню в краю, піддержування товариського життя в Відні, українсько-німецька. Влаштування доповідей з дискусіями (напр. Д. Донцова про Лесю Українку, О. Шелухина „Московський федералізм”, М. Рудницької-Лисяк „Всеукраїнська Національна Рада”, Блянки Баран „Жіночої організації в краю” і т.п.) давали успіх.

Від початку війни Відень став дуже рухливим осередком українського життя. Сюди напливали хвилі емігрантів з усіх земель України, різні політичні партії мали тут свої станиці (урядові місії), творилися консолідаційні почини, постала навіть, що правда на короткий час, „Всеукраїнська Національна Рада”, куди належав „Український Жіночий Союз” та мав у ній 5 представниць. Наш Союз був безпартійний. Більшість наших членок, це були жін-

ки політично вироблені та з успіхом вели потрібну роботу в усіх секціях.

Дуже активною була Ольга Басараб у організаційній секції, яка вела просвітно-організаційну й заповогову акцію для дітей бідних емігрантів у Відні, провадила курси для неграмотних дорослих, зорганізувала українську шкільку, уладжувала діточі вистави, напр. Св. Миколая, „Балет сніжинок”, а навіть оперу „Коза-Дереза”, часто відбувалися прогульки для дітей. Головою секції була Ольга Басараб. Вона заснувала окремий Шкільний Комітет, до якого зуміла приєднати представників робітничих товариств: „Єдність”, „Родина”, „Зоря”. Впродовж 2-ох років я була головою того Комітету. Тоді нам удалося примістити нашу шкільку в публичній школі II бецірку, при Пацманітен гассе 17. Гроші на вдержання шкільки давали всі товариства, а також уряд ЗУНР. Був гарний діточий хор, що співав на концертах і виставах, а навіть колядки на Різдво в церкві св. Варвари. До „Свята Ялинки”, „Св. Миколая” й т.п. включалися діти й з-поза школи. Підчас голоду на Великій Україні школа владила свято під кличем „Діти — дітям”, дохід з якого був пересланий дітям на Україні...

Не менш важливі завдання стояли перед секцією преси й пропаганди. Наш зв'язок із австрійською філією „Інтернаціональної Ліги Миру й Свободи” промостив нам дорогу до цієї міжнародної організації. Ця секція влаштувала напр. самостійне віче 4 травня 1922, а прийняті резолюції з протестом проти переслідування українського народу на його батьківщині — вислано до чужинецьких організацій інших країн. Для інформацій про Україну секція піддержувала ближчі взаємини з австрійськими організаціями в Відні, влаштовувала для чужинецької публіки культурні вечірки з інформативними доповідями про Україну й продукціями українського мистецтва.

Після виїзду д-р Н. Суровцової й М. Донцової секцію очолювали Ольга Басараб, Олена Залізник і С. Савицька. Мавши тісний контакт із „Союзом Українок” у Львові, який ми інформували про нашу роботу та про міжнародні жіночі організації — ми теж дізнавалися про події в краю. Напр. заборона поляками жіночого З'їзду у Львові дійшла за нашим посередництвом до відома всіх філій „Інтернаціональної Жіночої Ради” і „Інтернаціональ-

ної Ліги Миру й Свободи”, а також до всіх українських часописів поза межами Галичини й Польщі. Секція вислала тоді ок. 160 листів, на які отримала багато прихильних відповідей із різних країн.

Наші делегатки виступали на міжнародних конгресах (С. Русова, Г. Чикаленко-Келлер, М. Рудницька-Лисяк, д-р Н. Суровцова, Б. Баранова, О. Залізник і др.). Часто була тут допоміжною „Українська Ліга Миру й Свободи”, заснована ще в 1919 під проводом О. Коннор-Вілінської, а яка як філія ввійшла до „Інтернаціональної Ліги Миру й Свободи” на віденському конгресі в липні 1921 р. Українських делегаток на тому конгресі було 20 осіб. Вони брали участь у різних прийняттях і влаштували теж два прийняття для делегаток-чужинок. Ювілейні вечірки, концерти українських мистців (Ювілей Ольги Кобилянської, Марії Заньковецької, О. Олесья і т.д. та виступи Любки Колесси, Володимири Божейко й ін. напр. хор „Січі” під диригентурою Івана Охримовича) притягали теж чужинецьку публику. В усіх тих починах вкладала Ольга Басараб свою ініціативу, енергію й працю, хоч ніколи не висувала себе в першу лінію. Для неї важним було, щоб діло було зроблене.

У своїх політичних поглядах Ольга Басараб не була ні доктринеркою ні екстремісткою. Взагалі була людиною замкненою в собі, мало говорила, завжди спокійна й зрівноважена, а такі люди надаються до конспірації. Говорено, що була зв'язковою з Волинню. Може тому, що була близькою приятелькою Олени Залізник, якої чоловік Микола багато говорив про повстання на Україні. Коли її несподівано звільнено в уряді Петрушевича, а на її місце прийнято Івана Охримовича, вона зліквідувала нововинаймане мешкання й перенеслася до невеличкої вілли Залізників під Віднем (Мауер), щоб учити дітей Залізників української мови. Там перебувала аж до виїзду в Галичину. Була теж заприятзнена з Марією Дольницькою, в якій архіві моя доня, Ірена Кардош найшла деякі матеріяли до її трагічної смерті, м. ін. статтю в віденській „Арбайтер Цайтунг”, де спростовуються брудні наклепи польської преси.

Коли в 1924 р. прийшла жахлива відомість зі Львова про трагічну смерть у польській тюрмі Ольги Басараб,

Марія Дольницька, Олена Залізняк Ольга
Басараб у Відні, 1917 р.

то Український Жіночий Союз помістив у віденській пресі відповідний комунікат про цю подію, а крім жалібних сходин для членок уладив ще публичні збори, на яких було багато чужинецької публики. С. Русова, яка жила тоді в Бадені (½ год. дороги від Відня) в свого сина, приїхала на ці збори й виголосила довшу доповідь у французькій мові для чужинців про смерть Ольги Басараб і невідрадне становище українського народу під Польщею. Цим публичним протестаційним виступом УЖС звернув на себе увагу австрійської влади, без сумніву на інтервенцію польського посольства. Віденська поліція зажадала реєстрації нашого товариства, що й зроблено в травні 1924 р., при чому додано нам заборону займатися політичними справами.

Про трагічну смерть Ольги Басараб ми повідомили українське жіноцтво в Америці з закликом зібрати гроші на її пам'ятник, який і був поставлений пізніше на Янівському цвинтарі у Львові.

Українське жіноцтво ніколи не забуде героїзму Ольги Басараб, що не дивлячись на тяжкі муки, не видала ворові організаційних тайн і врятувала багатьох осіб від арешту й подібних мук, які сама прийняла!

Відень, у листопаді 1974 р. Авторка розповіді — заслужена сеньорка українського жіночого руху й дружина відомого політичного й кооперативного діяча, Андрія Жука.

Кирило Трильовський

ЛЯЦЬКІ ЗВІРСТВА В ТЮРМАХ — СМЕРТЬ О. БАСАРАБОВОЇ...

(Оригінальний допис „Свободи” з Відня)

... В краю шаліють польські кати; тюрми переповнені, а польські збіри силоміць тягнуть до них нові жертви. У жінки звісного американського патріота о. Пристая за одну добу було вісім ревізій, а пізніше теж ув'язнено її та звільнено аж по п'яти днях. В тюрмах б'ють і збиткуються над ув'язненими в звірський спосіб. Страшного злочинства допустилися ляцькі кати у Львові над Ольгою Басарабовою з дому Левицькою, вдовою по інженері, що погиб на італійському фронті. Брат її живе у Львові та знав про її ув'язнення. Нараз довідується, що вона вже не живе, що похоронено її ще перед... п'яти днями! Ніхто його не повідомив про якусь її слабкість, не дав знати, що вона померла! Було очевидним, що в'язничні власті не хотіли, щоб він бачив її тіло. Одні поголоски кажуть, що вона сама повісилась на ґраті не змігши перенести дальших мук, другі — що кати її замучили на смерть, а потім повісили мертве тіло, щоб управдоподобити самогубство!

Бл. п. О. Басарабова була через кілька літ касовою урядничкою Західно-Українського посольства в Відні.¹ Певно вважали її за дуже втаємничену в різні дипломатичні (!) справи нашого уряду! Звідси знущання та тортури! А треба знати, що Покійна була надзвичайно лагідної, погідної вдачі, ніжна, з голубиним серцем! Була однак завзятою патріоткою, яка на публичних місцях як залізничі й т. ін. сміло маніфестувала свою національність. Але

---

¹ Автор допису був у той час членом Кодифікаційної Комісії при Уряді ЗУНР в Відні — прим. ред.

й це в очах ляцьких опришків є злочином та й ще не малим...

Але на злодію шапка горить, а сумління не дасть злочинцеві спокійно спати, тимбільше, що є ще на світі й чужі організації та інституції — ба! навіть державні, що інтересуються ляцькими насильствами!

Прийшла недавно до українських урядових кругів відомість, що МекДонелд хоче скликати не Союз Народів (де нема ані Німеччини ані Росії), але **міжнародню Конференцію** для ревізії мирових трактатів, на котрій має бути справа Східної Галичини осібною точкою нарад!...

... Комісія для справ національних меншостей при Союзі Народів відбуде нове засідання дня 17 марта ц.р. в Брюсселі... Наш делегат буде міг тоді і справу убивства Ольги Басарабової при тій нагоді піднести, а це певно не обійшлося би без глибокого враження на членах комісії...

Клим Обух

Скорочено зі „Свободи”, Джерзі, Сіті, ч. 59, 12 березня 1924 р.

Гандзя Дмитерко-Ратич

ЛЬВІВ — ВІДЕНЬ — РОГАТИН...

Коли сягаю пам'яттю до початків вояцького шляху наших дівчат, то мушу вернутися до шкільної лавки в учительському семінарі у Львові. Ми, середношкільники менше встрявали в теоретично-ідеологічні диспути про „мілітаризм” та „антимілітаризм”. Тоді нас не треба було переконувати, що Україні не здобути волі без збройної боротьби. Тільки мечем Україна звільниться від окупантів. Тому й легко було студентам втягати нас в гуртки для засвоєння собі військового знання. На гуртки й теренові вправи ми сходилися часто на „Кайзервальді”, але найкращий вишкіл провадив студент Іван Чмола в підльвівських лісистих околицях, звичайно в Кривчицях або Гаях. Тоді ми, поділені на два гурти противників „воювали”, висилали патрулі для викриття й розміщення сил „ворога”, щоб його найменше сподівано заатакувати й т.п.

І саме в часі таких наших військових „маневрів” пам'ятаю прихід на інспекцію Ольги Левицької в товаристві студентки Стефи Пашкевич. Вони обі були близькі приятельки й часто їх можна було бачити разом. Ми їх уважали студентками, товаришками з університету, хоч Ольга Левицька, як далеко пізніше я дізналася, була на той час урядничкою банку. В часі війни (1919 р.) Стефа Пашкевич була зв'язковою між Комітетом Начальної Команди У.С.С., що остався у Львові після виходу У.Г.А. а Начальною Командою У.Г.А.

Тоді в Кривчицях, чи Гаях 1911-1913 рр. ми „воювали” завзято й пам'ятаю, якою радістю й гордістю сповняло нас признание від Ольги Левицької, коли наш „відділ” дівчат, вишколених Іваном Чмолою переміг „противника”,

бо ми знали, що панна Ольга на вправах була вимоглива й сувора . . . Це були бурхливі роки, в яких ми тільки при-готовлялися до вояцьких діл.

Справжніми воячками ми прибули до Відня 1916 р. Софія Галечко та я дісталися тоді на два тижні фронтової відпустки до тої чудової столиці. Спершу ми зголовилися в станиці, де нас чекали подружжя Залізників, Катамай і др. Я була ближча до Олени Залізник, бо це колишня настоятелька Інституту У.П.Т. кн. Ольги (при вул. Міцкевича й Земляковського у Львові), в якому я як учениця перебувала. Від неї я довідалася, що Ольга Левицька — Басараб недавно одружилася й уже повдовіла, та вся віддалася для війська. Нам піднайшли елегантний готель, після відвідин Залізників у їхньому домі та дуже репрезентативного бюро зі шкіряними фотелями, в якому урядував Микола Залізник. Не пам'ятаю, де ми тоді зустріли Ольгу Басараб. чи в станиці, чи в домі Залізників чи в його бюро. Була вона вся в чорному, мов статуя жалоби. На мій допитливий погляд — їй сльози закрутилися в очах, але миттю опанувала себе й тільки болісно стиснені уста й рух долонь указували на біль і безповоротню втрату. Вона розпитувала з зацікавленням про наші переживання, а потім живо розповідала про вояків українців у Відні. На кінець радила нам, як би то найкраще провести час у Відні, щоб відпочати й побачити, гідне уваги в столиці. Замість шукати потіхи в других, вона турбувалася, щоб ми з Галечко якнайкраще вихіснували нашу відпустку. Дунай, Пратер, Шенбрун, музеї, театри, опера... відсторонили від нас трагічну постать Ольги Басараб, яка впевнившись, що нами займуться інші, спішила туди, де була необхідна, щоб нести потіху й полегшу обездоленим, які потребували її помочі. І в мені тоді залишилося враження незмірної духової сили Ольги Басараб, що не розпам'ятувала власної недолі шукаючи в людей співчуття або заставляючи їх втишати це горе... Вона бадьорила других, щоб не піддавалися їхньому нещасті.

Ці принагідні, непередбачені зустрічі з Ольгою Басараб перед і підчас війни доповнило ще теж несподіване побачення після війни.

Ми з чоловіком, Василем Ратичем повернулися з України 1 вересня до Галичини, та в короткому часі осіли

в Рогатині, де була українська гімназія. Мій чоловік став у ній навчати українську мову, історію й географію.

Була осінь, 1923 р. Я кожного дня виходила з дітьми на прохід і раз на просторому подвір'ї гімназійного будинку з-далека завважила поспішну ходу молодої жінки, що вийшла зі школи й видалась мені знайомою. І справді, коли вона швидко мене виминала, я глянувши на обличчя, пізнала Ольгу Басараб. На мій поклик вона зупинилася й теж мене собі пригадала, хоч у мене було на руках немовлятко, а старшенького синка я вела за ручку. Ми перекинулися кількома реченнями: вона приїхала до рідні в Підгородді (3 км. від Рогатина), де була парохія її вуйка о. Кинасевича, а крім того мала справу до директора гімназії, проф. Клявдія Білинського. Своєю милою усмішкою гляділа на моїх дітей і виправдуючись поспіхом кинула на прощання „Ми ще побачимось і поговоримо!..” Ще раз повернулася з помахом руки й вийшла за браму, де її дожидав якийсь родич, що мав відвести до Підгороддя.

Ми вже не побачилися.

Залишився в моїй пам'яті останній її вигляд елегантною дами, такої іншої від колишньої скромно одітої студентки у Львові та скорбною пані в жалібній одежі в Відні.

Після її героїчної смерті донеслися поголоски й до Рогатина, що ця „елегантна дама” була зв'язковою, що роз'їжджала по Галичині й Волині та була втаємничена в усі справи тим разом підпільної військової організації...

Маямі, в грудні, 1973 р.

Олена Федак-Шепарович

ПРО ОЛЬГУ БАСАРАБ

(З доповіді на запрошення „Українського Золотого Хреста” в Нью Йорку, 19 грудня 1965 р.)

... Я буду говорити дещо йнакше, без зайвих біографічних дат і не так із історичної точки зору, як більш людської, чи радше жіночої, тому, що належу до тих нечисленних живучих ще людей, що були з усіма трьома особисто знайомі.¹

З гори прохаю вибачення, якщо це, що скажу, буде дещо критичне й реалістичне, це виключно мої погляди та спостереження на основі того, що пам'ятаю. Буду говорити в хронологічному порядку...

Ольгу Басараб я пізнала у віденському „Українському Жіночому Комітеті Помочі Раненим Жовнірам” при кінці 1915 року.

Коли я зголосилася до праці, тодішня голова Комітету, п. Ольга Ціпановська закликала мене й ще декілька дівчат та сказала: „Ви будете працювати разом з п. Ольгою Басараб. Прохаю Вас виконувати всі її доручення, а водночас бути дуже уважливими у відношенні до неї. Це дуже чутлива і нещаслива жінка, її чоловік згинув нещодавно на полі битви в короткому часі після їхнього вінчання.”

Це поучення було зайве. Ольга Басараб була така зрівноважена, поважна й ділова у відношенні до своїх співробітниць, що ніхто не був би поважився на якийсь молодечий нетакт.

А втім вона була душею Комітету, як то кажеється, днювала й ночувала в домівці. Коли ми приходили в означений час перед відвідинами ранених — все було приготоване: і поділ шпиталів з названими салями, де правдо-

---

1) Темою доповіді були три постаті в хронологічній черзі: Олена Степанів, Софія Галечко, Ольга Басараб.

подібно були вояки українці (вона вишукувала укр. прізвища із офіційних лист шпиталів) і приділ для кожної з нас в книжках, молитвенниках, цигарках, тощо.

Ольга Басараб була теж посередником поміж австрійським Червоним Хрестом, а нашим Комітетом та вистарала нам дозвіл відвідувати й ті шпитальні салі, де лежали полонені російської армії. Вона дуже перестерігала нас, щоб ми не відвідували старшин австрійської армії — мовляв вони нас не потребують, а ми й так не маємо досить сил до праці, щоб обслужити всіх вояків. Дозволяла нам однак говорити із старшинами рос. армії, щоб через них відшукувати полонених українців.

Як загально відомо, Міжнародній Черв. Хрест відзначив згодом Ольгу Басараб почесним хрестом за її працю в часі війни і безпосередньо після війни.

На початку 1916 р. я виїхала з Відня. Відтоді не бачила Ольги Басараб аж до січня 1924, коли я вернулася з Берліна до Львова.

Тодішня голова Централі Союзу Українок, Константина Малицька негайно кооптувала мене до Головного Відділу і там застала я Ольгу Басараб як скарбничку. Вона привітала мене сердечно, пам'ятала мене й згадувала віденські часи. Впродовж тих 8 років, що я її не бачила, вона нічого не змінилася ані зовнішньо, ані у поведінці. Так само поважна, зрівноважена, ділова в праці. Як нині бачу її дрібну постать в чорному за столом із розложеними касовими книгами й чую її спокійний голос, коли забирала слово в дискусії.

На жаль, мені довелось бути разом із нею тільки на двох засіданнях. А третє, це трагічне засідання вже без неї. Відкриваючи його п. Малицька повідомила нас, що Ольга Басараб є арештована. Може годину або й менше після того хтось — не пам'ятаю хто — дав знати, що вона згинула в тюрмі.

Пані Малицька з питомою їй енергією в таких важливих випадках та словами „щось мусимо в цій справі робити”, розподілила наші ролі. Ішло про те, щоб ствердити причину смерти, тому, що поляки подали до відома родині немов це самогубство. Отже треба подбати про лікарські оглядини, автопсію тіла покійної. Пані Малицька пішла до брата Ольги проф. Северина Левицького, щоб

переконати його про необхідність такої акції. Мілена Рудницька пішла до лікаря д-ра Панчишина, про якого ми знали, що не відмовить своєї помочі, а я до мого батька за адвокатською порадою. Разом з батьком ми пішли до д-ра Ганкевича, який без застережень піднявся заступати родину. Це все зроблено за один вечір та вже наступного дня д-р Ганкевич як адвокат родини, а мій батько як голова „Комітету Допомоги Політичним В'язням” видінали дозвіл на видачу тіла та лікарські оглядини під умовою польської влади, що не буде посмертних оповісток т. зв. клепсидрів та що похорони відбудуться без прилюдного відома в дуже ранній годині й тільки в приватності родини . . .

Негайно після похорону Союз Українок почав дальшу акцію. Перш за все видали ми найбільшого формату жалібну оповістку, повідомляючи українське громадянство, що член Гол. Вид. Союзу Українок, Ольга Басараб згинула трагічно. З огляду на небезпеку для організації ми не подавали, де та подбали, щоб та клепсидра була розліплена в численних примірниках на мурах міста. Далше замовили ми заупокійні Богослуження в усіх церквах Львова.

Але це були, так сказати б, технічні справи льокального характеру. Куди важнішими ми вважали наш обов'язок подбати про розголос того злочину за кордонами Польщі. В наступних днях пішли письма до наших сестриних організацій у Відні та Празі з копіями протоколу д-ра Панчишина та з дорученням поробити відповідні заходи перед міжнародними жіночими організаціями. Зокрема віденський Український Жіночий Союз мав право протестувати, тому, що Ольга Басараб була довгі роки його членом.

Акція мала великий успіх та заподіяла польському урядові багато клопоту. Найбільш активною була Міжнародня Ліга Миру і Свободи, що гостро протестувала перед польським урядом у Варшаві та різними польськими амбасадями в Європі. Пішли від нас теж листи до Америки. Тутешне громадянство й жіноцтво відгукнулося спонтанно, улаштовувало повсюдно протестаційні віча та переслало нам фонди на пам'ятник, який півтора року пізніше Союз Українок поставив на могилі покійної.

Мушу з гордістю ствердити, що якби не жінки із Союзу Українок, то не було б ні лікарських оглядин, не було б доказів її героїської смерти та не було б протестаційної акції за кордоном. Наше громадянство було так заскочене, сконстерноване і перелякане, що ніхто про те в першій хвилі не думав, редактори не знали, в якій формі подавати вістки, а навіть родина не дуже хотіла погодитися на лікарські оглядини, мовляв, що це pomoже. Про це пише теж п. Лідія Бурачинська в книжці, виданій накладом СФУЖО про Константину Малицьку.

Після виходу полк. Мельника на волю, він розказав, що випадково перебував деякий час в келії, в якій згинула Ольга Басараб та на стіні найшов напис „мене замучили — помстіть!” Чи, та як помстила смерть Басарабової УВО, не мені судити — ми її товаришки з Союзу Українок виконали цей заповіт по своїм силам і спроможності.

Щойно роки пізніше можна було відтворити історію арешту Ольги Басараб. Як поліція попала на її адресу, не відомо, але є факт, що начальник краєвої розвідки У.В.О. сотник Осип Думин залишив у неї матеріял розвідки. Безпосередньо після її арешту поліція ще не встигла простудіювати знайдені документи і тортувала Ольгу Басараб, щоб від неї витягнути зізнання, а передовсім призвища членів УВО. Вона, як знаємо, нікого і нічого не зрадила, але згодом поліція дійшла на основі записок до заступника Думина, сотника УНР Коваленка, а маючи його в руках до інших членів УВО . . .

Жертвенна смерть Ольги Басараб мала великий вплив в майбутньому, якщо йдеться про арештовані дівчата, членів УВО а пізніше ОУН. По перше не було ні одного випадку побиття чи знущання — мабуть розголос смерти Ольги Басараб повчив поляків — по друге не було ні одного випадку, щоби будь котра із наших дівчат заломилася в слідстві або на розправі в суді і видала своїх товаришів в противенстві до деяких мужчин. Постать Ольги Басараб була для них світлим дороговказом.

У пресовому звітженні про „Вечір спогадів у Нью Йорку” („Українське Слово”, Париж) за підписом „Присутня” додано: Пані Олена Шепарович була одною з тих, що постарались перепачкувати за кордон компромітуючі польську владу матеріяли й знимки в справі Ольги Басараб та передати їх у відповідні руки, через що польський уряд мав великі неприємності”. **Прим. ред.**

Ірена Вахнянин-Льонер

ОЛЬГА БАСАРАБ У МОЇЙ ПАМ'ЯТІ

Нераз я її зустрічала в тому пам'ятному будинкові на Лянгегассе, де містилися канцелярії уряду Євгена Петрушевича й деякі з наших віденських організацій. Переходячи попри поважну, в темному одінні молоду паню, чи в коридорі чи в сходовій клітці я кидала їй на привітання „добрий день”, знаючи, що це пані Басарабова, головна бухгалтерка Державної Каси ЗУНР. У відповідь ще й сьогодні бачу її приязну усмішку й кивок голови. А пам'ять у відстані півсторіччя відтворює лише тривко закарбовані картини-моменти, хоча б хвилинні й уривчасті.

В той час я працювала маніпулянткою в Президіяльній Канцелярії Уряду ЗУНР, цебто в іншому приміщенні будинку. Я звичайно швидко вибігала поспішно впоравшись з канцелярійною роботою, бо крім музики студіювала я тоді в університеті історію при катедрі „Остеуропеіше Гешіхте” в проф. Іберсберга, в якого брали виклади й семінар д-р Надія Суровцова, Олена Степанівна й ще один українець Іван Турин...

Ото ж не на терені ЗУНР, але в тому ж будинкові на зборах Українського Жіночого Союзу я ближче зустрілася з сл. п. Ольгою Басараб. Вже на установчому зібранні обрано її на скарбничку, а я ввійшла до управи як представниця молоді з обов'язками секретарки. В рямах діяльності Українського Жіночого Союзу я мала нагоду дещо ближче пізнати нашу майбутню героїню. Проте небагато давалося легко завважити, бо завжди стримана Ольга Басараб, ніколи не робила себе „важною”, а радше, я б сказала, усувала себе в тінь. А все ж при важливих проблемах її спокійна, речева мова в дискусіях перемогала. Пам'ятаю часті конфлікти поміж двома головни-

ми „партіями” — західнячками й петлюрівками, як їх тоді називано. Коли одні й другі були неуступчиві, пані Басарабова завжди знаходила добру розв’язку для замирення обох сторін. Її аргументи й підхід були соборницькі. Своїм тактом і інтелігенцією ця невеличка пані з гарною зачіскою свого ясно-каштановатого волосся, з пильним поглядом вдумливих очей і милою усмішкою — будила до себе пошану. Мені як секретарці доводилось нотувати в скороченні відзиви пань підчас засідань. Багато мороки мала я з неодною головою й другими бесідницями, що, як то кажуть, „млин молот, а муки не видно”, що перескакували з одного на друге, хаотично й туманно висловлюючись. Контрастом до них була Басарабова. Спокійна й зрівноважена говорила льогічно, ясно й переконливо. Тому я молода на той час студентка відносилася до неї зі справжнім респектом. Тим паче, що ця пані була відома не тільки зі слів, але — й діл у її запопадливій громадській діяльності на різних відтинках нашого віденського побуту.

Тому її трагедія після виїзду до Львова мене й нас усіх глибоко хвилювала. Український Жіночий Союз ніколи її не забував, а відновлений після другої світової війни — врочисто відзначував роковини героїської смерти своєї найславнішої Членки . . .

Авторка з відомої музикальної родини, одружена з Фердинандом Льонером, отаманом УГА, старшиною Оперативного Відділу й учасником т. зв. Чортківської офензиви [червень 1919 р. Пор. Антін Крезуб, „Нарис історії українсько-польської війни 1918-1919, 2-ге вид. Нью Йорк, 1966, стор. 145 і наст.]. Згодом сотник Льонер у Відні був у проводі Військової Канцелярії в Уряді ЗУНР. Розповідь датована: Відень, у листопаді 1974 р.

Лука Мишуга

ОЛЬГА БАСАРАБ

(Промова, виголошена на святі Ольги Басараб
в Нью Йорку, 20 березня, 1938 року)

У нашій „Свободі” з 17 березня 1924 року появилася стаття з таким наголовком; „Жертва 12 лютого 1924 року”. І з таким додатком під статтею „Цей день у календарі українського народу буде днем Ольги з Левицьких Басарабової”.* А далі йде допис з рідного краю про те, як 9 лютого переводила польська поліція ревізію в домі Ольги Басараб і як знайшла при тім блянокет із написом „Західно-Українська Народна Республіка”, як її за це арештували і три дні катували, щоб добути тайни про цей уряд, та як не дізнавшись нічого, її замордували і тайно поховали в такий спосіб, що ні її брат, ні найближча родина не знали цілий тиждень по її мученицькій смерті, що з нею сталося. „Не було б Бога на небі, а правди на землі, коли б польський звір мав віднести остаточну перемогу над українським героєм”, пишеться в дописі з рідного краю, що доносить нам про цю трагічну подію. І підкреслюється, що це так говорила до нас Ольга Басараб отою своєю героїською мовчанкою, коли її мордували.

В тім самім часі, дня 9 березня 1924 року видало наше Об’єднання відозву „До благородного українського жіноцтва в Америці” з проханням стати в обороні Ольги Басараб, бо це — оборона української жінки, а обороняючи українську жінку, як кажеться в відозві, боронимо свою рідну маму, жінку, сестру й дитину, боронимо минулість і теперішність, а в першу чергу будучність свого народу. В тій відозві Об’єднання сказано таке:

„Не забуваймо, що знищена війною і обтяжена родинними й народними нещастями жінка-українка в старім

---

* Пор. ст. 141-143.

краю віддає пошану своїй Сестрі, сл. п. Ользі ще й в той спосіб, що відіймає собі з уст і дає лепту на допомогу політичним в'язням, котрі сидять у ляцьких криміналах за те, що боронили твердо прав українського народу". На той, як сказано в звіті Об'єднання, живий пам'ятник по пок. Басарабовій вислало зараз українське громадянство з Америки 155 доларів, а на пам'ятник на гробі 175 доларів. Ось так зачався в нас культ Басарабової, який, як самі знаємо, з кожним роком зростає, бо чим далі, тим набирає глибшого змісту.

I

А тепер кілька слів про те, що я особисто знаю про покійну Ольгу Басарабову.

Дивне те людське життя. І дивними є ми самі. От, живемо з людиною, бачимо її не раз роками, працюємо разом з нею і здається, що ніби її знаємо. А по правді, коли йдеться про глибину душі, про ті правдиві почування людини, про те, що називаємо її характером, не знаємо часто нічого або знаємо дуже мало. До таких людей належала й покійна Ольга Басарабова. Знаю її зі студентських часів, коли перед світовою війною ходила у Відні до Торговельної Академії. Була вона чи не першою українкою, що закінчила цю школу на те, щоб могли самостійно жити і заробляти самій на своє життя.

Походила Ольга Басарабова зі священничої родини, а жила дуже скромно, навіть бідно. Ніколи не відмовлялася від роботи в нашій студентській організації. І ніколи ні на що ні на кого не нарікала. Те, на що можна було нарікати, збувала мовчанкою або усміхом. Бачив я її потім уже під час війни, коли прибув до Відня на відпустку. Саме тоді вона втратила мужа, з яким недавно одружилась. В темному вбранні ходила по шпиталях і відвідувала наших ранених жовнірів, несучи їм усміх і потіху, хоч у неї самої було серце повне смутку.

І бачив я її у Відні в 1923 році, коли прибув з Америки, щоб скласти звіт нашому урядові. Тоді покійна Ольга Басарабова, як фахова рахункова сила, була на службі Уряду ЗУНР і перевірювала рахунки також тої нашої місії, що була до 1923 року в Вашингтоні. Ось при цій на-

годі вчитувала вона й імена всіх тих українців в Америці, що склали галицькому Урядові пожертви у вигляді Позички Національної Оборони і на Негайну Поміч. Покійна дуже цікавилася життям українців у Америці, розпитувала про нього і з подивом дивилася на ті великі пожертви, які продовжили існування уряду ЗУНР на цілі два роки.

Очевидно, говорили ми теж і про те, що далі жде український нарід. Рада Амбасадорів приділила остаточно Галичину Польщі. Не було надії на ніяку поміч, а нашої еміграції у Відні грозила просто голодова смерть, бо всі фонди вичерпались. Треба було думати про поворот до Галичини. Але поляки не пускали. Коли ж хто переходив кордон нелегально, — а таких було багато, — тих арештували. Особливо поганою була доля тих, що займали якісь посади в уряді през. Євгена Петрушевича. До таких належала й покійна Ольга Басарабова. Ось тому її так мучили, коли вернулася, бо надіялися, що знайдуть у неї якісь важливі акти або довідаються про щось таке, що зв'язане з українською революційною акцією.

II

Як бачите, небагато можу передати про життя Покійної. І не багато знаємо про її страшні муки. Знаємо тільки про ті страшні зойки, які чули ті, що були в тюрмі в келіях, що сусідували з келією Басарабової. І знаємо те, що виказали судові лікарські оглядини, які переведено аж через два тижні після того, коли віднайдено гріб Басарабової. А вони виказали на тілі Покійної сліди найлютішого катування. Та чого б ми в тій справі не знали, це не змінює факту, що ця подія потрясла до глибини душі всім нашим народом. Вона не забулася сьогодні і не забудеться ніколи. І ім'я Ольги Басараб буде завжди в нас святістю, а для ворогів вічною ганьбою й пострахом...

„Лука Мишуга” — збірник — зредагував Антін Драган, Вид. „Свобода”, Джерзі Ситі-Нью Йорк, 1973, стор. 241-248. [Пропущено міркування автора про українські жіночі типи й ін. в ч. II - III].

Ірена Шах

ОЛЬГА БАСАРАБ

(Спомин)

В лютім ц.р. минуло 39 літ від страшної події, що стрясла своєю трагедією серця цілого українського населення міста Львова. Була це мученича смерть сл. п. ОЛЬГИ БАСАРАБ у польській поліційній в'язниці у Львові.

Про життя й діяльність сл. п. Ольги Басараб багато вже написано, на сходинах українського жіноцтва обговорювано, а також і передискутовано політичними партіями і організаціями за ці довгі роки, після її смерті. Навіть у польському соймі, в англійському парламента і на міжнародних жіночих конгресах голос протесту піднесено.

Тому не маю наміру повторювати цього, що при ріжних нагодах вже було написано, а обмежуся до особистого спомину про цю трагічну подію з лютого 1924 р., так, як я її пережила.

Пізнала я сл. п. Ольгу Басараб ще як гімназійна учениця в часі першої світової війни, на еміграції, у Відні. Ольга Басараб, дружина австрійського резервового старшини (згинув на італійському фронті), працювала з рани „Укр. Допомогового Комітету” у військових шпиталях, де опікувалась українськими раненими вояками. Деякий час перебувала вона у Відні і після 1-го листопада 1918 р. В часі польсько-української війни 1918-1919 рр., повнила вона службу при новоствореній консулярній станіці ЗУНР, виконуючи обов'язки в канцелярії консуляту та спрямовувала повертаючих, з італійського фронту укр. вояків (бувшої австрійської армії), до новоствореної Української Галицької Армії.

По її повороті в 1923 р. до Львова стрінулися ми при

співпраці у Головному Відділі „Союзу Українок” у Львові. Сл. п. Ольга, з Левицьких, Басараб була скарбничкою Централі Т-ва „С.У.”, а я одною з членок Гол. Віділу. Була це незвичайна особа — ця наша, тоді 34-літня скарбничка — Ольга Басараб. Скромна поставою, рішуча в мові, річева в виміні думок, скупа на слова, тверда в розрахунках, спокійна у праці і ввічлива в товариській поведінці, зате безоглядна супроти неділових дискусій. Її очі, що гляділи крізь окуляри, проникали кожного співрозмовця до глибини душі й змушували до належного для її особи респекту. Говорила вона притишеним голосом, а коли говорила, всі слухали її виводів чи завваг з затаєним майже віддихом.

Головний Відділ „Союзу Українок” тішився, що має між собою таку авторитетну людину і гордився нею. А був тоді „Союз Українок” у розбудові. На руїнах, в наслідок програної в 1918-1919 рр. польсько-української війни, розбудовував „С.У.” серед найтяжчих обставин нову сітку організаційного життя в Краю, засновував власні філії й кружки або творив самостійні жіночі гуртки при читальнях „Просвіти” по селах. До цього треба було організаційного хисту і досвіду. І, якраз, скарбничка — Ольга Басараб, хоч була за фахом банкова урядничка, відзначалась особливим організаційним хистом.

Але не довго тішився Голов. Відділ „Союзу Українок” своєю так визначною співробітницею. Дня 9 лютого 1924 р. ненадійно перевела львівська польська політична поліція в Ольги Басараб, в її приватному помешканні при вул. Висп'янського ч. 34 ревізію і знайшла в неї, за образом, заховані документи Української Військової Організації (УВО), до якої, як опісля виявилось, сл. п. Ольга Басараб належала і на терені м. Львова потаємно діяла. По переведеній ревізії поліція її арештувала і відставила для переслухання до поліційних арештів при вул. Яховича; там замкнено її в окремії, ярким світлом, вдень і вночі, освітленій келії ч. 7. Переслухували її вдень і вночі через 4 дні, від 9 до 12 лютого, а провадив слідство поліційний комісар Кайдан, відомий на львівському терені як льомбросівський тип садиста. Хотів він конче довідатися від ув'язненої О. Басараб, від кого вона одержала тайні документи УВО. Але сл. п. Ольга Басараб мовчала як закам'я-

ніла. (Матеріяли ці, як тепер уже знаємо, одержала О. Басараб до переховання від краевого референта УВО — Осипа Думина, якого вона не хотіла зрадити і мовчала. Про це пише В. Мартинець в книжці „Українське Підпілля”, 1949 р., стор. 72).

Враз з Ольгою Басараб поліція арештувала і її співльокаторку і подругу п. С. С., яка просиділа довгі місяці в тюрмі без жодних доказів вини. (Проживає п. С. С. в Америці і працює суспільно, як і за молодих літ).

Вістка про арештування Ольги Басараб рознеслась з уст до уст, неначе блискавичною поштою. Але вістка ця нікого поважно не стривожила, бо тоді, — за тодішньої польської політичної дійсности — було це на деннім порядку. Польська поліція щоденно замикала когось з українців, і то від 1921 р. після атентату на маршалка Й. Пілсудського, що його виконав член УВО, бувший чотар УГА Стефан Федак. Отже в'язниці були переповнені українськими політичними в'язнями, головно українською студентською молоддю з тайного університету. Українське зорганізоване жіноцтво виявило в тому тяжкому часі велику активність — опікуючись політичними в'язнями. Вони достарчали їм харчі, білля, переводили тайні збірки для політ. в'язнів та працювали як канцелярйні сили в „Правній пораді”, де адвокати приготовляли оборону арештованих.

Брат ув'язненої Ольги Басараб, проф. Северин Левицький (відомий провідник „Пласту”), старався про дозвіл побачитись з ув'язненою сестрою, але поліція дозволу не дала, теж не дозволила побачитись правному оборонцеві д-ру Ол. Марітчакові. Що діялося з Ольгою Басараб, ніхто не знав і це зачало тривожити її родину і нас в „Союзі Українок”.

Дня 15 лютого 1924 р. подали польські „брукові” щоденники „Кур'єр Львовські” і „Дзеннік Людови”, у своїх поліційних хроніках вістку, що у в'язниці при вул. Яховіча, поповнила самогубство в келії якась жінка, Юлія Баравська, і що тіло деліквентки похоронено за кошти „фонду бідних” м. Львова, тобто у спільному гробі на Янівськім цвинтарі. Та українське громадянство, яке вже вміло в нюансах „читати” офіційні інформації польської політичної поліції, занепокоїлось такою нотаткою. Роди-

на й оборонець Ольги Басараб домагалися від дирекції поліції вістки, чи ув'язнена живе і чому не можна з нею бачитися. Вкінці, дня 18 лютого, повідомила дирекція поліції родину, що тюремна сторожа знайшла рано дня 13 лютого, у в'язничній келії повішену на ґратах вікна Ольгу Басараб, та що її вже похоронено на Янівському цвинтарі, а „за хронікарську нотатку в часописах з дня 15 лютого, дирекція поліції, не відповідає”.

Глибокий смуток огорнув серця громадянства, яке закипіло обуренням і гнівом. Наш політичний світ заворушився, „Союз Українок” скликав жалібне засідання членок виділу, на якому проголошено сл. п. Ольгу Басараб національною героїнею й заряджено одномісячну жалобу. В цілому краю відкликано карнавалові забави. Рівночасно рішено домагатись ексгумації тіла Покійної, щоби поховати її тлінні останки достойно й по-християнськи у власнім гробі. Головний виділ „С.У.” поручив тоді мені зайнятися переведенням цих, з похоронами зв'язаних, справ, закупити вінок від „Союзу Українок” з відповідним написом на синьо-жовтій ленті та попросити парохію св. Юра, щоб перевела похорон, а також запросити інші товариства до участі на похороні. Рівночасно віддав мені Головний Виділ „спадщину” по сл. п. Скарбничці, тобто доручив мені провадити касу Централі Т-ва та рахункові книги діловодства.

Родина і правна оборона поставили в прокуратурі, при окружнім суді, домагання розслідувати судово справу загадочної смерті сл. п. Ольги Басараб, бо як виявилось, то тіло Покійної, як якоїсь „невідомої” волокитниці видане було поліцією до інституту судової медицини для научних розслідувань у Львівському університеті. Показалося, що обдукцію тіла перевів був проф. д-р мед. Серадзький, при співучасті свого асистента й студентів. Ствердив він, що на тілі Покійної було кілька важких ран від побоїв, внаслідок яких депатка померла. Отже, не самогубством вона закінчила життя, як твердила поліція, а померла від побоїв!... Що більше, протокол проф. д-ра Семірадзкого виказав, що тіло Ольги Басараб було покрите синьо-червоними пугами та фіолетними міхурами, які набігли від побоїв пасами з залізною спряжкою. Міхуриці, проф. велів вирізати, щоб їх студентам мед. продемон-

струвати, як **питомий і рідкий приклад важкого побиття.**

Описала це з обуренням одна студентка — полька, яка була при секції тіла Покійної, в польському часописі „Трибуна Люду”, закінчивши словами, що такий спосіб знущання над ув'язненою особою, не є гідний ні польського вільного народу, ні 20-го століття!

Так, отже, заплатила сл. п. Ольга Басараб своїм життям серед страшних фізичних мук за свою приналежність до УВО та зложила своє життя в жертву за Україну!

Прокуратура зарядила ексгумацію тіла зі спільного гробу і веліла перевести поновно обдукцію, навіть у присутності двох лікарів — українців. Тоді поліція змушена була дати також дозвіл на переложення тлінних останків Ольги Басараб до новозакупленої домовини, перенесення її до окремого персонального гробу та на відправлення церковного похорону згідно з українським католицьким обрядом. Застерегла однак, що похорон не візьме манифестаційного характеру та не буде ніяких надгробних промов над відкритою могилою.

Отож ексгумацію тіла було переведено урядово. Перевів міський лікар, т. зв. „фізик”, в присутності двох лікарів українців: д-ра М. Панчишина і д-ра Ів. Дмитрюка поновну обдукцію тіла і стверджено, що крім смуг на шкірі від побоїв, ран і порізаних міхурів, були ще й пальці рук покалічені, деякі нігті на пальцях повиривані і одна нога була в клубі викручена. Були це, отже, виразні докази **насильної мученичої смерти** сл. п. Ольги Басараб у Львівській поліцейній тюрмі.

Пригадую собі ще й нині докладно, як у цей зимовий сонячний день зібралася на Янівським цвинтарі, вже на дві години перед назначеним часом похорону, багатотисячна маса громадянства, старших і молоді, яка чекала по всіх закутинах цвинтаря на похорон. На пів год. перед похороном поліція обставина вхід до цвинтаря і кожного, хто входив, перевіряла та записувала. Опісля це мало наслідки, бо після похорону записаних поліція кликала на переслухання, а проти деяких державних урядовців і професорів акад. гімназії встановлено навіть дисциплінарні слідства. А коли приїхав на цвинтар о. декан Леонтій Куницький з дяком, то тоді замкнено браму ціл-

ком і поліція нікого більше не впускала, бо, мовляв, цвинтар уже переповнений.

Похорон відбувся згідно з приписами обряду. А коли пралат о. Куницький заінтонував своїм високим теноровим голосом пісню „Вічная пам'ять”, вона рознеслася по цілім цвинтарі могутньо лунаючи з тисячі грудей, сумом роздираючи серце.

Відтак, ненадійно зазвучала ще й стрілецька пісня „Видиш, брате мій”... Цею піснею закінчено той трагічний похорон, а присутня польська поліція відірвала з вінка Голов. Виділу „С.У.” синьо-жовті ленти й почала розганяти людей з цвинтаря.

Під натиском поліції опускали присутні мовчки моголу своєї Мучениці, а серця їх били приспішено прагненням здобути політичну волю своїй рідній Батьківщині.

Поховано тіло сл. п. Ольги Басараб у Львові, але її ім'я стало живим символом українського жіноцтва не лише в Галичині, але й на цілій Україні.

„Союз Українок” вшановував рік-річно в місяці лютім річницю смерті Покійної панахидою, сходами, статтями в часописах, а на прикладі Ольги Басараб виховувались у тайних гуртках нові річники доростаючої дівочої молоді.

Звичай цей задержався ще й тепер. На еміграції, так в Європі, як і за океаном, поставлено культ Ольги Басараб на належній висоті. Багато клітин „С.У.” названо іменем цієї Героїні і створено окремі фонди її імені.

Віriamo, що й дальші покоління українського жіноцтва підуть неустрашимо її слідами — по думці виданої в 1945 р., командантом УПА сл. п. Романом Шухевичем — Деклярації, де сказано: „Ми віriamo в силу і воскресіння України і виконаємо свій почесний обов'язок незалежно від того, чи нам дадуть терновий, чи лавровий вінок”!

Жіночий Інформаційний Листок — „ЖІЛ”, неперіодичний бюлетень „Об'єднання Українських Жінок у Німеччині”, ч. 7, квітень 1963, стор. 8-11. З книгозбірні діячки українського жіночого руху в Англії, п. Галі Карпинець-Єнкали.

Мілена Рудницька

ОЛЬГА БАСАРАБ

(З приводу річниці її смерті)

Мученицька смерть Ольги Басараб така безприкладна героїчною поставою Покійниці, така трагічна всіма обставинами подій, така характеристична для безумовного бестіяльства тих, що її спричинили, і для нікчемности державної верхівки версальської Польщі, що вона щороку приковує нашу увагу. І хоч від тієї трагедії, що сталася вночі з 12-го на 13-го лютого 1924 р. у Львові, минає 32 роки, проте вона, як кожне справді велике мучеництво за ідею, не зменшується, коли дивитися на неї з перспективи років. Навпаки, на відстані років щораз виразніше виступає монументальність цієї жертвенної смерті, нагадуючи своєю величністю і невідхильністю старовинні грецькі трагедії, над героями яких повисла злощасна „мойре”, доля-призначення.

Нагадаймо перебіг подій, як він переданий був у безсумнівно автентичному документі, а саме в інтерпеляції тодішніх українських послів у варшавському соймі.

Місцем дії було поліційне бюро в центрі міста, при вулиці Яховича, і приміщена в тому самому будинку мала поліційна в'язниця. Вранці 9 лютого 1924 р. поліційні агенти припровадили туди дві українки, Ольгу Басараб і її подругу С. С., заарештованих після трусу, переведеного в їх спільній кімнаті при вулиці Виспянського 34. Слід відзначити, що до цієї квартири поліція потрапила випадково, розшукуючи студентку українського таємного університету, що звалася так само, як згадана подруга Ольги Басараб. Під час обшуку помешкання агенти знайшли схований за образом чи за дзеркалом жмут паперів, і власне для в'яснення цих випадково знайдених паперів

привели обох жінок на команду поліції. Там Ольга Басараб узяла всю відповідальність на себе, заявивши, що папери є її власністю та що її товаришка до них не причетна.

Трус, арешт — це була в житті українського громадянина під польською займанщиною доволі буденна подія, яка не викликала серед рідні й приятелів заарештованого особливого занепокоєння. Брат Ольги Басараб, Северин Левицький, професор у Львові, заопікувався сестрою, а саме подбав про дозвіл доставляти їй харчі, та звернувся до адвоката д-ра Олександра Марітчака, щоб він перейняв її правну оборону. Ніхто не міг припускати, яка жахлива смерть чекає на Ольгу вже в найближчих днях.

І сама арештована, певне, не передчувала свого близького трагічного кінця. Під час обшуку помешкання та після приведення її на поліцію вона зберігала повний душевний спокій. Була це 34-річна, отже зріла жінка, загартована змалку життям. Малою дитиною втратила батьків — батько Ольги був греко-католицьким священиком — і виховувалася круглою сиротою. Вийшовши заміж під час світової війни, втратила через місяць після вінчання чоловіка, що загинув на італійському фронті, як австрійський резервовий офіцер. Воєнні і перші післявоєнні роки Ольга провела у Відні, звідкіля вернулася до Львова тільки в 1923 р. У Відні і після повороту до Львова брала активну участь в українському громадському житті, особливо в жіночих організаціях. У хвилині свого арештування була членом Головної Управи Централі Союзу Українок у Львові і його касиркою. Помилявся б той, хто вважав би Ольгу за тип одчайдушної революціонерки, за ентузіястку, яку приманювала романтика підпілля. Була це людина дуже розважна й зрівноважена, з серйозним підходом до життя, з великою внутрішньою дисципліною. Найбільш прикметними рисами її характеру була сила волі й упертість. Коли Ольга раз сказала „ні”, можна було її „краяти на кусні”, — вона свого становища не змінила б. Дуже характеристична для її вдачі була теж їдка іронія і сарказм у відношенні до людей.

Але вертаймося до поліційного будинку при вулиці Яховича.

15-го лютого польські львівські щоденники, „Кур'єр Львовський” і „Дзеннік Людови”, подали в поліційній хроніці вістку, що в поліційних арештах повісилася якась Юлія Баравська, 20 років, заарештована на провінції за волоцюство. Цю інформацію газети дістали з дирекції поліції у Львові. Тіло небіжки поліція перевезла до інституту судової медицини, де начальник цього інституту, професор д-р Серадзький (поляк), при оглядинах тіла, що відбулися в приявності його асистента і студентів медицини, ствердив на тілі кількадесят важких ран. Опісля похоронили денатку потайки державним коштом, нібито вона не мала родини.

Рівночасно по місті почали кружляти вістки, що поліція замучила при допиті якусь „політичну” і зумисне, щоб замести сліди, подала до преси фіктивний комунікат сфальсифікувавши в ньому прізвище, вік і причину арештування жертви. Ці чутки набрали правдоподібности, коли польський большевизуючий часопис, що виходив тоді у Львові („Трибуна Люду”), надрукував такого листа від присутньої при оглядинах тіла студентки медицини, польки: „Шановна Редакціє! Коли я була малою дівчинкою, я читала і чула про переслідування царськими посіпаками бійців за волю. Я тоді не мала ще поняття про садизм і садистів, і всіляких Муравйових, великих і малих, вважала за шакалів у людському тілі. Я ніколи не повірила б, що у вільній і незалежній Польщі теж є посіпаки, які до такої міри вміють знущатися над своїми жертвами, що все тіло їх перетворюється в одну смугасту масу шкіри, м'язів і крові. Вчора відбулася в інституті судової медицини секція тіла жінки, яка нібито повісилась у львівській в'язниці. Секція виявила, що все її тіло було вкрите великими синьо-червоними пругами й ранами від шкіряного пояса та його залізної пряжки, яким били денатку перед смертю. В місцях, де пряжка вдаряла в тіло, були фіолетні міхурі, які професор Серадзький казав відрізати від тіла, щоб продемонструвати їх студентам медицини, як „типовий і рідкий препарат важкого побиття”.

Невже рацію мали ті, які поліційний комунікат пов'язували з особою Ольги Басараб? На перший погляд така гіпотеза видавалася зовсім фантастичною. Що ж спільного могла мати 20-річна волоцюга Юлія Баравська з 34-

річною Ольгою Басараб, вдовою по старшині, громадською діячкою, освіченою, загальношанованою жінкою? Адже кожного дня п. Северин Левицький посилав до поліційної в'язниці обіди для сестри, і управа в'язниці їх приймала, — значить, Ольга Басараб була жива й здорова? . . А проте, чутки не затихали. 17-го лютого відвідав дирекцію поліції адвокат д-р Марітчак, питав, про причину її арештування. Комісар Кайдан дав йому загадкову відповідь у грубому тоні: „Читайте газети, там усе докладно було подано”. Схвильований до крайньої міри брат Ольги звернувся наступного дня до дирекції поліції, і щойно тоді, 18-го лютого сказав йому комісар Вагнер, що Ольга Басараб ще 13 лютого рано вранці повісилася на рушнику на віконних ґратах тюремної камери. На запити п. Левицького, чому поліція не повідомила негайно родину про смерть, чому секція тіла відбулася без правних заступників родини покійної, чому похорон зробили крадькома, — поліція не дала жадних пояснень. Тоді родина зробила донесення до прокуратури з домаганням ексгумації тіла, бо обставини вказують на те, що денатка померла неприродною смертю.

Ексгумація фактично відбулася. Хоча від смерти минули вже два тижні, проте судово-лікарська комісія ствердила понад усякий сумнів сліди важких побоїв. Присутні при ексгумації українські лікарі висловили сумніви, чи так скатована жінка могла мати досить фізичної сили, щоб накласти на себе руки. Але комісія щодо безпосередніх причин смерті не висловилася. Прокуратура припинила даліше слідство, вважаючи справу за закінчену.

Що діялося з Ольгою Басараб від хвилини, коли 9-го лютого замкнулася за нею тюремна брама, аж до ранку 13-го лютого, коли сторожа знайшла її тіло, повішена на ґратах в'язничного вікна, — того ніхто не довідався. Безсумнівним фактом є лише те, що її в нелюдський спосіб тортували. Річ у тому, що папери, що їх знайшли при ревізії, вказували на зв'язок Ольги з Українською Військовою Організацією (УВО). Поліція хотіла знати, від кого вона ці матеріали дістала, з якими членами організації контактувалася. Слідство провадив поліційний комісар Кайдан, відомий із своєї брутальності й садистичної зvierодності. Хто мав нагоду зустрітисся з ним колинебудь,

той не забуде його набряклого обличчя бульдога, його налитих кров'ю очей. Можна собі уявити, в яку скаженість впровадили цю звірюку в людському тілі холодна рішучість і сарказм Ольги. 12-го лютого і вночі з 12-го на 13-го відбувався в призначеній для тієї цілі кімнаті „допит”. В'язні, що сиділи в сусідніх камерах, чули нелюдські крики тортурованої жінки. Коли кілька місяців пізніше приїхала до Львова соймова комісія, що досліджувала умовини в тюрмах на території всієї держави, вона знайшла в цій кімнаті якісь загадкові електричні проводи і дроти, призначення яких поліція не вмiла пояснити.

Таємницю своєї смерти Ольга Басараб взяла з собою до могили. В українському громадянстві панувало загальне переконання, що її замучили на смерть і опісля мертве тіло повісили в її камері, щоб викликати фікцію самогубства. А може повісили її ще живою? Чи може скатована, споневіряна жінка, коли її вранці після „допиту” зтягли до камери, в приступі крайнього розпачу відібрала собі життя? Може боялася, що при чергових тортурах уже не матиме сили мовчати?..

Польські урядові чинники навіть не пробували перевірити обставини смерті і викрити та покарати тих, що її спричинили. Навпаки, сойм, уряд, суд докладали всіх зусиль, щоб затушувати справу, і таким чином вони стали співвинними у злочині. Коли ж українські послы внесли в цій справі інтерпеляцію і нагляче внесення, президія сойму впродовж трьох тижнів не ставила справи на порядок нарад, хоч засідання відбувалися тоді в перманенції. Вкінці, 6-го березня 1924 р., міністер справедливости Вигановський зложив у соймі декларацію, в якій промовчав факт тортурування Ольги Басараб у слідчій в'язниці і не дав жадних пояснень щодо її смерті, але зате оскаржив Покійницю „у злочинній протидержавній акції”. У відповідь на це посол Сергій Хруцький, речник Української Парляментарної Репрезентації, заявив: „Сойм не є судом, щоб усталювати, чи та які проступки зробила Ольга Басараб. Для сойму це байдужа річ, чи вона була членом революційної організації, чи ні. Сойм мусить стояти на сторожі правопорядку в державі, а в цивілізованій державі мусить існувати суд, і тільки суд може злочини

карати. В цивілізованому світі найстрашніших злочинців не мордують потайки". Але польський парламент був іншої думки: він вдоволився декларацією міністра справедливості і відкинув внесення українських послів на розгляд обставин смерті Ольги Басараб.

Рівночасно польська преса обливала брудом пам'ять Покійної, пишучи про неї, як про шефа шпигунської банди. Знайшлися навіть такі польські газети, що зробили з неї власницю дому розпусти. У польському громадянстві не знайшлося нікого, хто мав би мужність засудити це нечуване звірство. Польський письменник Стефан Жеромський в одній із своїх знаменитих повістей натякнув злегка на зловживання під час поліцейних слідств і назвав прізвище Кайдана. Але під натиском публічної opinii в другому виданні свого твору пропустив це місце. Польські жінки також солідаризувалися з комісарем Кайданом і виправдували його злочинну поведінку, коли українське зорганізоване жіноцтво піднесло цю справу на терені міжнародних жіночих організацій.

Самопожертва Ольги полягає головню в тому, що вона могла себе спасти, могла одним словом, виявленням одного прізвища уникнути мук і смерті (Ольга Басараб отримала матеріяли на переховання від референта розвідки УВО, О. Думина. Диви: В. Мартинець, Українське Підпілля, 1949 р., стор. 72). Герої і мученики революційної боротьби не мають здебільша, в обличчі смерті вибору: вони мусять платити життям. Інакша справа була з Ольгою, яка добровільно вибрала мучеництво.

Трагізм події збільшує ще й та обставина, що Ольга нікого своїм самовідданням не врятувала. Бо хоч вона нікого не видала, ніщо не прозрадила, проте поліція на підставі знайдених у неї паперів попала на слід причетних до цих матеріялів членів УВО, і весною 1925 р. відбувся у Львові процес т. зв. Басарабівців. Але це ні трохи не зменшує етичної вартості самопожертви Ольги Басараб, яка в історії української мартирології залишиться назавжди неперевершеним зразком вірної служби Батьківщині.

„Свобода”, 16 лютого, 1956, стор. 2, 3.

Роман Дашкевич

ДЕЩО ПРО ОЛЬГУ БАСАРАБ

Наше знайомство з Ольгою Левицькою-Басараб датується ще з першопочинів У.С.С. у Львові. Вона належала до перших і найближчих подруг моєї жінки. Олена Степанівна її дуже любила й високо цінила. Тому й у Відні 1920-21 рр. ми часто зустрічалися в тому самому ресторані й обідали при тому самому столі.

Ольга Басараб у стрілецькому однострої (Львів, 1914 р.)

Ми любили її товариство. Це була мила розмовниця, дуже ввічлива й товариська. Говорила лагідно, спокійно. Бистро орієнтувалася в подіях і персонажах. Мала незалежні погляди, влучні й переконливі, яких ніколи не накидувала. Було приємно з нею розмовляти й вільно себе

почувати. Ніколи я не завважив у неї злоби чи сарказму. Проте не належала вона до вибранців долі з т. зв. фамілій, вона була матеріально бідна й усе здобувала власною працею, без протекцій, без впливових зв'язків. Була завжди готова допомогти другим. Не знаю, наскільки користала з її помочі моя жінка, коли прибула до Відня.

Трагічну втрату чоловіка безсумніву глибоко переживала. Дмитро Басараб, високий, пристійний бльондин, був дуже поважний і стриманий. Він стояв осторонь стрілецьких початків і не брав участі в перших формаціях. Це знову доказує незалежність поглядів і рішень Ольги Басараб. Тодішній наш журнал „Відгуки” не був блискуче редагований, Дмитро Басараб був його відповідальним редактором перед цензурою, але разом із нами сміявся з такої нісенітничі, що там появилася в одному вірші: „... Ми вбиті — плачемо!...” Його передчасна смерть — тяжкий удар, але для такої людини як Ольга Басараб ця трагедія не могла зламати всього її життя, як це зрештою доказав її активний патріотизм у громадському й політичному житті.

Ольга Басараб не згинула за уряд Е. Петрушевича, адже Селезінку — міністра звільнили. Трудно окреслити її роль в Українській Військовій Організації. Перш за все слід завважити, що Е. Коновалець не був першим організатором УВО. Михайло Матчак, Юрій Полянський, Осип Навроцький й інші члени „Громадського Комітету” у Львові становили завязок УВО. Коновалець хотів спершу ділити провід з Матчаком і Полянським. Почалися арешти й Коновалець утік до Гданська. Шойно за кордоном його зробили командантом УВО.

Ольга Басараб згинула за УВО. Польська поліція тією законспірованою організацією найбільше була заалармована. У 1924 р. в арештах на Яховича мене переслухував Кайдан, тип грубого австрійського фельдфебля. І хоч не брався до бійки, пінився від люті вмовляючи в мене, що мушу належати до УВО, бо там є мої „камрати” Коновалець і Мельник...

Ольгу Басараб замордувала поліція. В той час я був на практиці як адвокатський конціпієнт д-ра Льва Ганкевича. Він належав до небагатьох, що їх допустили до ог-

лядин підчас ексгумації тіла на цвинтарі. Після повороту Ганкевич з заломаними руками схвильовано повторяв: „Як ті звірюки її змасакували! Які страшні синяки!“... Ганкевич був переконаний, що її так били й тортували, що вона серед тортур померла. Вона мала синяки навіть на обличчі.

Смерть Ольги Басараб не була полякам вигідна, але й живий свідок був тим більше небезпечний. Тому вибрали „самогубство“, в яке ні українці ні світ не вірили.

В цьому поєдинку з ворогом — Ольга Басараб перемогла, на вічну ганьбу польському жорстокому безправству.

Куфштайн (Зах. Німеччина), 24 березня, 1974 р.

Таїсса Юріїв

„ПОШТОВА СКРИНЬКА”

В 1923 році провадила я харчому крамницю у Львові при вул. Генінга (бічна Личаківської). Звернувся до мене сотн. Осип Думін, знаний мені ще з України, щоб з тої крамниці зробити поштову скриньку для потреб Української Військової Організації. Обоє ми з чоловіком на те погодилися.

В крамниці працювала тільки я одна. Був ще хлопець до посилок, що помагав мені, але він часто бігав за різними дорученнями, доставляв замовлений товар поближким покупцям і часами тільки на хвилину забігав, будиши переважно зайнятий поза крамницею.

Раз на тиждень звичайно, часом рідше, часом пізніше, зголошувалися до мене на кличку різні незнані мені люди. Здогадувалася я, що вони з-поза Львова. Приносили конверти з документами, з грішми, я ці речі переховувала в різних закамарках, а пізніше приходив по них сотн. Думін. Він частенько міняв свій вигляд — то накладав чорні окуляри, то кутив люльку, то йнакше зачісував волосся, може це було йому потрібне в тій його праці.

Потім сотн. Осип Думін приходив щораз рідше. На його місце зголошувалася по матеріяли Ольга Басараб. Вона жила недалеко моєї крамниці й одного разу зголосилася за ключкою. Я тоді її ще не знала, але тому, що вона жила в сусідстві і часто приходила до мене як до поштової скриньки, і була сталим покупцем у крамниці, я мимоволі довідалася, як вона називається.

Все йшло тихо і гладко аж до її несподіваного арешту. Коли її відводили до поліції, встигнула вона шепнути служниці, щоб ця дала знати до крамниці. Перестрашена служниця зараз же прибігла і шепнула мені тільки: „пані арештована”. Не гаючи ні хвилини, вислала я чоловікові записку через хлопця, що „приїхали тітки з Бесарабії”. Не знаючи, чи це випадковий арешт, чи одна ланка в більшій хвилі арештувань, і не будши певні, чи наша крамниця та її роля відомі вже поліції, ми негайно „вичистили” її з усього підозрілого, забрали документи, що якраз ждали, щоб хтось по них зголосився, і віднесли їх до сотн. Думіна, що там же недалечко мав свою квартиру. На щастя застали ми його вдома, але паперів він прийняти від нас не хотів. Коли ж ми на те настоювали, він у поденервуванні сказав, що коли поліція взяла Ольгу Басараб, то й по нього кожної хвилини може прийти і йому не лишиться нічого іншого, як пустити собі кулю в лоб, а мій чоловік — людина військова і в світі була, повинен знати, як дати собі раду з паперами в такій ситуації.

Занесли ми папери до себе додому — ми жили при Церковній вулиці на Клепарові — і сховали між дровами. В непевності і в тривозі прожила я кілька найближчих днів, кожної хвилини сподіваючись, що можуть накрити нашу крамницю. Але Ольга Басараб мовчала, поліція про мою поштову скриньку нічого не довідалася, сотн. Думін папери забрав і все пішло знову по-старому. Ще кілька місяців служила моя крамниця поштовою скринькою, аж потім одного дня сотн. Думін повідомив мене, що небезпечно довше її тут тримати, і переніс її в інше місце.

Лютий, 1964 р. (Зиновій Книш, „Власним руслом”,
Торонто, 1966; стор. 99-101).

Евгенія Савицька-Вербицька

ПІД ПОЛЬСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ

Як відомо, т. зв. Рада Амбасадорів признала 14 березня 1923 р. Галичину, Волинь і Холмщину новоствореній польській державі. Не мало вплинула на те капітуляція от. С. Петлюри (Варшавський договір), а також те, що на їх анексію погодилися большевики (договір у Ризі). Проте, хоч воєнні дії вирішували теж у нашу некористь, боротьбу за самостійну соборну Україну рішила вести безпереривно за всяких умов — Українська Військова Організація. Вона протидіяла територіяльному сепаратизмові, боролася з русофільством і польонофільством, щоб забезпечити молодь, селянство й робітництво перед ворожими наступами на всеукраїнську національну ідеологію.

А втім поляки не чекаючи на мирові рішення — почали зарання погром українців на Західніх Землях.

Вони катували б. вояків українських армій, нищили населення, яке й без того потерпіло багато під час війни від 1914 р., коли то на українській території цілий час ішли битви. Накладали велетенські контрибуції на села. Священиків арештовано, а багатьох убивано. Пішла нагінка на православні церкви. Крім т. зв. урядової акції проти українців, польське цивільне населення організувало їм різні пакості. За те нікого не карано, але як зловили українця, то „наглий полевий суд” присуджував його на смерть або на довгі роки тюрми. В'язні сиділи в славній тюрмі т. зв. Бригідках у Львові, в таборах у Домбю, Вадовицях, Берестю Лит., Перемишлі, Стшалкові... Люди гинули з голоду, із зимна, із систематичного переслідування дозорців, які били дротяними нагайками нераз до смерті. Про це не вільно було писати українським газетам, але писав про те „Роботнік”, напр. з 16.10 і 8.11, 1919 р.

За щонебудь замикали до карцеру, де били так, що ломили ребра й кості. У Перемишлі був табір, де перебувало 6000 полонених. Панував там тиф і вступ був забронований. Один барак з інвалідами й хворими згорів не знати, з якої причини. Землю з парцеляції продавано польській фільварочній службі, відтак інвалідам і легіонерам польської армії, спровадженим польським колоністам, а щойно на кінці нашим, голодним на землю селянам і то тим, яких уряд вважав нешкідливими. Народні школи стають польськими, учителів українців викидають із служби, гімназії замикають, на львівський університет не приймають українців...

Українська Військова Організація зачала боротьбу. Дня 26 вересня, 1921 р. впав перший стріл з рук студента Степана Федака до маршала Й. Пілсудського, як він у Львові їхав відкривати Східні Торги, щоб тим заманіфестувати польськість території. Пілсудського не вбито, але справа стала відома за кордонами Польщі: українське населення бореться далше із своїми ворогами. Почали горіти польські фільварки, посилювалися саботажі, виступи проти польських колоністів, бойкот виборів до польського сойму в 1922 р. Очевидно крім організованої акції УВО, йшла спонтанна реакція поодиноких людей за дізнані кривди від влади чи цивільного польського населення. Крім збройних відплат йшла оборонна акція на культурному полі.

На студентським з'їзді в 1921 р. в липні рішено приступити до творення приватного українського університету. Акцію цю не можна було через спротив поляків легалізувати і тому університет став тайним. Конспіративно видано заклик, щоб усі, хто покінчив т. зв. гімназію, вписувалися на той університет. Поведено збіркову акцію в грошах і збіжжю, а крім того Українська Робітничка Громада в Нью Йорку, заходами Миколи Цеглинського, зібрала 1,000 дол., що в той час девальюації мало велику вартість. Зорганізовано три факультети, філософічний, правничий і медичний. На медичному факультеті були теоретичні виклади, після двох років студенти їхали на заграничні університети, найчастіше до Праги й Відня, де признавали ці студії. На українському університеті було 1028 студентів і коли взяти до уваги, що така велика громада

молоді була у Львові, то очевидно польській поліції не було це на руку, а польській державі не приносило чести, що українці мусять вчитися в таємному університеті. Тому поляки переслідували і виклади, і студентів і професорів . . .

Я теж була студенткою цього університету. Мій батько був звільнений з праці за те, що переводив набір вояків до Української Армії. Було це в місті Долині, де місцева поліція не дозволяла нікому взяти батька на працю. Те саме було зі мною. Саме арештували всіх учителів української гімназії і семінарійних курсів. Я тоді провадила в заступстві лекції історії на семінарійних курсах. Але поліція заборонила Дирекції держати мене. Тому була я теж без праці, хіба, що заробляла приватними лекціями. Але й тут переслідувала мене поліція. Врешті я рішила, що у Львові теж можна жити з лекцій і поїхала туди.

Було це життя не надто принадне своєю матеріальною сторінкою. Звісні студентські злидні, які ще погіршував післявоєнний час. Не було приміщень, студентів не дуже радо приймали на мешкання з огляду на переслідування поліції, до того харчів можна сказати цілком не було, хіба що привезені з провінції або куплені на чорному ринку. Ситуацію рятувала зорганізована Студентською Радою харчівня в Академічному Домі, з підмог Америки та збірок студентів, де за дешеvu ціну можна було дістати скромний обід і вечерю. Це була та сумніша сторінка студентського життя. Але була й ясна. Була молодість, було стільки запалу, думок і дискусій, як краще будувати завтра Україні, стільки певности в успіх праці і боротьби, що життя було гарне.

Одної неділі мене запросила до себе моя кузинка, Стефанія Савицька, відтак одружена з послом Михайлом Матчаком. Вона мешкала при вул. Виспянського 34. Була це тиха і одна з вибагливіших вулиць Львова. Власницею мешкання була старша пані, вдова по священику, Коблянська, що ще з-перед війни мала досить велике, гарно улаштоване мешкання, яке у післявоєнній мешканевій скруті було джерелом її прожитку. Вона держала 4 жінки на т. зв. станції, себто на прохарчуванні й мешканні. Це все не було дешево в тім часі.

Сама пані Коблянська мала хворі ноги й місяцями не виходила з хати. Тому вона любила, як хтонебудь приходив до неї. Вона розпитувала мене про студентське життя, арешти, ревізії, про все те, що для неї, вихованої за мирних австрійських часів було зовсім невідоме, а тепер було сенсацією, кіном, театром, розвагою.

Ольга Басараб у Відні.

Власне підчас того, як ми розмовляли, увійшла до кімнати жінка середнього росту, дрібної і зграбної будови тіла, лице властиво не було гарне, але маркантне. Дрібні обриси обличчя, прижмурені короткозорі очі, сталеві, допитливі, під різко зачеркненими чорними бровами, уста вузькі і затиснені. Над чолом хвилясте, дуже дбайливо уложене темне волосся. Ціла її поява робила враження особи надзвичайно старанної, прижмурені очі дивились пронизливо, а коли їм ще щось не було надто ясне, підносилася поволі на поміч рука з пенсне. Ціла головка звичайно рисувалася на стоячій комірці тоді пануючої моди „а ля” Марія Стюарт. Такою побачила я вперше — Ольгу Басараб.

Її здержана поведінка, радше мовчазність, уважливість, з якою слухала про те, що говорилося, бистрість питань і відповідей примушували ставитись з повагою до її особи. І треба признати, що хоч як інтересні були й інші жінки в цьому домі, то мені було все найцікавіше послухати про те, що говорила Ольга Басараб. Вона перебувала в Відні, Швеції, Фінляндії, а в ті часи рідко наші люди мали змогу виїздити так далеко... Тому й не треба було надмірних запросин, щоб навідуватися до кузинки. А в тім до відвідин заохочував сезон: була холодна осінь, а потім лютувала зима. І в такі дні, коли падав дощ зі снігом, а на тротуарі замерзала вода або вітер замітав кучугури снігу, я часто поспішала на вул. Виспянського 34. Там панувала якась тепла атмосфера.

Як тільки я приходила, Ольга Басараб зараз приготувляла чай. Тоді її очі, що могли блискати холодним металем, ставали теплі й усміхені. Я певне видалась їй чимсь дуже жалюгідним, недотепним, чим і справді була я — свіжо спечена студентка, що прожила війну на далекій підгірській провінції, а світ знала з книжок і з далеких прогульок у ліс. Запам'яталися мені тоді дві книжки на столику в Ольги Басараб: „Огородник” Рабіндраната Тагоре й „Так мовив Заратустра” Фр. Ніцше. Власне в тім часі я брала в університеті семінар проф. Степана Балея, де обговорювано Е. Канта „Критику чистого розуму”, про що я з одушевленням розповідала. А тим часом, щоб я не мерзла в благенькому, літньому плащі, пані Басараб підбивала його теплою підшевною, а при тому шуткувала з мого захоплення університетським життям, театром і іншими химерами принад, що їх молодецькій уяві насуває велике місто. Щойно пізніше я збагнула, який далекий був її власний, тривожний світ змагання з окупантом. Бо коли вона зі мною говорила, то мені ніколи не приходило на думку, що її життя тяжке й небезпечне, що вона безробітна й терпить недостаток.

Очевидно, вона ніколи не говорила про свою підпільну працю. Але раз, коли я була в Стефи, прийшов сот. Осип Думин, переглянув одну шуфляду бюрка і вийняв якийсь лист. Потім положив якийсь пакетик, тому я могла догадуватися про її співпрацю в УВО, але її весела усмішка таких підозрінь не викликала.

А тим часом тривали саботажі, вбивства, ревізії, арешти, наглі суди...

Було це 9 лютого 1924 р., як після арештовання Студентської Ради мені доручено вистаратися в ком. Якубовського (тюрма при вул. Яховича) дозвіл на передачу харчів і коців. Я застукала у двері, отворила їх і... остовпіла: в канцелярії стояла моя кузинка, Стефа Савицька і вона не потребувала мені говорити, що вона арештована.

В тій хвилині увійшов згаданий комісар, він дав мені дозвіл на передачу харчів і коців. Я передала дозвіл студентам, а сама швидко побігла додому. Бо в мешканні Ст. Савицької був мій індекс з тайного університету і якщо поліція там щонебудь знайшла, вона не забариться шукати за мною. В мене дома були сховані документи Студ. Ради, що теж не повинні були попасти в руки поліції. Я вбігла до помешкання і вспіла тільки перекинути пакет з моєї шухляди до шухляди моєї господині, як поліційні агенти увійшли в кімнату, щоб перевести обшук. Хоч нічого не знайшли, але казали мені добре вдягнутися й піти з ними.

Я тоді мешкала в поляків, чесних міщан, які ставились до мене дуже добре, а господиня знайшовши пакет, який я перекинула до її шухляди, не видала його поліції. На питання поліції, чи маю доляри, відповіла, що часто не маю навіть польських злотих не то долярів.

В тім часі в тюрмі було переповнення, арештовано багато націоналістів і комуністів, переважно студентів. Мене примістили на першу ніч разом з моєю кузиною. Тоді я довідалася, що до їхнього мешкання у-досвіта за-дзвонивши поліціянти сказали, що прийшли перевести ревізію. Ніхто не пам'ятав, яке сказали прізвище. Це й легко зрозуміти, якщо Ви знаєте, що в мешканні є щось небезпечного. Вони робили ревізію поверховно, знайшли при тому мій індекс з тайного університету зі знімкою і забрали його; тоді обі жінки сказали, що хочуть снідати; поліціянти заждали, а після сніданку почали дальшу ревізію і в шафі натрапили на фатальний пакунок. Докінчили ревізію й казали обом жінкам вбиратися. Була гостра зима, 8 година ранку. Урядники йшли до бюр і Стефа боялася, щоб хтось не бачив, що її провадить поліція. Оль-

га Басараб по дорозі тихо плакала. На поліції вона взяла вину на себе, тоді її відокремили. В ночі ми чули, як у приміщенні над нами хтось довго ходив. Кузинка казала, що це хода Ольги Басараб...

На другу ніч нас викликали на переслухання, а після того нас примістили окремо. Мене питали про студентські справи й чи я знаю Ольгу Басараб, що я заперечила. Приблизно за тиждень поліційний комісар Смольніцкі на черговім переслуханні сказав, що я виглядаю хвора і тимчасом відпускає мене на волю. Коли я вернулася додому, моя господиня сказала мені, що тайні агенти стоять день і ніч біля кам'яниці. Я вже знала, про що йде. Поліція слідувала, чи хтось заінтересований у справі прийде до мене по інформації і тоді його піймають. Щоб цьому запобігти, я пішла до Академічного Дому, де була наша харчівня і тут товариші привітали мене ентузіастично, може трохи занадто як на мій короткий час арешту. А один із студентів приступив до мене і просив вибачення, що він вибив на стіні моє прізвище, бо почув у тюрмі, що мене вбила поліція. Тимчасом убили когось іншого, бо студенти підчас проходу, бачили крізь вікно одної келії якусь жінку повішену на ґратах. Спершу догадувалися, що то я, відтак думали, що Люда Тарнавська студ. мед., дочка ген. Тарнавського, але й Люда живе, отже вбили когось іншого. Мені прийшло на думку, що то може бути Ольга Басараб і я понесла на поліцію посилку для неї. Посилку прийняли, але нічого не можна було довідатися ні в Кайдана ні в д-ра Вол. Бачинського...

Ми не знаємо, як згинула Ольга Басараб. Поляки старалися поширити думку, що вона відібрала собі життя, повісилася в келії на рушнику. Вправді студенти бачили когось, хто висів на вікні в тюрмі при вул. Яховича, але її могли повісити після смерті. Вікна на Яховича високі і для жінки з ростом Ольги Басараб — неможливо це зробити.

Нема теж певности, як поліція попала на слід Ольги Басараб.

В тім часі всі якось допомагали Українській Військовій Організації чи то постійно чи доривочно, або przypadково, як заходила потреба. Стефа С. знала про підпільну працю Ольги Басараб, хоч не питала ніколи її про подро-

Сотник Осип Думин (Антін Крезуб)

биці. Вона знала, що в неї бував сотн. Осип Думин, який провадив розвідку для потреб УВО. Там також приходив сот. Василь Коваленко, з т. зв. Петлюрівської Армії. За те, що от. Петлюра погодився на прилучення Галичини до Польщі, галичани не дуже любили т. зв. петлюрівців. Але полк. Коновалець був соборником і з ними співпрацював. Хоч от. Петлюра добре прислужився Польщі, проте поляки не були дуже вдячні петлюрівцям. Петлюрівці жили в таборах, їх часто, особливо старшин, примушували працювати в дефензиві, то зн. в розвідці на користь Польщі чи то відносно большевиків чи українського громадянства, — в разі відмови могли видати такого старшину большевикам, що значило більше ніж смерть, бо перед тим муки. Чи був сот. Коваленко на услугах поліції? Його жінка й діти мешкали у Львові, але він їздив по Польщі. Він знав полк. Андрія Мельника ще з армії УНР, де полк. А. Мельник був начальником штабу при от. Петлюрі. Вони разом стрічалися з полк. Мельником. Це

вистарчало, щоб за ним слідкувати. Тому був один здогад, що поліція слідкувала за Коваленком, як він ходив до кам'яниці при вул. Виспянського 34. Переглянувши список мешканців, не знайшли нікого, з ким одружений Коваленко міг мати якінебудь взаємини. Тому рішили зробити ревізію. Такі налети поліції на приватні мешкання були тоді на порядку дня. Так мало бути подано в судових актах на т. зв. процесі Басарабівців. Натомість пос. Мілена Рудницька, а за нею другі, прийняли іншу версію: поліція шукала за Савицькою, студенткою українського тайного університету і попала на мешкання Стефи Савицької й Ольги Басараб. У Польщі обов'язував строгий мельдунковий припис усіх мешканців. Кожна господиня була відповідальна за те, що всі її льокатори були зголошені. На мельдунковій картці була написана дата народження і зайняття. Тому трудно подумати, щоб вони шукали мене, а впали на адресу Стефи. Вона була поза студентським віком і працювала в польськiм бюрі. Тоді можливо, що шукали за якоюсь комуністкою Стефанією Савицькою, бо, як кузинка сиділа в тюрмі, там була арештована якась Стефанія Савицька, чи Савіцка, яка через помилку діставала часто посилки чи пошту моєї кузинки. Мене арештували того самого дня тому, бо знайшли мій індекс у Стефи, тоді теж арештували всіх, хто прийшов на вул. Виспянського 34. Але теж не виключене, що шукали мене, бо могли найти в студентських актах якийсь реферат з моїм прізвищем. При арештах студентів поліція завжди вмовляла, що це арештували комуністів, щоб не дісталась вістка за границю, що арештують студентів за те, що вчаться на тайному університеті.

Далеко за нами тодішні визвольні змагання. Час замазує їх картину, ідуть у забуття визначні постаті, героїзм армії, трагедія обставин, стихійні нещастя, несправедливість світової думки, безжалісність судьби. Але на тім цвинтарищі появляються духи тих, що ставили вище волю своєї батьківщини від свого життя, що гинули не зрадивши своїх друзів, що понесли жорстоку смерть від ворогів, та їм не піддалися. До таких постатей належить теж Ольга Басараб, яка є дороговказом для будучих поколінь — куди йти і як. За те пам'ять про неї триватиме вічно.

Василь Софронів-Левицький

МОЇ ЗУСТРІЧІ З ОЛЬГОЮ БАСАРАБ

Спомин у роковини її насильної смерті 13 лютого 1924 р., написано і друкано вперше в лютому 1960 р. в торонтонському тижневику „Вільне Слово”.

Скільки разів за довгі роки, що проминули від смерті Ольги Басараб, я хотів написати хоч короткий спомин про мої зустрічі з нею, моя рука не наслідувалася взятися за перо. Може це тому, що я не був віком із її світу, вона була старша за мене, і в тих роках, у яких ми найчастіше стрічалися, я був дитиною-підростком, а вона була справжньою „панною”. Тоді я дивився на неї, як на мою старшу сестру, Наталку, — її товаришку — з неспілістю, цікавістю і молодечим подивом. Ми й пізніше не обмінювалися надто поглядом, не вели якихось особливих дискусій і наші випадкові зустрічі не дали мені надто важливого матеріялу для її біографії, чи для висвітлення її духового обличчя. Випадок теж привів мене на помешкання Олі Басараб у день її арештування і в сусідню келію в поліційних арештах на Яховича. Та чи взагалі щонебудь у нашому житті діється випадково?

Оля — була товаришкою і приятелькою моєї сестри Наталки, яка згинула пізніше в далеких тайгах Сибіру, чи східньої Азії, арештована в Харкові і засуджена в 1937 році на десять років поправно-трудових робіт із суворим відокремленням.

Обі були ученицями Українського Дівочого Ліцею в Перемишлі і разом його кінчили. Цей інститут кінчили всі три мої старші сестри і мені від дитинства під час ваканцій та свят оббивалися об вуха прізвища їхніх товаришок, між ними прізвище Олі Левицької, пізніше за мужем — Басараб. Скільки, зрештою, цих товаришів мого най-

старшого брата і товаришок моїх сестер перевинулося на вакаціях та на святочних феріях на нашій незабутній „стриганецькій горі”, чи на просторому приходстві у Більчу Золотім на Поділлі! Вони пізніше прислали мені, малому, карточки з видами, заадресовані „Високоповажаний Пан” і т.д., і це була моя найбільша гордість. До сьогодні з якимось набоженством згадую ті прізвища молодих тоді людей— студентів університету, з якими пізніше навіть рідко коли мені довелося стрічатися: Бобанич, Бажалук, Щирба, Охримович, Селезінка, Січинський, Темницький, Кучер, Лотоцький і чимало інших. А з товаришок моїх сестер: Олена Охримович, Стефа Савицька, Ольга Левицька.

Оля приїхала до нас уперше мабуть на вакації до Більча Золотого на Поділлі. Була весела і багато сміялася своїм дрібним, стриманим, коротким сміхом. Тоді перебували в нас на вакаціях теж товариші мого брата— студенти університету, і товариство було молоде і веселе. З того часу була у нас фотографія цілої нашої родини у народніх одягах з Більча Золотого (найкращий зразок славного борщівського типу одягів), між нами й Оля, одягнена за білецьку дівчину. Ця знімка, на жаль, затратилася.

НЕДІЛЬНІ ПОПОЛУДНЯ

До третьої гімназійної я ходив у Львові і мешкав разом із моїм старшим братом Мироном спершу у бурсі УПТ, а пізніше на приватній „станції”. Майже кожної неділі по полудні ми обидва ходили до нашої старшої сестри Соні, яка вчилася співу у державній консерваторії і мешкала при вул. Длугоша разом з Олею.

Сестра, а часом Оля приготувляли для нас чай і хліб з маслом. Мені мало залишилося в пам’яті з тих наших щонедільних відвідин, але до сьогодні виразно пам’ятаю запах масла і свіжого хліба, що так смакував голодному бурсакові.

Коли мені з причини попередньої довшої недуги треба було самотужки наздігнати науку в класі, я ходив до сестри на Длугоша і Оля переробляла зі мною залеглий шкільний матеріал.

В 1913 році Оля була дружкою на весіллі моєї сестри Наталки, що виходила заміж за гімназійного вчителя зі Станиславова М. Г. Оля виглядала тоді гарно із своєю високою зачіскою і круглим обличчям та великими

Ольга Басараб у білій сукні.

очима, що їх часто прижмурювала. Була сильно короткозора. Я гордо парадував на фотографії біля Олі, тримаючи в руці кусень весільного торта. Цю фотографію мені вже в Канаді прислала п-і Ст. Савицька-Матчакова, що тоді перебувала у Філядельфії.

ЗУСТРІЧ У ВІДНІ

У перших місяцях 1918 року я, перебуваючи при УСС у Верині біля Стрия, дістав службове доручення поїхати до Відня. Одною з перших моїх справ після мого приїзду до Відня було — відвідати Олю, про яку я вже знав, що вона восени 1914 року вийшла заміж і місяць після виповідження війни в 1915 р. Італією втратила чоловіка, поручника Басараба. Він згинув на італійському фронті. Оля працювала тоді в українській жіночій організації, що опікувалася пораненими українськими вояками. В домівці цієї організації я й зустрів її одного вечора. Була елегантно одягнена, вся в чорному. Її обличчя, як це пам'ятаю, мало в собі вираз внутрішнього болю і поваги. Дуже втішилася мною, розпитувала багато, але потім мусіла відійти до своїх обов'язків. Більше з нею у Відні я не бачився, бо швидко після того від'їхав назад до коша УСС.

НА ВЕСІЛЛІ

Ще одна зустріч в 1922 році, ще мабуть перед приїздом Олі на постійне до Львова. Оля приїхала до нас, до Більча Золотого, на кілька днів. Це було влітку. Всі разом, двома фірами ми їздили тоді на весілля до наших сусідів п-ва Фльорчуків. Погода була чудова. Багато гостей в кімнатах і на городі. Між іншими був письменник Осип Маковей. Він саме прочитав був мою першу скромну збірку нарисів і сказав мені тоді дуже знаменні слова: „Не кожний, що зачинає писати, кінчить життя письменником”.

Ми гостилися, співали, танцювали — до раннього ранку. Потім пішли переспатися по сусідських хатах. І знову бавилися. Гучне, радісне, незабутнє весілля на приходстві. Оля була весела. Була гостею з Відня, головною особою в нашому товаристві і я багато з нею танцював. Я, що недавно повернувся був із війни і польського поло-

ну, перший раз тепер дивився на Олю очима дорослого чоловіка. Вона була мила, весела, багато сміялася і мені було приємно в її товаристві.

„ОГОРОДНИК”

В 1923/24 році я був студентом українського таємного університету у Львові і кілька разів заходив провідати Олю на вулиці Висп'янського 34, де вона мешкала з своєю приятелькою Ст. С. Вона тільки недавно тому приїхала з Відня до Львова і зустрічала мене, як рідну людину, радісно і приязно. Наші розмови оберталися звичайно коло справ українського тайного університету, викладів, арештувань польською поліцією і т.п. Якось я побачив у неї книжку Рабіндраната Тагора в німецькому перекладі „Дер Гертнер” („Огородник”) і позичив її прочитати. Книжка була в гарній твердій оправі з розмашним, великими круглими літерами підписом „Ольга Басараб”.

По якомусь часі, це було 9-го лютого 1924 р. вранці, ідучи на виклади (мабуть до Національного Музею), я захопив із собою книжку, щоб по дорозі віддати її Олі. Нічого не підозрюючи, я ввійшов у сходову клітку кам'яниці і постукав чи подзвонив до її помешкання. Відчинив мені якийсь пан у плащі. З кімнати виглянув у коридор якийсь другий мужчина.

„Кто пан ест?” — було перше питання, яке відразу зорієнтувало мене в ситуації. Агенти докінчували ревізію в помешканні. Олю вже були забрали. Мене затримали, доки не скінчилася ревізія. Користаючи з неуваги агентів, я зайшов до умивальні і викинув у мушлю якісь папери, які могли бути для мене небезпечними. Комісар списав зі мною протокол і після того сказав, що можу йти додому.

В полудне того самого дня, в якому я був випадковим свідком закінчування ревізії у помешканні Олі Басараб, я пішов до Академічного Дому при вул. Супінського, де була студентська харчівня, щоб стріннути студентку Гену Савицьку, пізніше Вербицьку, та сказати їй про арештування Олі і її родички Стефи Савицької, пізнішої Матчакової. Показалося, що вона знала вже про арештування, бо рано носила з іншими студентами пере-

дачу для арештованих студентів у тюрмі і там випадково побачила арештовану родичку. Після обіду в харчівні я відпровадив Гену до її помешкання при тій самій вул. Супінського, кілька кроків нижче Академічного Дому. У брамі кам'яниці, в якій вона мешкала, стояв якийсь незнайний панок, але ми не звернули на нього уваги. Коли Геня задзвонила до свого помешкання, двері відчинив їй мужчина, знайомий мені з частих облав та ревізій під час університетських викладів, поліційний агент — Хім'як.

Ревізія у кімнаті Гені, яку агенти робили в приявності господині, була мабуть вже скінчена, бо не пригадую собі, щоб нас там довго затримали. Нас обое арештували і повели до поліційної в'язниці при вул. Яховича. Не пригадую собі, щоб нас переслухували. Повели нас до будинку в офіцінах, де були камери для в'язнів. У просторому передсінку в'язниці при стіні напроти входу ми побачили Ст. Савицьку. Сиділа на лавці. Мене повели до камери, а мою товаришку залишили мабуть з її родичкою.

ФАТАЛЬНА ПОМИЛКА

Як пізніше показалося, ціла ревізія при вул. Виспянського 34 і відкриття в Олі Басараб документів УВО були наслідком випадкової помилки поліції. Агенти поліції мали перевести ревізію у зв'язку з численними тоді арештуваннями проводу українського студентства — у студентки Гені Савицької, яка мешкала при вул. Супінського, а зайшла помилково до її родички Стефи Савицької при недалекій вулиці Виспянського. Ст. Савицька мешкала разом із Олею Басараб, і при ревізії, зовсім випадково, поліція натрапила на документи підпільної Української Військової Організації (УВО), сховані за образом. Під час слідства Оля заявила, що папери належать до неї, але не хотіла виявити, від кого їх отримала. Зате зустріли її тортури і жорстока смерть.

В камері, до якої впровадив мене ключник, застав я кільканадцять осіб. Майже всі були мої знайомі, студенти українського таємного університету. Обладнання камери складалося з двох широких дощаних лежанок, т. зв. прич, без якихнебудь сінників ані накривал. Причі займали довжину двох протилежних стін з ненадто широким проходом поміж ними. В'язні спали на голих дошках, а вкрива-

лися накривалами, що їх звичайно приносили з собою, або діставали в першій передачі. В куті стояла смердяча „парашка”. Мене привітали з галасом і криком і призначили місце на причі. Я приніс новини про нові арештування.

Години, а потім дні сходили майже весело на плетенні баяндрасів та виявах студентського молодого гумогу. Ніхто з нас не підозривав, що в цьому самому будинку, а навіть в цьому самому коридорі, кілька камер ближче до входу мучиться в розпуці, тортурована під час нічних переслухань, Оля Басараб. Нас ніхто не переслухував. Після кількох днів мене викликали з камери і відпустили додому. Це саме сталося по-черзі з іншими студентами. Поголовні звільнення були без сумніву наслідком констернації в польських поліційних і урядових колах після несподіваної насильної смерті Олі в поліційних казематах під рукою дегенерата поліційного комісаря Кайдана. Цей злочин поліція хотіла втримати в таємниці.

Незабаром після мого звільнення прийшли на моє помешкання два тайні агенти поліції з знайомим вже мені Хім'яком і зробили ревізію моїх речей. Я мешкав тоді в канцелярії мого тіточного брата, адвоката Ст. Шухевича, і завдяки тому ревізія була дуже коректна і поблажлива.

ПОГОЛОСКИ І ФАКТИ

Серед напруженої атмосфери непевности та настороження почала поміж студентами та старшим громадянством щораз впертіше поширюватися погоска, що Олю Басараб замучили в тюрмі при допитах і що вона не живе. В польській большевизуючій газеті „Трибуна люду” появилася лист до редакції від студентки з медицини, польки, яка була присутня при судово-лікарських оглядинах тіла якоїсь жінки, Юлії Баравської, що згідно з заподанням поліції, повісилася в тюрмі, де сиділа, арештована за волокитство. Студентка писала: „Вчора відбулася в інституті судової медицини секція тіла жінки, яка нібито повісилася у львівській в'язниці. Секція виявила, що все її тіло було вкрите великими синьо-червоними пругами і ранами від шкіряного пояса та його залізної пряжки, якими били денатку перед смертю. В місцях, де пряжка

вдаряла тіло, були фіолетні міхури, які професор Серадзкий казав відрізати від тіла, щоб продемонструвати їх студентам медицини, як „типовий і рідкий препарат важкого побиття”. (Цитую за статтею Мілени Рудницької в ч. 30 щоденника „Свобода” з 1956 р.).

В тому часі, між іншими, я чув таку інтерпретацію смерті Олі, можливо що й від адвоката д-ра Шухевича: після жаклих тортур і биття, Олю принесли з одного переслухання непритомну до зимної келії, поклали її на лаву і накинули на неї зимний мокрий коц. По якомусь часі Оля під впливом зимна прийшла до свідомости і сама повісилася на власному рушнику на краті вікна. Ця версія могла бути така сама правдива, як і та, що Олю польські поліціанти замучили на допитах на смерть, а потім самі повісили її. Це сталося 13 лютого 1924 року вранці.

Щойно 18 лютого комісар поліції Вагнер на безустанні інтервенції родини і адвоката Марітчака дав врясування, що Оля Басараб ще 13 лютого вранці повісилася у своїй камері на граті вікна. На настирливі домагання львівський суд дав дозвіл на ексгумацію тіла і перенесення до приватної могили на тому самому Янівському цвинтарі. Визначено день, в якому мала відбутися ексгумація і безпосередньо після того похорон Олі.

ПОХОРОН І ДЕМОНСТРАЦІЯ

На два або три дні перед похороном прийшов до мене хтось із Української Студентської Ради з пропозицією, щоб я промовляв від студентів над гробом Олі Басараб. Я погодився.

Того дня, в якому відбувся похорон, було проймаюче зимно, хоч морозу великого не було. На вулицях, по городах і на цвинтарі лежали сліди снігу. Янівською вулицею трамваями і пішки прибували на цвинтар групи людей, головно молоді. Перед брамою цвинтаря видно було умундурованих поліцаїв. На ту ділянку цвинтаря, де ховали мерців на кошти міста і де поліція в таємниці похоронила Олю Басараб, поліція не впускала нікого. Люди громадилися довкола викопаної свіжої могили, куди мали перенести домовину.

Я був досить неспокійний і чекав у гурті людей поблизу могили. Моя приготована промова була коротка, але

„від серця” і, розуміється, протипольська. Чекати довелося довго. Врешті з ізольованої поліцією частини цвинтаря надійшла групка людей, якій дозволили бути при ексгумації і судово-лікарській комісії. За ними несли чорну домовину. В юрбі людей, серед якої здебільша була молодь, відчувалося напруження. Треба було тільки малої іскри, щоб викликати спалах. Поблизу не видно було ніодного мундурованого поліцая. На горбку замерзлої, викиненої з ями землі стояв о. мітрат Куницький у священних ризах. Мабуть всякі промови були заборонені, бо знаменитий промовець о. Куницький цим разом не сказав, як собі пригадую, ніякого нагробного слова. Коли скінчилася відправа і останні звуки жалібної пісні розвіялися з морозним вітром понад могилами цвинтаря, я вийшов на глиняний насип над відкритою ямою. На дні лежала чорна домовина, яка скривала в собі замучене тіло Олі.

Я не думаю, щоб слова моєї короткої нагробної промови могли самі собою викликати чи спровокувати ту реакцію, за яку пізніше мені прийшлося відповідати перед польським судом. За мене далеко сильнішим словом говорив тоді сам трагізм нашого національного поневолення і жахлива правда факту нелюдського насилля над цією жертвою, що лежала в домовині.

Коли я скінчив говорити, юрба людей не затрималася, як це буває звичайно, над могилою і не чекала, аж яму засиплять. Цвинтарною алеєю і проходами поміж могили всі спішили до цвинтарної брами, і там почали формуватися у протестаційний похід. Хтось підійшов до мене і порадив мені залишитися на цвинтарі і вийти трохи пізніше, бо мене на вулиці негайно арештують. Коли я вийшов на вулицю, здалік доходили до мене крики і вигуки, що супроводжали сутичку з поліцією, яка розганяла демонстрацію. В сутичці побито комісаря поліції. Зараз таки на вулиці відбулися арештування. Замість мене арештували студента Сосенка, на якого агенти вказали, що це він говорив промову над могилою.

СУДОВА РОЗПРАВА

Завдяки цій помилці агентів, процес, який пізніше відбувся проти арештованих демонстрантів називався „Справою Сосенка і товаришів”. Але поліція швидко зо-

рієнтувалася. Коли Сосенко разом з іншими кільканадцятьма демонстрантами, арештованими під час демонстрації, опинилися в тюрмі, виявилось під час переслухань, що це не він промовляв над могилою, і тоді поліція почала шукати за мною. Але в тому часі мене у Львові вже не було. Я виїхав на село. Все таки я знайшовся між обвинуваченими в акті обвинувачення і на лаві підсудних. Прокуратура (прокуратор Ляндав-Ланевскі) обвинуватила мене в підбурюванні і викликанні заколоту публічного спокою, а всіх інших в участі в цьому заколоті, під час якого побито службовців поліції.

Нас усіх боронив адвокат д-р Ст. Шухевич. Мені грозила кара до 6 місяців в'язниці. Д-р Шухевич порадив мені якнайменше звертати під час розправи на себе увагу і якнайменше говорити. Під час розправи панувала атмосфера вибачливості. Справа Олі Басараб була надто великою компромітацією польського суспільства, щоб не мати наслідків бодай у перших місяцях, коли її відгуки знаходили ще місце у всій українській пресі в Європі і в Америці. Присуд був неждано лагідний. Мене засудили на два тижні арешту, всіх інших підсудних звільнено від вини і кари. Два учасники демонстрації, студенти Іван Носик і Лунь, були суджені пізніше додатково за чинну зневагу поліції, і обох їх засудив суд на суворішу кару шість тижнів тюрми. Свою кару я відсидів у тюрмі „на Бригідках”.

Мій спомин про зустрічі з незабутньою Олею Басараб, хочу закінчити знаменитою характеристикою, яку дала Олі Басараб у згадуваній вже мною статті українська політична діячка і колишня посолка до польського сойму, Мілена Рудницька:

„Трагізм події збільшує ще й та обставина, що Ольга нікого своєю саможертвою не врятувала. Бо хоч вона нікого не видала, нічого не зрадила, проте поліція на підставі знайдених у неї паперів попала на слід причетних до цих матеріалів членів УВО, і вліті 1924 р. відбувся у Львові т. зв. процес Басарабівців. Але це ні трохи не зменшує етичної вартости самопосвяти Ольги Басараб, яка в історії української мартирології залишиться назавжди неперевершеним зразком вірної служби Батьківщині”.

Передрук з „Нового Шляху” чч. 7, 8, 9 за 12, 19, 26 лютого 1972 р.

Олена Кисілевська

МІЙ СПОГАД ПРО ОЛЬГУ БАСАРАБ

Про смерть Ольги Басараб довідалася я 24 лютого, 1924 року, але це сталося 13-го.

Хто не памятає тієї трагічної події? Ім'я Ольги Басараб стало знане не тільки в цілій західній Україні, але всюди, де живуть українці. На рідних землях, помимо переслідування й заборон зі сторони польської влади, влаштовувано рік-річно жалібні Богослуження по церквах, а по товариствах тайні сходи-академії в пам'ять цієї жінки. Особливо святочно обходила річницю смерті Ольги Басараб, як пригадую, пластова молодь, бо Ольга, сестра звісного провідника Пласту, проф. Северина Левицького, сама була від наймолодших літ зразковою пластункою. Можна навіть сміло сказати, що сама підстава незломності її характеру виробилася якраз у пластовій організації.

Хто ж була Ольга Басараб і за що її ім'я окружене таким пієтизмом? Вона не була ані славною письменницею, ані вченою, хоч мала університетську освіту. Була це скромна, на перший погляд, для тих, що її не знали ближче, простенька як кожна з нас, жінка. Навіть у зверхньому вигляді не було в ній нічого помітного. Середнього росту, тендітна, блондинка, з округлим, дрібним, наче привалим личком. Гарні, розумні, сірі, дещо короткозорі очі, довгі брови, рівенькі наче виточені зубки, а перед усім її привітний усміх мали в собі щось дивно притягуючого, щось що з'єднувало людей до неї. Була жива, рухлива, зграбна і любила скоро ходити так, що нераз мені трудно було з нею вдержати кроку. У вчасному дитинстві втратила вона батьків і перейшла під опіку сестри своєї матері, теж заміжної за священником. Дядько Олі був небуденною людиною. Попри свою душпастирську працю цікавився він теж наукою, зокрема астрономією. Мав до-

волі добру люнету і бувало, цілі ясні зоряні ночі проводив на обсервації небесних тіл. Він мав зв'язки з заграничними астрономами і навіть вдалося йому було відкрити незнану ще планетоїду. Згадую про те тому, бо, як опісля розповідала мені сестра покійної, мала Ольга не рідко приглядалася враз з дядьком зоряному небові. Дядько її був наскрізь чесною людиною. Маленьке майно, що остало сиротам по батьках, він поділив рівненько на три часті і призначив їх на поміч дітям у науці, щоб добули вищу освіту. Ніщо не було в силі змінити щобудь у цих плянах, які дійсно довів до самого кінця.

Доля не була ласкава для Ольги. Ранне сирітство, скупенькі фонди, які вона мала в часі середньо-шкільної та університетської науки (у Відні), не багато давали радощів. Та помимо того, Ольга була живої, веселої вдачі, а при цьому бистроумна, дотепна, вміла скоро орієнтуватися в кожній ситуації і на все дати скору, влучну відповідь. Пам'ятаю один такий примір. Після першої війни та по розпаді української держави, покійна якийсь час залишилася в Відні і працювала в українському посольстві. Коли ж після того повернула до Галичини, під польською владою, мусіла цей факт скривати, щоб не наражуватися на переслідування. Але пізнав її раз один з не-українців, відвідувачів бюро президента Євгена Петрушевича, і хотів її застрашити.

— Я знаю що ви робили в Відні, — сказав з таємною міною, — ви працювали в Петрушевича!

На це Ольга відповіла з усміхом:

— Так, і я вас теж пригадую собі відтіля, ви теж заходили і шукали поради!

На цей аргумент принагідний „знайомий” замовк і більше не старався з Ольгою зустрічатися.

В самих початках першої світової війни одружилася Ольга в Відні зі своїм судженим, інжинером Басарабом, саме перед його виїздом на італійський фронт. Щоб бути недалеко нього, вона виїхала поближче фронту — і там зустріла її вістка, що її муж згинув в одному з перших боїв на тому фронті. Прибита горем, повернула Ольга назад до Відня, вдовою по одно-місячному одруженню. З полку прислали їй пачку з одежою і шаблею мужа, на прощання.

Під той час перебувала в Відні численна українська еміграція і Ольга зразу кидається в вир громадської праці. Тут саме зійшлися наші дороги, тоді я пізнала Ольгу і ми кілька літ спільно працювали в Жіночому Комітеті помочі раненим Українським Січовим Стрільцям та взагалі українським жовнірам. Попри працю в шпиталях, для ранених, Ольга провадила ще курси для неграмотних воєнків-виздоровців, а в самому Грінцінгу мала біля сотні учнів. Вела ще й бібліотеку, полагоджувала переписку для отемнілих воєнків і т.п. Словом — праці було безліч. Згадаю при цьому, що кільканадцять членок українського комітету були опісля відзначені медалями і хрестами заслуги Червоного Хреста. Одною з тих, що одержали відзначення, була теж Ольга Басараб.

По повороті на рідні землі, помимо важких матеріальних умовин, вона зразу кидається в вир громадської праці. Як член управи Союзу Українок, вона перебрала уряд скарбнички, а попри це вела теж освітню працю в

Український Жіночий Комітет Помочі Раненим Жовнірам у Відні.

Сидять зліва на право: Ольга Степанович — секретарка Олена Залізняк — заступниця голови, Олена Левицька — голова, Олена Кисілевська, Єфрозина Трильовська; стоять зправа: 1-ша — Ольга Басараб, 4-та — Ірена Вахнянин-Льонер, 5-та — Теодозія Д., 6-та — Гіжовська, 7-ма — І. Дольницька, 8-ма — Анна Дмитерко, 9-та Юлія Марітчак.

Фото зняте в 1916 році з нагоди отримання срібних медалів від Австрійського Червоного Хреста.

під-міських кружках Союзу Українок та Просвітах. Крім цієї явної, громадської праці, за яку польська влада теж переслідувала, захопилася Ольга підпільною акцією, яку вела тайна Українська Військова Організація (УВО). Ця організація, що складалася в першу чергу з бувших вояків українських армій, почала притягати до себе чимраз ширші круги, особливо молоді. Вона не признавала польської влади на українських землях і поборювала її збройним способом.

Польська влада кермувалася ідеєю, що коли вдалося б зденаціоналізувати українців, тоді зникнув би всякий спротив і бажання відлучитися від Польщі. Акцію нищення всього, що українське, ведено систематично, почавши від заборони творення українських діточих садків, закладання Рідних Шкіл, а врешті до усування навчання української мови в державних школах.

Але чим більший був натиск і переслідування, тим завзятіший ставав теж спротив. Все українське населення стало до оборони свого існування як нації, чи це легальним способом, чи нелегальним. Українська Військова Організація поширювалася стихійно, особливо серед молоді, по цілому краю. Зростали випадки збройних нападів. Заходила навіть можливість явного повстання і тільки несприятливе міжнародне положення його здержувало. Польська влада люто переслідувала членів підпільної організації, коли вони попали в руки поліції. Помимо цього вона далі ширилася. Находила вона прихильників між селянством, не тільки Галичини, але й Волині та Полісся. Пам'ятаю, раз у час мого сенаторства, відвідувала я одне село на Волині. Опісля відвозили мене селяни на залізничну станцію. Коли ми виїхали за село, візник, оглядаючися на всі сторони, звернувся до мене:

— А скажіть мені, пані сенаторко, в нас кажуть, що в Галичині є така організація, що записує до українського війська. Поможіть нам до неї записатися...

Для нас Ольга Басараб є найкращим зразком не тільки твердого, незламного характеру, але й великої громадської, твердої праці. Праці буденної, звичайної, з якої однак коєється доля народу, творяться підвалини під будову найвищого, найкращого народнього храму — вільної держави.

„Канадійський Фармер”, 11 лютого, 1957 р.

III

У ВСЕНАРОДНІЙ ПАМ'ЯТІ

Остап Грицай

ВЕЛИКОМУЧЕНИЦЯ

Пам'яті Ольги Басараб
у Свято роковин її героїської смерті.
(Із циклю „Україна на хресті” IV).

Підвал тюрми — таємне пекло мук,
Кривавих допитів кривавая арена...
Хто на Яховича діставсь ляхам до рук,
Йому у присуд — смерть одна суджена.
Там польський суд на Галицькій Землі,
Суд сатани над людом України
За те, що не скорився він Польщі,
Хоч скрізь вже кров, і сльози, і руїни.
Ні, не скорився українець, ні!
Не став рабом ще люд землі Данила!
В підпіллі твердо він стоїть в борні:
Ланів Галичини — жива душа і сила.
УВО потуга й — тайна підземель,
Вулкан Галичини наїздникам на згубу...
Горить він і пала у глибах всіх осель,
У пімсту полякам за Україну любу.
І от уже, безсмертна Ольго, й Ти,
Там на Яховича, стоїш на лютім суді...
Ти ж — підземелля знаєш всі гурти,
Всі замисли вождів в Твоїй є груді.
Ти у підпіллі — карний рядовик,
Боевичка Ти між боевиками:
Тобі же не чужий ні кріс, ні гострий штик,
Тобі не страх зустрітись з ворогами.
Тому так поспішно Тебе кат лях зловив,
І перед суд в страшній тюрмі поставив,
Тебе питати про героїський зрив,

Про Коновальця підземельні лави.
О! Хто з нас угада, що витерпіла Ти,
Що бачили в день мук Твоїх тюремні мури?
Як мучили Тебе там Кайдана кати,
Придумавши Тобі диявольські тортури?
Стократно смерть Тобі суд Польщі завдавав,
Велів Тобі стократ в тортурях мук конати!
Та хоч Твій дух із мук, із болю умлівав,
То не змогли його шейтанські супостати.
Як давні прадіди, коли славилась Січ,
Нескорені нічим на палях умирали,
Так Ти, нескорена, відлинула у ніч,
Даремно вороги тортурами питали.
Завзяттям горда і незломна в-вік —
Ти героїнею вітчизни світу стала!
Хоч жінка — Ти, мов велет чоловік,
Надлюдські муки гідно протраждала.
За кров, за сльози всі, за ад руїн
Став лях в тюрмі — на суд перед Тобою...
І світ почув з глибин тюремних стін,
Що Україна двигнулась до бою.

Новий Шлях, Вінніпег, 11 лютого, 1955

УКРАЇНСЬКЕ ЖІНОЦТВО СУПРОТИ МОРДУ БЛ. П. О. БАСАРАБОВОЇ

Страшна трагедія, яка перед тижнем скоїлась, а вчора щойно стала відома ширшому загалови нашого громадянства, в першу чергу потрясла до глибини товариство „Союз Українок” у Львові, якого визначним членом і касієркою Головного Віділу була Покійна. На вістку про її смерть жіноцтво, зібране в середу, 20 ц.м., на ширших сходах для вислухання реферату проф. Шаха „Роля жінки в сучасній освітній роботі”, порішило одногосно реферат відложити на інший час, бо душі всіх були надто схвильовані, щоб обговорювати спокійно завдання жінки на мирному, легальному, культурному полі, коли ось життя ставить нас перед факт нечуваного насильства і потоптання елементарних прав людини.

Згадки голови товариства К. Малицької про Покійну Ольгу Басарабову вислухали всі присутні стоячи, з найглибшим зворушенням, після чого перейшли до дискусії, яке становище мусить зайняти жіноцтво супроти її смерти, як пом'янути пам'ять Мучениці і за її в молодому віці зломане життя влімнутися перед цілим культурним світом. Полишаючи Головному Віділові полагодження поодиноких справ, ширші сходи ухвалили одногосно оці резолюції:

1) Українське жіноцтво, зібране у Львові дня 20 лютого ц.р., підносить гласний протест проти нечуваного в культурних держав **БЕСТИЯЛЬСЬКОГО ПОВЕДЕННЯ ПОЛІЦІЙНИХ ПОЛЬСЬКИХ ВЛАСТЕЙ**, якого жертвою впала Покійна Ольга Басарабова.

2) Взиває усе українське жіноцтво, щоб на знак жалоби не брало участі в ніяких забавах чи танцювальних

вечірках на протязі тижня, цебто від дня нинішнього по кінець лютого.

3) Всім зарядженням Головного Виділу „Союзу Українок” в справі пошани пам’яті Покійної Ольги Басарабової усі члени жіночих організацій солідарно підчиняються й прийдуть у поміч.

Замість квітів на

НЕЗВІСНУ МОГИЛУ ПОКІЙНОЇ

зложили присутні між собою 87 мільйонів мп. для наших політичних в’язнів, що мучаться по львівських тюрмах.

Дальші комунікати в цій преважній сумній справі оголошать Головний Виділ „Союзу Українок” в найближчих днях.

Константина Малицька.*)

(„Свобода”, 12. III. 1924)

---

*) На той час очолювала головну управу Союзу Українок. Є згадка, що Константина Малицька (Віра Лебедева) передала в поезії безсмертний подвиг Ольги Басараб, але з уваги на польську цензуру вірш не був надрукований, зате довго поширювався з рук до рук у відписах.

Наведений текст протесту жіноцтва помістило львівське „Діло” (субота, 23. лютого, 1924) на першій сторінці, але з білою плямою на місці першої резолюції, яку польська цензура сконфіскувала.

Іван Носик

ПОХОРОНИ ОЛЬГИ БАСАРАБ

(Спомин учасника й ув'язненого)

Був холодний зимовий день 26 лютого, 1924 року у Львові. На подвір'я Академічного Дому при вул. Супінського вже вчасним ранком напливали гурти студентів, не жителів цього дому, бо ж у ньому приміщувалася ще гімназія Сестер Василіянок. У підвалі була харчівня і вона була завжди центром зустрічей академічної молоді.

Це був небуденний день у Львові та небуденна це була зустріч студентів. Цілий Львів знав, що під впливом прилюдної опінії мала відбутися ексгумація тіла трагічно погубленої Ольги Басараб. Студенти, як цвіт нації реагують звичайно перші на надзвичайні події у житті народу. Частина їх була ще й додатково заінтересована подіями дня — бо їх улюблений професор і декан медичного факультету д-р. Маріян Панчишин, як член судово-лікарської комісії, міг би бути загроженим в час виконання функції, якої завданням було доказати дійсну причину смерті бл. п. Басараб. Саме студенти вищих семестрів медицини, всі вони вже були членами станової лікарської організації „Українська Медична Громада” у Львові — обговорювали цю справу у підвалі дому. До них належав й автор цього спомину.

Товпа на подвір'ї „Акад-Буди” росла ждучи на якісь вказівки. Самих студентів медицини, сталих учасників викладів було понад п'ятьсот, але тут зібрався майже цілий колектив Українського Тайного Університету. Уся національно думуюча молодь нетерпеливо готовилася до протесту. Тоді явився член студентського активу Сосенко та дав доручення меншими групами подаватися на Янівський цвинтар.

Вже при вході на кладовище можна було завважити, в подвір'ях кам'яниць сконцентровані відділи поліції, а проти цвинтарної брами вони дискретно попримішувалися навіть на дахах. Поза брамою їх, бодай в одностроях — не було видно...

На вежах міста вибила година десята, коли наша група подалася в сторону невеликого домику на узбіччю цього дійсного острова смерті. Там звичайно відбувалися секції т.зв. „Пост Мортем”.

За хвилину надійшла судово-лікарська комісія, а між ними двох наших професорів: незрівняний патолог-анатоміст доктор Панчишин та гістолог доктор Музика. З ними був асистент, студент Кривокульський. Вони побачивши нашу групу, сміливо увійшли у просекторію. За ними зачинилися двері на довший час нервозного вичікування.

У цьому випадку поліція не могла бути присутньою при оглядинах, проте довкола будинку кружляли підозрілі типи та міряли нас ненависними очима. — Точно о годині 10.15 члени комісії явилися у дверях і тоді ми сейчас оточили наших науковців перстеном відданості й готовості. Вже тоді з уривчастих слів „бестіяльсько масакрована” ми довідалися, що знайдено на тілі сліди тортур, які безсумнівно вказували на дійсну причину смерті. Ми відпровадили професорів до авта та вернулися, продираючися крізь велику товпу народу, що виповнила місце, де свіжо розкопана могила ждала на домовину з тілом героїні, що, як ствердила судово-лікарська комісія — покинула цей люблений нею світ, Її Світ — без своєї власної волі, як це хотіли вмовити брехливі протоколи польської поліції.

Панахиду в асисті священників відслужив о. пралат Л. Куницький і виголосив зворушливу, патріотичну проповідь. Від Студентської Громади пращав друг Сосенко. Лунав спів і ніхто не думав розходитися.

Над самою могилою, на тлі численно зібраних представниць організованого жіноцтва стояла подруга покійної Ольги — п. Леся з Бачинських Голубець-Підгірська, дружина адвоката, посла Волині. Не передчувала, що й вона згине також мученичою смертю з рук німецького

окупанта України ляндескомісаря Волині, якого вона була секретаркою-перекладачкою.¹⁾

Несподівано й проти заборони урядових чинників забрав слово студент Василь Софронів-Левицький. Він так сильно розпалив жевріючий вогонь ненависти до окупанта України, що відразу впав клич: „на Львів — на Львів!...” За всяку ціну демонструвати вулицями нашого українського Львова!

Миттю почав формуватися похід. Як звичайно напереді — студенти. Коли дійшли до цвинтарної брами, стрінулися з наїженими багнетами поліції, що цілою лавою перла на перші ряди протестуючих. Від зудару счинився такий шалений крик та рівночасно тиск цілої маси задніх лав на передні чвірки походу, що виглядало — прийде до проливу крові, бо багнети вже в'їдалися у горла тих з переду. Студенти мали в руках тільки палиці й течки, то ж із ними кинулися на голови поліцистів... Маневром команди відрізано кілька чвірок від решти походу, а тих перших вже скованих й прив'язаних до одного ланцюга, гнали, не зважаючи на їх протести, вперед.

Так вони помандрували в оточенні хмари поліцистів вниз вулиці, де їх примістили у янівських військових казармах у північній кімнаті без вікон і світла. Виглядало, що тут прийде сподіваний реванж за цей удар перших чвірок, бо явився якийсь, на пів військовий, з маскою на лиці тип, і замкнув двері від середини, з викриками відомих польських прокльонів, погроз і жестів, держачи в руці якусь руру з олова чи гуми. Та нагло почувся сильний стукіт в двері і до кімнати ввійшов з виглядом „обурення” інспектор львівської поліції Райнлендер в товаристві сенатора Черкаського²⁾ й кількох комісарів та наказав опустити келію. Відділ поліції відпровадив ув'язнених, тим разом до званої львівської тюрми Бригідки.

Можливо, тому, що всі вже знали про вислід експедиції і поліція все-таки не була певна, який курс візьме Варшава, після списання протоколів, по кількох днях арештованих студентів випустили на волю.

---

1) Автор спомину чув про це з уст п. Марійки Донцової, рідної сестри чомусь забутої жертви гітлерівського терору, розстріляної без суду 16 липня, 1943 р.

2) Вибраний на Волині, в час бойкоту виборів в Галичині.

Але, після кількох тижнів — дістали візвання явитися в слідчого судді карного суду на Баторого, під загрозою кари. Там суддя Нементовські переслухав їх наново, тепер уже в приявності свідків прокуратури. Двох останніх задержали — бо свідки пізнали, що це були ті, що били, один течкою а другий „палічкою”. Це були: студент політехніки Зенон Фік та студент медицини Іван Носик (цебто автор цих рядків). Вони з місця помандрували до тюрми, тим разом на Баторого.

Після шістьтижневого слідчого арешту — старанням адвоката д-ра Антона Горбачевського — на інтервенцію д-ра Льва Ганкевича — підсудних випустили з тюрми, перед судовою розправою. Навчені вже раз — вони не ждали нових несподіванок і таки того самого дня виїхали зі Львова.

Автор спомину, як один з обжалованих, поїхав до Чорткова подякувати д-рові Горбачевському за старання та просити поради на даліше.

В домі цього відомого політично-суспільного діяча адвоката він застав саме члена цієї сім'ї д-ра Олександра Кульчицького³⁾ і прийняв його запрошення поїхати з ним покищо на приходство його діда о. декана Міцьковського до Чернокінець Великих, де панею цього гостинного дому, була саме його мама. — Так і сталося, що вичікування дня розправи та судового вироку, на тлі культурного оточення й чудової природи цього теплоподільського села, проминуло скоро та надолужило тюремні терпіння й дошкульні переслідування.

Прилюдна опінія про причину смерти бл. п. Ольги Басараб — інтерпеляції в соймі наших волинських парламентаристів, а головно політична ситуація в той час, вплинули на відносно невисокий вимір кари.

Втрачені цінні високошкільні зайняття та пережиті прикрі дні — студенти переслідуваного Українського Університету у Львові — радо зложили, як невидимий вінок на могилу вдруге погребаної — хоч і незнаної їм особисто, але тоді великої для них — як тепер для цілого українського народу — ОЛЬГИ БАСАРАБ.

Торонто, 1975 р.

---

³⁾ Професор і декан філософічного факультету УВУ. в Мюнхені.

Он. Івах

ГОЛГОТА УКРАЇНИ

ФЕБРО-ДРАМА НА П'ЯТЬ ДІЙ

Присвята замученій ляхами

ОЛЬЗИ БАСАРАБОВИЙ З ЛЕВИЦЬКИХ

З А С П І В

Dulce et decorum est pro patria mori.

Синьо-жовтий прапор має
На Голготі України:
Сине небо без хмарини
Й лани жовто-колосисті.
**З мук й терпіння виростає
Сторож волі і братерства
На Голготі України:**
Чуєш, сестро? Чуєш, брате?
Синьо-жовтий прапор має,
На нім світить символ волі,
Ясний тризуб із металю.
Ось що каже нам в науку:
**„Спільна думка нас єднає.
Єдність волю здобуває,
Вільний народ творить славу,
З криці куйте струни серця!
Гострять розум потом праці!
А гартуйте з пекла жару
Обоюдні мечі туго!”**
По Голготі кров спливає,
І о пімсту кличе небо
За наругу України:
Чуєш, брате? Чуєш, сестро?
Із могили голос кличе,
Мучеників дух озвався:
Кличе Гонта і Сулима

із заходу України,
Дорошенко геть з півночі,
З крижаного моря лине
Замогильний стогін болю
Кальнишевського старого —
Чуєш, сестро? Чуєш, брате?
Вітер прапором шепоче,
Розстеля пташині крила,
Щоб зобачили Горґони
Силу правнуки Даждь-бога.
Синьо-жовтний прапор має
На Голготі України:
Сине небо без хмарини
Й лани жовто-колосисті.

Давфин, Ман., 21. III. 1924 р.

ЖЕРТВА 12 ЛЮТОГО 1924 Р.*)

Дня 12. лютого 1924 року в арештах польської поліції у Львові сповнено злочин, котрий жахом і огидою мусить пройняти серце кожного культурного чоловіка.

(Під великим портретом Ольги Басараб читається:)

Замучено Ольгу з Левицьких Басарабову, вдову по інженірі, який поляг на італійським фронті, жінку з високою освітою, людину, що всі свої молоді сили жертвувала праці для добра люду, для народної справи.

Замучено, бо була Українкою, патріоткою, бо не хотіла зрадити тайн, які були дуже потрібні польським катам, опричникам вшехпольським. Ці тайни понесла з собою на суд перед Найвищим Судією. Там явиться вона,

---

*) Цей день в календарі українського народу буде днем Ольги з Левицьких Басарабової.

як жертва найподліїшого з наїзників світа і як мучениця найнещасливішого з народів.

Її арештовано дня 9 лютого, бо в її мешканню знайдено кореспонденційний блянкет з надписом „Західно Українська Народня Республика”. З того вносили мучителі польські, що вона близько стояла до уряду З.У.Н.Р. і що знала його тайни. Щоб тії тайни добути від неї, били її, Бог знає, що з нею робили.

Закатувавши на смерть, поховали тайки і не повідомили навіть рідного брата, професора у Львові.

Тепер кажуть, що вона сама собі життя відобрала. А чому ж тіло її таке побите, звідки на ньому такі пухлини і рани, що лікар Поляк назвав це тіло української мучениці “*rzadkim okazem robicia!*”

Чи покійна **Ольга з Левицьких Басарабова** сконала під руками польських катюгів, чи не хотючи терпіти дальших мук і тортур, відібрала собі життя, — факт останеться фактом: Вона буде доказом, що Поляки знущаються над Українцями гірш звірів, що вони нехтують усі закони судово-правного поступовання, що для них Українець не чоловік, а предмет їхньої самоволі, обект садистичних експериментів.

І буде **незабуття Ольга з Левицьких Басарабова** доказом, що український народ польській роззвірєній практиці протиставить героїзм, посунений до найдальших границь.

Арешт польської поліції у Львові, тая брудна келія, в котрій 12 лютого знайдено тіло української мучениці, це місце двобою двох національних душ, двох світів, двох принципів, — принципу звірської насилі і героїчної саможертви за ідею слави і волі. **Ім'я Ольги з Левицьких Басарабової** перейде до пантеону борців за визволення людства.

Воно мусить бути у нас святим і мусить у світі здобути собі найвищу пошану. Ця жінка боролася як найхоробрійший лицар за святу справу свого поневоленого народу. Згинула, а не піддалася.

Горе народови, що має таких противників, горе побідникови, що таким оружжєм побіджає, горе Польщі, поки українська земля родить **Ольги Басарабові!**

Не було б Бога на небі, а правди на землі, коли б польський звір мав віднести остаточну перемогу над українським героєм.

Це сказала нам **Ольга з Левицьких Басарабова**, конуючи дня 12 лютого 1924 року на тортурних Речі Посполитої Польської.

Це мусить собі добре згадати український народ, це з молоком своїх грудей мусять українські мами перелляти в жили дітей своїх.

Не тому, щоб прийшов день суду і помсти, а тому щоб була правда і воля.

Не кличемо помсти, але хочемо правди і правда мусить бути, або весь нинішній ніби культурний світ полетить стрімголов.

Хто має уха, най чує! Най чують ті, що безпечно сидять за багнетами своїх вояків і дивляться на знущання Польщі над нами і не думають над тим, що історія змінюється і що завтра може з ними діятися те, що нині роблять з нами!

Най чують ті, що на „мирових договорах”, на тих совітах нечестивих віддали нас на муки ляцькі.

Відповідальність за смерть і за муки **Ольги з Левицьких Басарабової** паде на них, бо Польща звір, котрому вони видали нас на поталу.

Най чує весь культурний світ і най знає, що поки діється те, що дня 12 лютого сталося з **Ольгою з Левицьких Басарабовою**, поти культури нема, а є тільки облуда і брехня про культуру.

Якщо між Поляками є ще люди не позбавлені останків сорому і чести, останків справді людського чуття, най і вони почують, що органи їхньої держави сповняють злочини, котрим рівних сучасна історія не знає, з ганебних найганебніших.

А весь український народ від Сяну по Дон, по містах і селах, по таборах і по в'язницях почує те, що сталося дня 12 лютого 1924 року у поліційних арештах польських у Львові з **Ольгою з Левицьких Басарабовою**. О, він то чує!!!

Правдолюб.

(„Свобода”, 17. III. 1924)

СТРАШНЕ ЗАМУЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ

За цих кілька років, як у Східній Галичині і взагалі на українських загарбаних силою землях розпаношилася польська шляхта, ми не раз чули при страшні катування безборонних людей. Панська Польща своїми звірствами перевищає колишню царську Росію. В тюрмах томляться тисячі українських робітників, робітниць, селян і дітей, а також трудових інтелігентів. Мало того, що томляться! Над ними в звірський спосіб знущаються, б'ють, катують до смерти. В таємних — сирих мурах польських тюрем гинуть від насильної смерти тисячі наших рідних братів і сестер. Панська влада також само по звірськи поводить-ся і з арештованими робітниками та робітницями польської або жидівської національності. За слово правди в шляхетській Польщі, є тільки одно: тюрма, знущання, смерть.

Можна наводити повно фактів про нечувані звірства в польських тюрмах за останніх декілька літ. Поминаючи масові розстріли невинних людей, ми згадаємо про такі випадки, як спалювання живцем українських полонених вояків. В 1919 році, в місяці липні, близько Тернополя облили українського вояка газоліною і підпалили. Він згорів. Ми знаємо про це, як полоненим Галичанам і червоноармійцям забивали під ніхті сірники, голки, припікали їх розпаленим до червоноти залізом. Знаємо про страшне катування у Львові таких людей, як Івана Полюгу, Яцуру, Петра Тимочка, Степана Коцюбу, Брехера, Райсса, Гріна, Коршмаря, Апфельзіса і тисячі інших. Люди ці вийшли з тюрми каліками, глухими, полонаними, а часто й німи.

Такі випадки насильства відомі хіба з середньовічних часів, з часів святої інквізиції, де мордували попи людей. Але з того часу пройшли сотні літ, людство поступило вперед, культура охопила всі землі світа. „Культурою”

чваняться й польські пани й доказують її не тільки в дикій різні — війні, але і в закованих людях, мущинах, жінках та підлітках, майже дітях. Ми знаємо з преси про це, що тисячі українських соціалістів попали в останніх місяцях в тюрми, українські школи в Галичині і на Волині замкнені, за українську мову влада переслідує. Хто ще не попав у тюрму, той утікає в світ за очі, найчастіше на вільну — радянську Україну. Але ж є й такі, які мають дітей, жінок і утікати їм від них, тяжко.

Європейська преса різних народів, донесла в лютому 1924 року вістку про таємничу смерть української жінки Ольги Басараб у Львівській тюрмі. Справа ця набрала розголосу, бо виявилось, що безборонну жінку в бестіяльський спосіб замордували в тюрмі панські прислужники-кати. Деякі газети пишуть, що вона була комуністкою. Ми цього не підтверджуємо, а навпроти, твердимо, що комуністкою вона не була. Для нас вона є нещасною жертвою панського насильства, є жінкою, яка серед страшних мук мусіла передчасно померти від рук представників буржуазної кляси.

Басарабова була трудовою інтелігенткою, що щиро і безкорисно працювала між дітьми-сиротами і її політичних переконань ми не торкаємося.

Мала вона 33 роки і була вдовицею, бо чоловік її загинув на війні. У Львові заробляла на прожиток влаштувуючи українські курси для дітей. Дня 9 лютого 1924 польська поліція перевела в її помешканню ревізію і не подаючи ніякої причини, арештувала її. В кілька днів після арешту по Львові почали кружляти поголоски про страшну подію в тюрмі, а в два дні пізніше польська преса донесла про таємничу смерть „політично-підозрілої” Басарабової. Брат Басарабової зайшов до начальника тюрми і довідався від него, що його сестру вже поховали на „державний кошт” тому 5 днів назад, не повідомляючи нікого про її смерть. На домагання українських і двох комуністичних послів в варшавському соймі, львівська поліція, що держала місце похоронення Басарабової в тайні від усіх, була приневолена показати це місце, відкопати нещасну жертву і лікарська комісія при свідках доказала, що Басарабова була в страшний спосіб побита по цілому тілі. Оглядини лікарями тіла Басарабової доказують, що

вона скатована від ніг до голови. На цілому тілі нема ані одного місця, де не було би побоїв. На колінах здерта шкіра, що вказує на тяжке биття по колінах. Пальці на руках й ногах викручували їй колючим дротом, на голові порозбивані кости, ціле тіло в міхурах і синяках.

Її прямо убили, бо в ній усі внутренності й кишки були пообривані і вона рішуче не мала сили, щоб самій повіситися.

При оглядинах і досліджуванню відкопаного тіла Басарабової, були для научного досвіду й молоді студентки та студенти медицини. Одна студентка-Полька, побачивши нещасну жертву, написала листа до робітничої польської газети „Трибуна Роботніча”, в якому описує це, що бачила.* Розуміється, під листом вона не підписалася, бо за це жде її доля Басарабової. Комуністичні послы в польському соймі Степан Круліковський і Станислав Ланцуцький відчитали міністрам цей лист і вівзвали уряд, щоб перевів найстрогіше слідство в цій справі і запобіг дальшим катуванням в'язнів. Наводимо цілістю лист польської студентки, який був відчитаний комуністичними послами в варшавському соймі.

В справі бестіяльського биття і катовання та таємничої смерті в поліційних арештах у Львові Ольги з Левицьких Басарабової.

„Вчора відбулася в закладі судової медицини секція трупа комуністки, котра повісилася в львівській в'язниці (оскільки мені відомо, то це не перший випадок самогубства в львівській в'язниці). Вид який представився переводячим секцію був просто страшний. То не пересада якоїсь розекзальтованої ексцентрички, але правдиве представлення образу свідка, котрий на жаль із свідочством правди явно виступити не може, бо в Польщі за правду бють.

„Секція виказала, що тіло покрите було великими сино-червоними пасмами і ранами від скіряного паса і його спряшки, котрими перед смертю бито. В місцях, де спряшка від паса ударяла о шкіру, були фіолетові міхури і професор казав від тіла повідтинати, щоб пізніше студентам показати колись „як спеціальний типовий

---

*) Тут ексгумацію помилково представлено як раніше відбуту секцію судової медици. Прим. ред.

і рідкий оказ' побиття. Пишу це, бо йде мені о очищення імені Поляка, яке зістало сплюгавлене тою зброднею. Йде мені о то, щоби ніхто з чужих не міг сказати, що так, як колись в Росії царській, так нині в Польщі справи ті уходять безкарно. А того я боюсь саме тому, бо виділа я багато поліційних комісарів, які крутилися по закладі і коло професора, на котрого, можливо, будуть впливати, щоби він ту справу затушував.

Написала я про це тому, щоб ви ту справу як найдуше порушили і то не лише на сторінках газет, але в формі інтерпеляції в соймі і інтервенції якоїсь соймової комісії в справі відносин пануючих в поліції і львівських в'язницях.

Лист цей є доказом, які страшні відносини панують у нас в краю, наочний свідок не має відваги в страху перед всевладною поліцією підписати назвиском. Хто раз впаде в закамарки поліції, той не знає, що принесе йому завтра.

Факти ті свідчать о вирафінованій жорстокости, о якімсь звироднінню звіра-чоловіка, якого одиноким завданням є в потворний спосіб знущатися над безборонною жертвою”.

Так жорстоко замучили слуги буржуазії безборонну невинну жінку. і щоб скрити цей нечуваний злочин, проголосили, що вона сама повісилася. А це брехня. Її убили по звірськи і більш нічого! Читаючи все це, не хочеться вірити, що на світі є ще такі звірі-люди. Але вони є, виховує їх панська диктатура, виховують гроші капіталістичного божка.

Кінець панській Польщі недалекий і вже сьогодні проклінають її тяжко не тільки робітники, селяне й трудові інтелігенти українського походження, але й чесні Поляки й Польки. Тяжко відпокутує польське панство за свої звірства. Бо жорстокість — родить жорстокість мільонів. Тільки робітничо-селянська влада визволить трудові маси Східної Галичини і Польщі від скаженої панської неволі. А час цей недалекий.

К. Ц.

„Робітниця”, двотижневий журнал для жінок-робітниць, Вінніпег, 1 квітня, 1924 р., стор. 4 - 6 (з портретом Ольги Басараб).

У П'ЯТІ РОКОВИНИ

Ользі Басараб

1. Спомин.

(Напередодні роковин)

... Пручалась, —
Билася об ґрати:
Кричать! ридати
Захотілось.
... Сьогодні рано
Шарпали їй тіло!
— Не чула! не боліло! —
Тепер же закусил губи
Стиснула сильно зуби:
Бо там! Незвершене ще діло!
Бо там закований народ,
Прикутий до ярма!
... Дарма —
Тюрма —
Тюремні ґрати!
Пручалась, —
Билася об них!
В безсиллю серед муки
Ломила білі руки,
Томила ходом ноги,
Аж лиця стали кам'яні
і дикі
І тїнь знемоги не сіла на уста,
В нутрі скувала крики,
Бо взнала, що журба пуста!

„Клянусь на Листопад!
На горді мрії!
На долю України!
— На славу і на честь
І на майбутню месть!...”
І не скінчила,
Бо в допит закликали.

Насупилися брови,
Довкола губ присіло
завзяття:
„Шмагати будуть тіло
І схочуть крові!
... Садисти!
Проклін! Прокляття!
... Де Ти?! Христе!..”

І повели...
... і не вернулась!

2. Панахида.

(На початку.)

П'ять літ...
Молилися люди
... в спокою
Зідхали в них груди
... журбою.

Гей!
У юнацтва засміявся клич:
До бою!
Розударив спокій млявий
Повний слави
Листопад!

Гей, похмілля!
А сліпучий блеск кривавий
Заповів новий вже лад:
У підпілля!

3. Візія.

„Гей, гармати!
— Заревіть!
В ряд ставати!
Отсі хати
Запаліть!
Динаміту
Під “Orleța”
Підложіть!
Слави міту
Не бажали?!”

Закричали:

„Досить чули
Слово раб!

Бої бўли!

В нас герої:

Ольга Басараб!

Пра́пори в нас

злопотіли,

В крові морі

збагровіли!

Захотіли ми вже мести,

Збутися оков!

І добути Неньці чести!

В чеснім бою

лити кров!”

„Вже? Готові?!

Ряд рівняти!

Гандгранати!

Ну біжіть!

Закричіть!”

Слава! Слава! Слава!

4. Панахида.

(Під кінець.)

Молилися тугою люди!

... До бою! —

Манили їх труди

Луною!

Гей!

Вдарте в дзвони!

На пожежу!

Хай веде нас в бій Пречиста

Божа Мати!

За знуцання — кров садиста

Розілляти!

Розспіваємось піснями

І свяченими ножами

Порахуємось з катами,

Як зажевріють огнями

Стріхи наших хат!

Нам дорогу в бій покаже
Славний з чинів Листопад!
Хай гранати
    і шрапнелі
Нам розв'ялять
    Наші хати
    і оселі —
Ми збудуємо палати
— на руїні!
Гей! на славу Україні!
Мість страшну руці злочинній!
Бо ми туги гострим бодем,
Почувань поривних грою
Розмолились у екстазі
За змагання ореолом
І за помсти боротьбою.

Львів, лючень 1929.

(Першодрук у збірці „Сонце і Грати”, Берлін, 1941.)

ПАМ'ЯТИ ОЛЬГИ БАСАРАБОВОЇ

Пять літ минає тому, як у брудній келії поліційної
ляцької тюрми у Львові згинула геройською смертю жін-
ка-громадянка, Ольга Басараб.

Зменшилися ряди перших піонерок революційного ру-
ху Західної України.

Українська Військова Організація втратила пять літ
тому одного з найкращих своїх членів.

І здавалось би, що втративши таку одиницю, та зро-
зумівши її вартість і страту для руху У.В.О. приходиться
нам справляти лише сумні поминки і згадувати в одчаї
про її велику посвяту.

Шкода по Ній справді велика. Посвята її дуже велика.

Свідома своїх завдань і величі обов'язків та відпові-
дальности як жінка-революціонерка, вступила Ольга Баса-
рабова в ряди борців У.В.О. Несла важку працю примір-
но, вірила в успіх боротьби та віддала себе для неї все-
ціло.

А коли попала в тюрму — Вона не заломилася.

Коли поліційні ляцькі посіпаки мучили Її тіло серед-
невічними тортурами — Вона показала ся сильна.

Жадали від неї зради посестер і побратимів, жадали
підлоти, та Вона осталася вірна великій Ідеї, осталася свя-
тою.

Згинула від мук і побоїв. За ціну свого життя зберег-
ла тайну революційної праці. Охоронила товаришів і то-
варишок від мук, смерти та довголітньої тюрми.

Її посвята була гідною української жінки. Її посвята
це лаврові листки над символами нашої державности.

Згинула Ольга Басараб та розцвілися квіти з насія-
них Нею зерен.

Ростуть ряди і на місце незабутньої Ольги стають
сотки. Її посвята окрилює нас, зриває до боротьби, а в
слухний час пірве всіх українських жінок до нового Ве-
ликого Чину.

Тому не зневірюватися нам в річницю Її смерти, а гор-
дитись і вірити у слухність змагань, як вірила Вона.

Її могила на Янівському цвинтарі у Львові хай ста-
лить наші серця! Вона додасть нам животворного вогню,
від якого станемо справжньою Нацією.

Громадяни! Ви, що вірите, як Вона — беріть собі при-
мір з Неї!

Ви, що слабі духом — обновіться!

Немає більшого щастя, як вічне щастя Нації! Нема
більшої Ідеї, як Вільна Україна!

Хай крик катованої жінки кривавим голосом звору-
шить Вашу душу. В річницю Її смерти перестаньте бути
байдужими! Присягніть, що підете Її слідами і що в по-
требі віддасте й своє життя!

Тоді дух замученої Героїні буде з нами й поведе нас
до успішної боротьби за Українську Державу.

Слава Борцям за Волю!

Хай живе Самостійна, Соборна Україна!

Хай живе революція!

Льва-Город, 11. лютого, 1929 р.

Ця летючка була кольпортована під усіма церквами у Львові,
а найбільше в часі панахиди за Ольгу Басараб у Преображенській
церкві при великому здвизі народу. Надрукована в „Сурмі” (органі
Української Військової Організації) в ч. 4(19) за квітень 1929, стор.
7-8.

Михайло Бажанський

ЯК ЗГИНУЛА ОЛЬГА БАСАРАБ

(Уривок з тюремних споминів)

Бригідки!

Келія ч. 109 в понурих, старих, холодних мурах колишнього мнастиря св. Бригіди — нині відомої тюрми Бригідки.

Тисячі, тисячі пройшло крізь браму їхніх забудовань. Довгі фаянги української молоді проходили по їхніх коридорах. Несчисленні ряди піддавалися ревізіям при входівій брамі, що їх переводили тюремні цербери, кидаючи опісля ними по порожніх келіях пити отрую тюремних днів. А скільки боевиків пройшло вогкі, темні каземати, де під акомпаніамент стуку тюремних бляхарів — подібно як на Яховича під супровід поліцейських собак — переносили розбещені знуцання дозорців?...

Був соняшний день 1929 р.

Хоч весна саме переходила в літо й на дворі було спечно — в нас, у келії, була прохолода, що добіралася до тіла вогкістю. До нашої келії не заходив цей, оспіваний поетами, подих весни. Але ми відчували його, ми хотіли його відчувати, дивлячись із заграбованого вікна, як зеленіли й цвіли каштани, акації та липи...

Для нас життя — сіра келія. А наша келія була простора. І тому завсігди ставало якось дивно, коли в келії панувала тиша. І сьогодні була гробова тиша. Від попудневого проходу всі мешканці келії ч. 109 надзвичайно задумані, будь зачитані в книжках, будь літають Бог-зна куди мріями...

До столу засів полк. Мельник. Це знак, що почнеться коженденний реферат і спільна розмова. Вправді на сьогодні має підготовану тему черговий келії, але ми сьо-

годні не хочемо говорити про ті справи, які кожного дня на порядку програми . . .

Ми сьогодні хочемо слухати оповідання полковника Мельника, про його процес і хочемо дізнатися про смерть Ольги Басарабової.

Полковник Мельник! Останній із „басарабівців”. Так, останній в'язень із процесу Ольги Басарабової. Саме нині ми бачили, як він по прочитанні листа, витягнув із теки аркуш паперу, обрамований по краях орнаментами, де в поазбучному порядку стояли прізвища членів процесу „басарабівців” і зо сльозами на очах біля одного прізвища вивів тремтячою рукою дату й хрестик. Людина, перед якою недавно тремтіли вороги, що бачила нераз навколо себе смерть, що ані на хвилю не захиталася в рішаючих, огненних баталіях, що не заломилася при ляцьких середньовічних тортурах — сьогодні згубила сльозу на вістку про смерть друга. Полковник відставив на бік чорнильницю й нікому не сказав ні слова. А ніхто не відважувався питати. Тому й у келії цілий день панувала мовчанка. Ніхто з нас не хотів перешкоджати думкам улюбленого Полковника. Ще в час проходу, коли Полковник відступив на бік, нарадилися ми між собою, як вести вечірню гутірку. Не диво, чому кожний із нас нетерпеливо чекав сьогоднішнього вечора. Ось він і надійшов. Черговий келії звернувся до Полковника:

— Сьогодні, пане полковнику, келія має гаряче прохання до Вас, щоб Ви, як останній в'язень із процесу „басарабівців”, розказали нам дещо про минулі роки, про Ольгу Басарабову та про себе. Кожний із нас уже давно хотів розпитати Вас про це. Але ми чекали, що Ви самі це зробите, і що Ви в один із наших вечорів пригадаєте нам про ті часи. Самі ми не хотіли розворушувати Ваших ран. Але що сьогодні ми були свідками Вашого зворушення, тому просимо поділитися з нами своїми споминами.

Обличчя Полковника набрало скупченого виразу; накликував до порядку память:

— Розказувати — почав він — про те, що ще таке свіже, що таке болюче, про те, що вирівняти зможе лиш жорстока відплата — дуже важко. А втім ці події всім Вам почасти мусіли бути відомі, ось хоч би з преси, чи

то легальної чи підпільної, а потім із відомої книжки „Дурні Діти”. Хоч не можу поминути: цю книжку я читав тут у тюрмі, але вона не вповні передає той жах, який переживали від 1923 р. українські в'язні, ні те, що зазнали ми 16 вересня 1925 року в тюрмі, при вулиці Баторія. Ця дія ще чекає свого письменника, як взагалі дії підпілля. Сьогодні, коли така вже ваша воля, розкажу вам хоч вкоротці про те, що мені відомо про смерть Ольги Басарабової з Левицьких.

Полковник встав і приніс із свого ліжка спис членів процесу, в якому був головним обвинуваченим, та положив аркуш на столі.

— Ось це мої товариші процесу. Деякі з них вже не живуть. Чи то набавилися в льохах туберкульози, чи то перенеслися по пережитті 16 вересня 1925 р. . . . Ось глядіть, біля Ольги — хрестик. І ще коло інших. А про деяких не знаю, чи живуть. Треба рахуватися, що не вийдуть і ті, які зо мною прожили той день, лікуючись в тюремній лічниці — ось там на цьому подвір'ї, перед нашими вікнами.

Полковник звинув список своїх товаришів, і продовжував:

— По памятному в нашій історії місяці березні 1923 року, коли Рада Амбасадорів признала Галичину Польщі, пішла підготовка до чинів, щоб намарне не пропала кров, пролита за державу. Саботажі, вибори, березень 1923 року, університет, а з другого боку бажання Польщі всякими засобами втримати статус кво. При масових арештуваннях 9 лютого 1924 року нагодою натраплено на матеріяли в помешканні Ольги Басарабової й цього ж дня її заарештовано. В той час заарештували взагалі багато людей, і мене.¹⁾ Сиділи ми в поліційних арештах при вулиці Яховича, в тій мордівні, якій немає рівного імені в цілому світі.

Мене перевезли по якімсь часі до нової келії. Розглядаючись по новім місці приміщення, оглянув всі кути, всі стіни з безліччю імен, давніх счорнілих і свіжих ясних . . . На стіні над ліжком було вишкрябано нігтем:

---

1) В Осмолоді, 10. квітня 1924 р., цебто 2 місяці після арешту Ольги Басараб (прим. ред.).

„За кров, за сльози, за руїну
Верни, верни нам Україну!”

Почерк був дещо інший, ніж письма, яке було понижене. А понижене було:

— „Вміраю замучена, помстіть! Ольга Басараб”.

***

— Мені тоді щось здушило груди. Тяжкі думи прийшли до голови. Я був певний, що Ольга не зрадила. Жінка, що втратила в дитинстві батьків, що за місяць по шлюбі втратила чоловіка на війні, що сама як вояк-самаританин зжилася з гармонією скорострілів, жінка, яку застав арешт на 34-ому році життя між тими ентузіястами, „дурними дітьми”, що йдуть з „мотикою на сонце” — не могла зрадити й видати своїх братів по великому ділу...

***

По якимсь часі, коли перше схвилювання минуло, полк Мельник продовжував своє оповідання:

— Більше не вдалося мені нічого знайти, хоч я докладно оглядав цілу келію. Підлога була свіжо вимита й нічого не можна було на ній запримітити. Надійшов вечір, і як попередніх, так і того памятного вечора, зачали скажено вити дресовані поліційні собаки під брамою тюрми на Яховича. Коли ж я зачав прибірати ліжко й бажаючи пересунути його ближче до стіни, перекладав сінник, із ліжка випала жіноча сорочка. Взяв я її при світлі, що доходило до келії маленьким вікном і побачив монограму О. Б. Сорочка була дуже закривавлена, а в місці грудей була одна червона пляма.

Полковник потер чоло й продовжував:

— Тайна смерти Басарабової була в моїх руках. Але я сам не знав тоді, що робити. Впала мені думка: треба знайти якогось свідка й показати йому сорочку, передати на „світ” а потім використати, хай дізнається світ, як ляхи поводяться з українськими в'язнями.

В глибокій задумі я не завважив, як від довшого часу спочивало на мені око дозорця через вічко у дверях. Я стрепенувся й мимоволі закрив коцом реліквію по Ользі. Мій рух став підозрілим дозорцеві. Скрипіт ключа і він вже став при мені. Рубіни крові Ольги опинились в моїх і його руках. Треба було бачити його: так не можна було

не пізнати свідка злочину; він червонів і блід, закушував зуби і не міг нічого промовити. Потім дико порвав із моїх рук сорочку і відійшов. Мені було ясне, що Ольгу тут замучили. Поліція — як відомо Вам — видала комунікат, що Ольга Басарабова сама повісилася в келії ч. 7, в поліційних арештах при вулиці Яховича.

Полковник на хвилику перервав оповідання. Ми мовчали.

Мовчанку перервав Дерлиця:

— Ось бачите, смерть Ольги Басарабової мав на своїй совісті підкомісар Смолніцкі, гідний колега отого Кайдана, що його не пожалів навіть польський письменник Жеромскі в творі „Пшедвіосне”...

Полк. Мельник продовжував:

— Опісля, як може Вам відомо, виточили нам процес, який приняв назву по імені бл. п. Басарабової — „басарабівців”. Мені польські графологи приписали авторство одного документу, до якого фактично признався хто інший. Але для польського суду немає закону. Проти мене була єдино моя участь у Визвольних Змаганнях України. І мене засудили на найвищу кару в процесі „басарабівців”. Крім того, не зачислено мені року й місяця тюрми, що я відсидів у слідстві. Оце тепер мені йде в тюрмі пятий рік. Недавно по заходах рідні та друзів кликав мене суддя Янушевський і казав підписати документ, що я прохаю звільнення й мені негайно подарують один рік. Ви знаєте, що значить рік тюрми. Але тут річ не в цьому. Від початку я в суді нічого не підписував і польського суду не визнавав. І тому мушу бути послідовний. Могла Ольга Басарабова віддати життя, то чому я не можу пересидіти зайвий рік?...

Хоч сумерк заповнював келію, ми ще не світили. Ми дивилися на Полковника, хворого, зо зломаним ребром — зломаним у тюрмі на Баторія; йому скорше треба б було санаторії, ніж тюрми.

— Але вертаю — говорив даліше Полковник — до справи смерті Ольги. Так неначе грім ударить у дуба при воротах господарства й газда хреститься й шепоче молитву, ждучи чогось невідомого й страшного, таким громом був для нас скон Ольги. І всі ми хрестилися й молитви

клали в каплицях тюрем Баторія й Бригідок. Ми вірили, що ця жертва принесена на вівтар уярмленої Батьківщини буде прожектором в дальшій боротьбі за волю. І справді так воно сталося. Але на жаль, й досі не один питає: хто вона? Хто ця жінка? За що вмерла? І невірні Томи не вірять, що Ольга вмерла за ідею, за велику ідею, за яку навіть не всім можна вмерти. І як не паленіти через це, коли ж Вона врятувала багатьох товаришів від смерти чи довгих років тюрми, коли Вона, як личить справжньому боєвикові, не зрадила доручених їй тайн?! Героїня! Серед мук, жахливих терпінь згинула, тямлячи й при смерті слова:

„За кров, за сльози, за руїну,
Верни, верни нам Україну”.

— Колись день смерти Ольги буде всенаціональним святом . . .

Проразливий тюремний дзвінок закликав спати. Ми мали право ще сидіти трохи довше, але мовчки. Тому в келії знову запанувала непривітна тиша.

Поволі один за другим застеляли свої ліжка та йшли спати.

Цієї ночі не міг я спати. Мені ввижалося, як конала жінка, що не хотіла зрадити тайни. Я чув, як Полковник перекидався з одного боку на другий. Я чув, як Д. накривався й розкривався, то сідав, то знов лягав. . .

І багато ночей мучив мене привид тортур, знущань. Ще навіть сьогодні, хоч минуло понад вісім років, мені все рисується образ Героїні, що вмерла за краще майбутнє нації.

Здавалося, що не буде вже героїчних людей, що вже перевелися вояки „старої війни”. Але Ольга Басарабова кличе за собою далі в похід до цілі — творити національний чин. І так ступили за нею сот. Головінський, Білас і Данилишин і Пришляк, і багато-багато інших. . .

На жертвах зійде те, за що жертви укладено.

А Ольга буде завжди символом неустрашимого боєвика, буде українською Жанною Д’Арк.

1934 року.

[Скорочений передрук видання, що вийшло брошурою в Празі, 1941 р. на 22 стор. 8^о, накл. „Секції мистців, письменників та журналістів УНО в Празі”].

Олесь Бабій

ПАМ'ЯТІ ОЛЬГИ БАСАРАБ

В понурій темряві, вночі,
Десь глухо брязкнули ключі
В тюремних мурах міста Львова,
І хтось ідучи звалився з ніг,
Шептав, упавши на барліг:
„На допитах — Басарабова!”
І нагло знявся тривожний крик,
В тюремну тишу впав, проник, —
Страшний, зловіщий крик розпуки.
Той крик замовк, знімів, затих,
Лиш брязкоти кайдан важких
Дзвеніли у темниці муки.
Крик знов потряс тюремний мур.
Хтось шепнув; „Келія тортур...
Не зрадила нічим нікого...”
А вранці хтось десь бачив кров,
На ланцюгах важких оков,
На криці плит стола важкого.
В ряді йшли вязні на прохід.
І бачили лиш Ольги слід,
В подвірі Ольги не видали,
Й озвався вязень-бойовик:
„Друзі, вночі ми чули крик!
Кати її закатували!”
Озвалась тихо зпоза крат
Одна з увязнених дівчат,
Що крилася у сірих тінях:
„Померла Ольга, але нам,
Бійцям, повстанцям і борцям,
Зродилась жінка-героїня!”

В СЕМУ РІЧНИЦЮ

Член Української Військової Організації
ОЛЬГА БАСАРАБОВА,
закатована в тюремних казаматах у Львові
ляцькими посіпаками дня 12.II.1924 р.

Минуло сім літ, як у ляцьких казаматах на вул. Яховича померла одна з перших наших членок — Ольга Басараб. Українське громадянство довідалось про це зі сторінок часописів та вісток, передаваних пошепки з уст до уст. Зпочатку ніхто не знав, що це згинула жінка-героїня, бо поліційні власті не подали навіть її справжнього імені, а імя якоїсь Юлії Баравської. Потім говорено ріжно: вороги — що Ольга Басараб боялася відвічальности і скінчила самогубством; свої, що це героїня, що знала якусь тайну, якої не хотіла зрадити.

Ольга Басараб — це одна з перших активних борців за волю народу. Перша, над якою ясніє золоте сяйво мучеництва за велику, невмірущу ідею.

Вона походила зі священничої родини, з дому Левицьких. Ще змалку виявляє вона велике зацікавлення громадським життям, стає членом різних товариств, спершу в краю, потім у Відні. Ця жінка з великою душею була всюди, де треба було працювати, де потрібно було самопосягати.

У 1914 р. організує вона з Оленою Степанівною дівочий відділ при Січових Стрільцях. Не заважаючи на свою особисту трагедію, бо втратила мужа через рік по шлюбі, працює вона з запалом, енергією та посвятою. Зчерги у Відні найбільше праці вона віддає в Комітеті допомоги раненим.

Потім завданням її було їздити по всіх двірцях та відшукувати серед тисячок жовнів, що верталися знеохочені, розбиті з різних фронтів, українців та переконувати їх вступати в лави Української Армії.

У 1923 р. вертаєсь до краю і з незламною вірою в краще завтра зачинає працювати по різних товариствах. Але вона не могла погодитися з поневоленням українського народу ляхським наїздником. Не могла стерпіти його наруг і гнету. Вона взяла підпільну роботу за одиноким доцільним для здобуття Вільної Української Держави і вступила в лави „Української Військової Організації”. Із самопосятою працює вона від тепер у підпіллі.

Та не довго. Бо вже в 1924. р. заарештовують її та перетримують у поліцейних арештах на Яховича. Тоді ж заарештовують багато української молоді за протипольську конспіративну працю. Їй закидають приналежність до УВО та домагаються від неї зради своїх товаришів.

Та Ольга не признається. І тортурами не видобудуть того, чого хочуть! Дарма!

На поліції тримали її три дні. Три дні, і день і ніч, розносилися зойки і стогони, що виривалися з грудей катованої. Їх відгомін, змішаний із виттям псів на поліцейних подірях, сповняв вулицю жахом. А в темних, брудних келіях, зокрема в келії ч. 7. у страшних муках мліли поліцейні в'язні; там, що-хвили розрізував повітря свист нагая, а на тілі катованого проступав червоно-синій, набряк-

лий кровю шрам... Кати вживали середньовічних тортур. До того електричні токи пускають, шпильки під ніхті всувають, гумовими палками б'ють по пятах, щоб не було слідів побоїв. А коли нещасна жертва мліє, то відливають водою й б'ють далі, щоб лише видобути зізнання, про які їм ходять, а ще більше такі, яких вони хочуть!

Ольга Басараб мовчала. Це збільшувало лють катів. Коли пізнали, що не видобудуть зізнань, то хотіли хоч заспокоїти свої звірячі інстинкти виглядом скатованої жінки та насолодити свої вуха криком „гайдамацкей боювкаркі”...

Та тіло слабе, не витримало мук. Кати побачили свій злочин, перелякалися і мертве тіло жінки-героїні повісили на її власнім рушнику на ґраті вікна. А світові подали, що Ольга Басараб, боячись зрадити тайну, поповнила саможубство.

Ті клятві виродки вдавали чистих і невинних. Вони найшли навіть викрут із синяками від побоїв, ніби це мали бути плями від хвороби серця.

А в келії ч. 7. знайдено слова, писані рукою Ольги:

„За кров, за сльози, за руїну
Верни, верни нам Україну!”

Ці слова виявляють стан її духа. Усе для Тебе, Краю мій! За Батьківщину віддала все.

Далеко, на Янівському цвинтарі лежить тіло нашої героїні...

Її смерть не минула й не мине безслідно. На місце Ольги станули вже і стануть тисячі жінок, у яких одинока мета — праця повна посвяти і жертв для свого народу. Для них є і буде ясною ідеєю Ольги: вони без вагання підуть слідами Тої, яка своєю кров'ю зросила цю ідею, якій служила. Чим більше їх буде, тим ближчий для нас той час, коли розібемо кайдани, в які закував нас наїзник; тим ближчий час, коли над трупом ляха закриче ворон, а над Льва городом замає жовто-блакитний прапор!

Постій, березень, 1931, ч. 3(42), стор. 1-2.

О Л Ъ З І Б.

Навіщо тратити слова даремно
Про цей великий, ясний день,
Що вже встає й хоча ще темно,
Рішучим кроком ось гряде?

Навіщо згадувати зараз, нині,
Те, що в нас серця ще пече --
Коли прийде світанок синій
І вирішить це все мечем?

Тоді розломимо печаті п'їтьми,
Розвієм тайни дефензив
І правдою вузол розітнем,
Що з наших мук і крові й жил...

І світу дійсністю в обличчя кинем:
Поставимо в чергу хрести,
Щоб світ пізнав: Оце злочинець!
Щоб зрозумів, хто ми, й хто ти!

О, нащо згадувати зараз, нині,
Цю келію, де жах приляг
І сотні тих синців на спині
За тайну в стиснених устах?

Нащо викликувати звідтам, з гробу
Не тіло, а велику тїнь,
Що перейшла велику пробу
З Христовим безміром терпїнь?

Нащо розкрити піднебіння келій,
Ту ніч, що шахти має глїуб,
Коли повис з низької стелі
Побитий, змарганий пївтруп?

І нині плакати ніхто не смійте
І не несіть вінців з квіток
— Від неї серцем нам горіти
І ставити сталевий крок

І йти! Насупивши в завязті брови,
Задивлені в Великий Шлях,
Що йде до Щастя, до Обнови
Крізь шибениці, тюрми й жах!

І нести в стиснених долонях
Стяги з Її святим Імям
Аж знов гармати День продзвонять
І Нарід встане полумям!

Львів, 3. II. 1933.

[Друковано вперше в календарі „Просвіти”, Краків, 1942].

Ольга й Дмитро Басараби
в Тиролі, зимою 1915 р.

Ірина Пеленська

ДМИТРО БАСАРАБ

(Спомин)

Вістка про те, що приїде гість аж зі Львова вибила нас зовсім із рейок щоденного життя у селі Довгомостиськах к. Судової Вишні, де наші батьки вчителювали. Гість приїхав до панства Вахнянинів, але заїде теж до о. Круліковського. І також приїхали студенти. І з приходуства прислали хлопця, що товариство вибирається на прогульку і просять панство Винницьких, усіх, також дітей. Любця і Славко теж підуть.

Нам не личить виявляти надто яскравих почувань при старших, то ми, дві сестри, 7 і 5-літня, порозумівшись поглядами, вибігаємо на город і зловившись за руки, скачемо, мов кози, а потім крутимося в танку, аж втративши віддих, падаємо на траву.. Чому така радість? До о. Круліковського, пароха Довгомостиськ ми ходили часто і гралися з Любцею і Славком, але гість зі Львова! — це було щось нове. До того будуть студенти, отже буде хор, а спів ми зі сестрою любили понад усе.

І розмови в хаті змінилися. Місцеві справи мало згадувалися, а говорилося про те, що „Серби знову бунтуються”, що „Росія тримає все на вістря ножа”, а „Австрія утре їм носа”. Наслухавшись таких слів, що їх ми брали дослівно і щодо ножа і щодо носа, ми діти, клали перед портретом цісаря Франца Йосифа у великих позолочених рамах у світлиці, китички квітів. Потім джерелом розмов став Львів. Напруга розмов підносилася за кожним числом „Діла”, розложеного на столі. Ці розмови були для нас якісь ясніші, як про Сербію і Франца Йосифа, бо тут виступали „наші” і „вони”. „Наші” це були українці-русини, а „вони” це були поляки, які нас кривдили і було дуже справедливо в наших очах, коли старий шкільний

сторож Гоцький, з білою як молоко бородою, на кожную згадку про поляків воркотів „прокляті полячиська”, на що служниця Мариня гнівно відповідала, що він є на „паньство́вій службі і не має таке говорити . . .”

Кругом нас лунали слова „Січі” і „Соколи”, Пласт і „Просвіта”, студенти і громада, Червоний хрест і організації, партії і бойовий фонд . . . Для нас, дітей, які дуже хотіли все знати, це була одна нерозбериха, а такі постаті як Чмола і Малицька, Олена Степанів і Федорців, Старосольський і Пачовський були одні й ті самі особи, немов духи в якомусь всесвітньому хаосі, який називався Львів. І з цього хаосу мав приїхати гість. Не диво, що здавався він нам, істотою з другого світу.

Вже приїхав, Мариня бачила, як висідав з брочки єгомосця. Тато казав, що то „голова”, а не хтонебудь, а один із студентів, який відвідав батьків з нагоди приїзду до Довгомостиськ, казав, що „він стоїть як дуб посеред бурі і не подається”. Мусіло бути багато інших розмов про нього, але ця образова фраза вбилася мені в пам’ять найсильніше. Я просто вмлівала побачити людину, на яку падають громи (яких я смертельно боялася), а вона стоїть як дерево й не рухається . . .

Нарешті прийшов день спільної прогульки. Ліси коло Довгомостиськ не були густі, але тягнулися милями і заблукавши, вийти з них не було легко. У них було багато звірини, від заяців і серн до диків, а зимою і вовків. І було в цих лісах завжди трохи страшно. Вони належали до діди́чки, яку всі називали „ясна пані”.

Був чудовий літній день 1913 р. Та мене не цікавила погода, про яку всі говорили, ні пані у довгих сукнях з парасольками від сонця, з якими в лісі було не мало клопоту, ні панове в капелюхах зі зеленими перами, ні навіть студенти; мене цікавив лише гість зі Львова.

У першій хвилині я була розчарована. Він хоч і був високий, але не був велетнем, в якого били громи, а він стояв як дерево. Навпаки він рухався, говорив, не мав капелюха з пером, лише коротко обстрижене волосся, подовжне обличчя і великі проникливі очі, від яких ставало страшно і я просто перелякалася, коли він скоро підійшов до тата. Але тато зовсім не боявся, тряс йому руку

і казав, що дай Боже успіху „Відгукам” і його редакторові. Гість дуже дякував, а пані Круліковська сказала: „Ого, вже починається!” і просила на нині лишити політику. Та о. Круліковський відразу сів рівно і кликнув: „Я дуже люблю пана Басараба і ціню його працю, але щодо „Відгуків”... Пані почали охати і заслонятися парасольками, а один студент наставив фотографічний апарат і просив робити гарні пози і приємні усмішки. Серед товариства на поляні вмиг почалася зміна позицій, пані виймали дзеркальця, панове гладили вуси, а нам казала мама чемно сидіти. І саме, коли всі напружені і неприродно усміхнені вдивлялися в сочку апарату, пан Дмитро Басараб ухопив велику байду хліба зі сиром, розкрив рота на всю широчінь і впакував до нього мало не весь хліб. Цокнув апарат. Фотограф був лихий, пані кривилися, що зіпсута знімка, студентки сміялися, а ми діти реготали до сліз і найбільше з усіх фотографій з цієї прогульки любили цю світлину і шанобливо вмістили її в альбомі, який пропав щойно у военній заверусі. Пана Дмитра Басараба ми полюбили безмірно і бігали за ним крок у крок, а він не відганяв нас, але все умів щось веселе сказати.

Коли після довгої ходи лісом, ми знову сіли на поляні, старші почали на ново суперечку.

Один старший пан скривився і сказав до п. Басараба: „Але ж дорогий інженере, з мотикою на сонце?”, що вдалося нам дуже смішне, а студент Омелян не дав відповіді п. Басарабові, лише гукнув: „Культурники, хочуть гопаком здобути Україну!” Тоді старший пан дуже роззлостився і теж крикнув; „А ви люшнівці, далеко заїдете з люшнею!”. о. Круліковський встав і говорив про Русь-Україну і що Росія звільнить Україну від Австрії, а всі з ним за те сварилися.

Надбїг наш провідник, Петрунько і сказав, щоб бути тихо, щось суне лісом, усе листя рухається. Усі затихли, чути було лиш шелест листя і вітер на вершках дерев.

— Або дик, або... ясна пані! — промовив пан Басараб і всі стали сміятися і були привітні до пана Басараба, казали йому знову „пане інженере”, бо це не був дик, лише пес лісничого, який проходив з рушницею на рамені і низько поклонився отцеві, помахав нам рукою і

пішов далі, а хлопці почали співати. На всі чотири голо-
си, так як я любила.

**
*

Багато, бо аж 17 років пізніше розкрився мені зміст цієї розмови, — тоді, коли появилася у Львові книжечка Олени Степанів: „На передодні великих подій”. Власні переживання і думки 1912-1914, Львів, 1930, Видавнича Кооператива „Червона Калина”. — Я побачила книжечку уперше на столику в „Національному Музею”, де я тоді працювала як стипендистка в Етнографічному відділі. Переглядаючи побіжно нову річ, коли зір упав на слово „Відгуки”. Це була відбитка органу української молоді, „яка ставить собі за задачу нести високо й витревало самостійницький прапор і під девізом добуття сили духової і фізичної, зібрати під ним наймолодших синів України. Ясне поставлення ціли — Самостійної України — приневолює призадуматись над її формою і способами її здобуття. . .” Подана тематика статей, які мають бути поміщені, умови передплати й ін., „Одвічальний редактор і видавець: Дмитро Басараб”.¹⁾

Мій шеф, директор Нац. Музею ім. Митрополита Шептицького, Іляріон Свенціцький, який саме проходив побіч, здивувався, що працівниця замість каталогувати старі килими, читає. А я прямо прикипіла до книжечки . . . Немов жива станула переді мною лісова поляна в довгомостиських лісах, знайомі мого дитинства з постатю інж. Дмитра Басараба, покійного чоловіка славної Ольги Левицької-Басараб. Тепер щойно було ясно, що „Відгуки” заступали революційну тоді ідею творення українського війська для боротьби за самостійну українську державу. Ідея була настільки нова й непопулярна в українського загалу, що „по трьох числах „Відгуки”, не піддержані загалом, перестали виходити”.²⁾

Проти творення свого війська виступило українське громадянство, виросле в атмосфері усталізованих в Австро-угорській монархії політичних обставин. Це грома-

---

1) Енциклопедія Українознавства, т. I, стор. 267 подає, що „Відгуки”, орган студентської групи, опозиційної до офіц. студентського проводу, виходив у Львові 1913, ред. І. Чмола; наголошував konieczність військової підготовки в змаганнях до самостійності.

2) Олена Степанів: „На передодні великих подій”, стор. 24.

дянство не вірило в можливість створення війська без державного апарату й засобів та й взагалі не уявляло собі України йнакше, як автономної частини Австро-угорської монархії. Все, чого вони собі бажали, було відокремлення Західньої України від поляків і автономії для неї. Молодь, репрезентована студентськими організаціями йшла трохи далі, бо хотіла здобути державу, але уявляла наївно, що створить її... розбудовою культури. Коли піднесеться українська культура, тоді вже автоматично буде здійснена й держава. — На Загальних зборах Студентського Союзу, 15 грудня 1912 р. у Львові була схвалена резолюція: „Може сповниться незадовго мрія нації. В городі Льва стане українська святиня науки. Нашим сердечним бажанням прискіпити цю хвилю, а обов'язком витворювати культурні цінності: той шлях найпевніше заведе нас до „Вольної України”.³⁾

Прихильників цієї концепції називали „культурниками”, вони творили більшість серед студентства, а в 1913 р. виступали гостро проти „відгуківців”, які не лиш заступали ідею збройної боротьби за свою державу, але й готувалися до цієї боротьби, спочатку в тайних пластових гуртках, потім у „Січах” і „Соколах”, а вкінці у військовій, стрілецькій організації.

Ще й другий студентський Конгрес у липні 1913 р. не був замінним кроком уперед на шляху визвольної ідеї. Щойно згадана стрілецька організація „Січові стрільці” поставила українську справу на державницьку плятформу. Ця організація постала у Львові 18 березня 1913 р., а до війни, тобто 1914 р. було вже в Галичині 96 товариств „Січові Стрільці”.

Степан Ріпецький, навітлюючи події перед І. світ. війною пише: „Надзвичайною заслугою... студентської стрілецької організації під головуванням І. Чмоли, було видавання першого, військового, ідеологічного й фахового журналу „Відгуки”. Всього вийшло в першій кварталі 1913 р. чотири числа. В цьому журналі вичерпно та зовсім ясно з'ясовано ідеологічні основи українського стрілецького руху, його програмові засади та основну мету. Є це майже єдине автентичне джерело пізнання тих ідей, що

---

³⁾ Там же: стор. 11 - 12.

були покладені в самих початках, при народинах Українського Січового Стрілецтва. Ці ідеї остали незмінні та є основою національно-державного світогляду усіх трьох періодів стрілецької історії (Січові Стрільці до 1914 р., УСС та київські СС).⁴⁾ І далі: „Під час Свята Шевченка 1914 р. у маніфестаційному поході 28 червня під кличем „Вставайте, кайдани порвіте”, маршувало вулицями Львова кільканадцять тисяч членів „Січей” і „Соколів” та 500 стрільців в одностроях, більша частина узброєна.

Поява цієї молоді відкрила епоху своїм збройним виступом проти Московщини.”⁵⁾

Отож інженер Дмитро Басараб як редактор і видавець „Відгуків” стояв у авангарді тієї української молоді, яка принесла революційні на той час кличі збройної боротьби за незалежну Україну. Мало хто розумів і піддержував цей гурт молоді в початках і тому „Відгуки” впали. Та ідея не впала. Вона пішла в маси і зродила українське військо.

В цьому гурті була також Ольга Левицька, незабаром, бо вже 1914 р. дружина інж. Дмитра Басараба. Олена Залізник у своєму спомині „Моменти з життя Ольги Басараб” пише: „У житті Олі зайшла велика зміна. У 1914 р. у Відні подружилася вона з інженером Дмитром Басарабом, б. головою студентського політехнічного товариства „Основа” у Львові. Це був селянський син з-понад Збруча, рослий і поставний, інтелігентний і енергійний — правдиве дитя подільського чорнозему. Саме тоді повнив службу як запасний старшина артилерії на італійському фронті”.

Подружжя Ольги з Левицьких і Дмитра Басарабів мало глибокі основи для щасливого майбутнього. Ці два характери, такі різні на зовні, мали шляхетні ціхи, які себе ідеально доповняли. Добра й лагідна, вірна й стійка у своїх почуваннях і переконаннях, зайнята громадською працею Ольга і життєрадісний, інтелігентний, активний Дмитро, який любив людей і був ними люблений — находили спільне розуміння і не дивно, що він здобув сер-

---

4) Степан Ріпецький: „Українське Січове Стрілецтво”, визвольна ідея і збройний чин”. В-во „Червона Калина”, Нью-Йорк 1956, стор. 30.

5) Там же, стор. 43.

це такої вийняткової жінки, а пізнішої національної героїні.

Про їхнє взаємне відношення маємо скупі відомості. Все ж деяке світло на це відношення кидає лист Ольги, писаний до дружини 1 січня 1915 р. у Відні. Дмитро Басараб був тоді вже в австрійській бойовій частині на італійському фронті, відомому з гострих і небезпечних боїв. Свою тривогу за життя дорогої людини Ольга ховає за позірним спокоєм, не виливає розпачливими словами: „Як дістаю від Тебе письмо, то я зовсім спокійна.” Одначе вона все таки бажала б одержувати від нього довші листи з вістками про його перебування на диких горах; чи може він сходити теж на долину? Коли б вона це знала, то могла б мати образ його побуту.

Дмитро натомість у коротких картках розпитував дружину про її життя, зайняття, почування. У відповідь на ці запити вона подає докладний опис способу свого життя, від ранньої руханки, проходу, ручного шиття, до поплудневих шпиталів з раненими й хворими. Вона розшукує між ними українців, „бо майже всі позаписувані за поляків, роздаю та перечитую з ними часописи. Загально всі дуже зрезигновані та тішаться як можуть поговорити по своєму, як хтось прийде до них. Час від часу принесу їм папіроси та цукерки, але того не можна за кожний раз”.

Без великих слів і без патосу пише Ольга про цю нелегку щоденну працю, не описує стану хворих, вигляду калік. Просить Дмитра прислати зайвий запас тютюну для хворих, а водночас просить вибачення за таке прохання, бо може він схоче скористати з цих запасів пізніше, хоча вона воліла б, щоб він курих як найменше... Дмитро зі свого боку мало писав про себе, бо напевно годі було писати щось погідне із цього жорстокого поля бою. Турбувався Ольгою, немов прочуваючи близьке трагічне розстання, нанесене їм ударом долі, яка розлучила так заранні цих вийняткових подругів.

Дмитро Басараб упав у перших днях війни на італійському фронті, а його дружина Ольга згинула 10 років пізніше в польській тюрмі. Та ні його ідейна діяльність, ні жертва її життя не були даремні. Вони творили нові бойові покоління.

Теодфія Іванців

В 11 РОКОВИНИ СМЕРТИ ОЛЬГИ БАСАРАБ

... Голову клоним перед Тобою,
думкою линею ген поза море —
туди, де Твої моці в могилі —
туди, де муки, неволя, горе...

Туди... де правда неправду боре —
де в підземеллі кується Воля,
Воля народу, за яку муки
і смерть понесла Ти, Сестро Моя!

Без монументу Твоя могила,
Ген там у Львові, на Батьківщині...
За те ми творим ОУК для Теме —
Живий монумент, тут на чужині...

ОУК — це витвір Твогого духа...
Твоя ідея в ній жаром дише...
ОУК — це Твоя сильна правиця,
Що вирок смерти всім катам пише...

ОУК — це Твої бойові лави,
Що не уступлять із поля бою
й боротись будуть аж до побіди,
аж Україна досягне Волі.

... За кров, за муки і за руїну
— Як то писала Ольга катам —
У бій кривавий за Україну
Ідім всі разом, і тут і там!

Хай нас не здержуть ворожі муки,
ні угодовців подлість-обман!
Вогнем-залізом здобудем Волю —
так все говорить дух Ольги нам...

В річницю смерти Твоєї, Ольго,
Ми присягаєм, що не спічнем
Аж знищим Кремлі і Бельведери,
а на руїнах, на знак побіди
Прикріпим **тризуб — тризуб з мечем!**

(„Новий Шлях”, 5. лютого, 1935).

Марія Бачинська-Донцов

АРЕШТ

**(У тридцятиріччя героїчної смерті Ольги з Левицьких
Басараб — 12 лютого 1924 р.)**

Ольга Басараб поспішала додому. Правду кажучи, того „дому” не було вже у неї давно, майже від часу, як помер 1902 р. її батько, о. Михайло Левицький, парох Щурович, біля Бродів, а потім 1904 р. мати, Савина зі Стрільбицьких. З чоловіком інж. Дмитром Басарабом не було часу розжитися за домашнім вогнищем. Вінчання у Відні під час першої світової війни, що розірвала скоро молоде подружжя. Як старшина австрійської армії, мусів Дмитро від'їхати на італійський фронт, де в першій же бою був забитий. Ця смерть лягла вічною тінню на життя Ольги. Але сьогодні, 9 лютого 1924 р., їй так радісно на душі. Задоволена, що приїхала сюди, вливається красою рідного Львова, засипаного іскристим снігом. Щойно довідалася, що врешті по трьох місяцях „ходження по муках” одержала працю в Союзі Сільсько-Господарських Спілок і буде мати забезпечене скромне життя, по майже річному безробітті.

Минала засніжену площу св. Юра і любивалася бароковим стилем імпазнатного українського собору, що вершив над рухливим Львовом. Проходила Єзуїтський Город в пишних зимових шатах і згадала осінь 1923 р. — багряно-золотисті дерева в ліску під Рогатином, в якому присягала на вірність Українській Військовій Організації, УВО. Тоді так радісно билося серце при думці, що її кличуть на небезпечну, підпільну роботу, де вона може прислужитися батьківщині.

Сьогодні ранком цей клич відізвався.

З поштою одержала таємничого листа: „Дорога Олю!

Ми рішилися врешті відвідати Тебе, 9 лютого 1924 р. Прийдемо перед 6 годиною поп. Чекай на нас. Стефан і Василь”.

Початкові букви імен ті самі, що колись пишались на широкій, синьо-жовтій опасці, припнятій спряжкою до лівого рукава її стрілецького однострою. Тоді, вліті 1914 р., коли починалася перша світова війна, коли йшла організація Українських Січових Стрільців, Ольга з іншими жінками повнила допоміжну службу в станиці Коперника. Вже не бачила краси малого парку, обсіпаного блиском пушистого снігу, не почувала морозу, що люто натискав у боротьбі за перемогу з лукаво підсміхненим провесняним сонцем.

Не зчулася, коли, минувши Головну Пошту, опинилася на вулиці Сикстуській. Майже десять років була поза границями рідного краю. Правда, завжди в близьких зв'язках із земляками. Праця у Відні, в Українському Жіночому Союзі, зокрема в Комітеті Допомоги Раненим, УСС-ам та воякам, відвідини по шпиталях, організація читальні для виздоровців, влаштування Різдвяних та Великодніх Свят приносили багато зворушливих хвилин... Усміхнулася іронічно, що бодай австрійська влада пошанувала її Хрестом Заслуги. Згадала проваджені нею курси для неграмотних, де вояки-селяни завзято намагалися опанувати письмом. Проварила також курси українознавства для дітей втікачів. Які надзвичайно талановиті українські діти!

Вже проминула Гетьманські Вали з мальовничо розположеним театром ліворуч. Не завважила присадкуватого пам'ятника Янові Собескому, зробленого на взір величнього, київського, Богданові Хмельницькому.

Йшла задумана. Налітали рої споминів... Щойно коли годинник почав вибивати 4-ту годину, глянула на ратушу. На ній першого листопада 1918 р. лопотів синьо-жовтий прапор. Яка шкода, що не бачила цього на власні очі. Прямувала до наріжника товариства „Просвіта”, цієї культурно-освітньої матері галичан. Затрималася перед книгарнею Наукового Товариства ім. Шевченка, бо надмірно любила книжки. А там, за виставою можна було побачити всі нові видання. На другому боці вулиці Руської побачила Стефу Савицьку, з якою замешкала. Стефа минула кам'яницю „Дністра” і прямувала до міста, мабуть до

випозичальні книжок. Вона привітно помахала до Ольги рукою.

Ольга підійшла сходами на Губернаторські Вали і оглянулася, щоб полюбуватися Братською Успенською церквою, званою Волоською, справжньою жемчужиною старого Львова, найгарнішою будовою українського ренесансу. Під сніжними шапками церковні бані і вежа Корняктів видавалися ще величнішими. Глянула на будинок „Дністра”. Там на першому поверсі працювала перед війною в новозаснованім Земельнім Банку. Війна і десять років пройшли мимо будинку безслідно. Широко розперлася на розі вулиці Руської і Підвалля — перша українська економічна фортеця в ненашому місті.

Ольга вже обійшла круглий, тристалітній арсенал і з повагою подивилась на скромні будівлі НТШ, де крилися заховані духові скарби нашого народу: бібліотека і музей, із стародавніми зразками народного мистецтва.

Любила ходити догори вулицею Курковою, що обсаджена липами, з Францішканським городом, стрільницею, монастирськими садами і палацом Дідушицьких, завжди здавалася веселою та погідною. Але цього лютневого дня була ця вулиця понура. Сонце зайшло. Вже смеркало. Ользі нараз здалося, що касарня при скруті вулиць прикуцнула, немов потвора, що пригтовляється до скоку, щоб роздавити свою жертву.

— „Який дивний сьогодні день! — подумала Ольга. — Все наново впиваюся красою Львова і ніби вітаюся з ним по десяти літах небачення і ніби прощаюся на довго...”

Спуском через вулицю Антона вийшла на Личаківську, повернула вгору на Виспанського 34, де віднаймала кімнату Стефа, що прийняла її до себе.

В кімнаті було привітно й тепло. Ольга скинула легкі черевики, натерла перемерзлі ноги і вдягнула теплі виступці. Присіла на м'якій софі і щойно тепер почувла, що дуже змучена. Почала переглядати часописи. Не зчулася, як задерчав дзвінок вхідних дверей. Господиня відчинила. Хтось застукав до дверей кімнати.

— Прощу входить! — сказала голосно.

Ввійшов молодий незнайомий чоловік, поздоровкався і запитав:

— Ви одержали письмо?

— Яке гасло? — відповіла Ольга.

— Смерть... — різко промовив незнайомий.

— Або Воля!.. — докінчила Ольга.

Незнайомий витягнув з-під плаща декілька звинених аркушів паперу, подав Ользі, попрощався і вийшов.

Спершу стукнули кімнатні двері, потім глухо вхідні. Поволі заглух стукіт військових чобіт по сходах.

— „Це немов музичні ноти або водні малюнки” — подумала Ольга.

Дістала пакункового паперу, завинула принесену рольку і поклала в кутику шафи.

Глянула на годинник. Було 15 хвилин по п'ятій. Знала, що Стефа поверне щойно перед сьомою. Згасила світло, що разило очі. Прилягла. В голові шуміло і серце голосно калатало в грудях. Її опановував нез'ясований жах.

— „Чого? Нерви? Передчуття? Та ж все вже минуло!” — заспокоювала себе. Почала молитися. В молитві заснула.

Сплячою застала її Стефа. Розбудила, жартуючи. Повечеряли і почали переглядати принесені з випозичальні книжки. В мешканні поволі притихло, мабуть господиня збиралася на сон.

Нараз прозвучав різко дзвінок: раз, другий, третій. Обидві зірвалися на рівні ноги і прислухалися. На запит: — „Хто там?” — почули:

— „Поліція”.

Ольга закам'яніла. Двері кімнати нагально відчинилися і ввійшло двох цивільних і двох умундурованих поліцаїв.

— На зарядження польської влади маємо зробити ревізію! — промовив один з цивільних і кинув на стіл папір.

Поліційні таємні агенти почали нищпорити по кімнаті, скидаючи всі книжки на купу. Переглядаючи в шафі речі, один з них наглянув паперову рольку:

— Чиє це? Що це? — крикнув до Стефи.

Ольга підійшла ближче і сказала:

— Це моє! Я дістала. Що там є — не знаю, не розглядала.

Агент нервово розвинув рольку. На стіл випали звої нарисованих плянів.

— Що це є? — закричав нелюдським голосом.

— Не знаю! — відповіла Ольга.

— Арештую вас обох! На поліції пригадаєте собі, хто це вам дав і на що! Збирайтеся!

В передпокої стояла перелякана господиня і ревно плакала. Стефа і Оля попрощалися з нею, і вона побажала їм скорого повороту.

Поліцаї підганяли до поспіху.

На вулиці всадили обох до поліційного авта і помчали Личаковом, попри тюрму на Баторого, до слідчих арештів на вулиці Яховича.

Ольга Басараб була спокійна. В дорозі думала, підсміхаючись:

— „Тепер я справді мусітиму попрощатися не лише зі Львовом на довго. Бо буду мовчати. Побратимів не зраджу”.

Поліційне авто мчало засніженими вулицями, везучи Ольгу на катування, знущання і смерть...

(„Свобода”, 12. II. 1954 р.)

Ол. Луговий

„ОЛЬГА БАСАРАБОВА”

ДРАМА В 5-ОХ ДІЯХ

з українського визвольного руху під Польщею.

(У р и в к и)

ДІЯ ТРЕТЯ

Канцелярія поліційних арештів. Столи, крісла, лавка для арештованих, кілька дверей, одні на коридор, другі до кімнати тортур, протилежні їм до судових залів. На столах приладдя до писання, телефон і електричні проводи.

ЯВА 1

Пол. писар: — Ненавиджу я їх, отих гайдамацьких ворохобників. Вимордував би здається всіх. Саботують, нападають на урядників, бунтують спокійний руський людек. А за них страдають безвинні.

Комісар: — Гм... Не вдавайтесь в ілюзії, пане пшовдовнику. Отой, як ви кажете спокійний руський людек зарівав би нас без ножа, коли б мав змогу. А та невловима УВО ще більше розбурхує їх ненависть. Поки не зліквідуємо УВО, доти не буде спокою в краю, ну і наш стан в Малопольщі дуже а дуже непевний.

Пол. писар: — А спробувати розложити УВО з нутра, пане комісарю? Маю добрий досвід в підпільній революційній праці ще з чарських часів, і смію твердити, пане комісарю, що це найбільш раціональна метода. Посіяти розклад і недовіря до проводу.

Комісар: — Але як?

Пол. писар: — Дуже просто. Післати наших довіре-

них людей. Щоб вони здобули там довіря, на це треба часу від кількох місяців до року, ну та й треба дати йому змогу виконати пару вдатних атентатів, для закріплення того довіря в членів, зате певніше можемо розкрити провід і зліквідувати, а рядове членство і само розпорозитись.

Комісар: — Коли нічого не перешкодить. (Входить помічник, два поліцаї і вводять Ольгу).

ЯВА 2

Помічник (рапортує): — Мельдую послушно свій поворот з ревізії. Я затримав паню Басарабову, підозрілу в зв'язках з УВО.

Комісар: — Ага! То та пані? Підойдіть но, пані. сюди. (Ольга підходить). Прошу сідати. (Підсуває крісло. Ольга сідає. Помічник подає комісареві пачку і папірець). А це що?

Помічник: — Знайдено в помешканні цієї пані.

Комісар (розкриває пачку): — О, тут цілий арсенал. (Виймає пару револьверів, коробку набоїв і відозви). Найновіші відозви УВО... Ого... Гратулюю панові комісареві. Приарештували важного птаха. (До Ольги). Звідкіля це все взялося у пані?

Ольга (спокійно): — Не знаю Не маю найменшого поняття.

Комісар: — Не знаєте? А може пані забули, то пригадають. Пані будуть добрі розповісти нам все по правді тай підуть спокійненько до дому. Дамо пані хвильку до надумання. (Сверлує її очима). Ну?

Ольга: — Мені немає чого надумуватися.

Комісар: — А може пані голодні? Я прикажу принести перекуску. Пані не повечеряли нині по нашій вині... Гей, принесіть там кави і перекуску.

Помічник: — Можна звільнити постерункових, пане комісарю?

Комісар: — А певно, певно... Ідіть панове відпочивати. (Поліцаї виходять, 3-ий поліцай вносить на таці перекуску і також виходить).

ЯВА 3

Комісар: — Прошу. (Підсуває тацу).

Ольга: — Не турбуйтеся, я не прийшла до вас у гості.

Комісар: — Але прошу, прошу. Перекусіть та надумайтеся, може нам щось скажете.

Ольга: — Не маю що надумуватися. Думаю, що мене арештували безправно.

Комісар: — Як ні, то ні. Пане пшодовніку. Спишіть там генералії з пані. (Говорить потиху з помічником).

Пол. писар: — Ім'я і назвище пані?

Ольга: Ольга Басарабова.

Пол. писар: — З дому?

Ольга: — Левицька.

Пол. писар: — Літа?

Ольга: — Тридцять один.

Пол. писар: — Стан і зайняття пані?

Ольга: — Вдова сотника артилерії, заняття — студії.

Пол. писар: — Карані судово?

Ольга: — Ні.

Пол. писар: — Де пані проживає?

Ольга: — При Шосейній вулиці.

Пол. писар: — Народність пані?

Ольга: — Українка.

Пол. писар: — Готово, пане комісарю.

Комісар: — Готово? Добре... А тепер хай пан протоколує все, що пані Басарабова буде говорити (Писар записує в протокол генералії). Ось, що пані. Мусите признатися, звідкіля і кому призначені ці револьвери та відозви і чому вони були сховані якраз у вас та про яких К. і Я. писала ваша товаришка, інакше будете замкнені на ніч в одиночку... Отже вибірайте.

Ольга (спокійно): — Я нічого не знаю. Протестую проти безправного арештування і коли мене не відпустите, буду голодувати.

Комісар: — Ха-ха-ха... Не страшно, пані. (Ходить). Не будемо гратися в піджмурки — це безцільне і до нічого не доведе. Нам аж надто добре відома роля пані в УВО, відомо і те, що пані нераз переховувала у себе членів УВО, зброю, літературу і перевозила це все по призначеним адресам. Повторюю, це все нам дуже добре відоме

з певних джерел. Ходить нам про те, щоб ви добровільно виявили нам все, що знаєте, ну тай членів, а ми вас звільнимо і не чіпатимемо більше. Згода?

Ольга: — Я нікого не знаю. Чи можу я стягати підозріння на невинних людей?

Помічник: — Пані є доброю артисткою, та нас не проведете. Скажіть нам, хто це такий Яструб і що він нині робив у вас?

Ольга: — Не маю поняття. З ніяким Яструбом я не знайома. А що він за один?

Помічник: — Не знаєте? Ну, так я вам скажу. Пан Яструб це один з вищих командантів УВО. Його пізнали нині як інспіратора багатьох виступів і коли за ним гналась поліція, він сховався у вас.

Ольга: — Ви ж самі його шукали.

Помічник: — Шукав. Признаюся, що ви мене вивели в поле. Одначе тоді я не знав ще про вас того, що знаю тепер.

Комісар: — А, що там. Питаю вас в останнє. Признаєтеся, чи ні?

Ольга: — Не маю в чому признаватися.

Комісар: — Ех, ви, революціонери. Де ж ваша революційна честь, де амбіція? Шкодите, боретесь з нами, це я розумію... Чому ні? Адже кожному хочеться слави, що ось, мовляв, я борюся за національну справу, за визволення свого народу з під панування чужинців. На вашому місці і я був би такий. Розумію дуже добре. Але кожний чесний борець за волю, коли вже попався в руки ворогам, скаже гордо: — Так, я робив те і те, я зробив, карайте мене, як хочете, я не каюся... Ну, поводитьсь як герой, як дійсний борець. А ви? Ваша організація не так вже і шкодить нам, в нас же сила... Ну, убете ви одного урядника — на його місце є сотки, ушкодите дорогу, побудуємо знов за стягнені з ваших батьків податки... Нам не пошкодите. Але ви, шкодите потихеньку, а коли попадетесь, то знаєте лише два слова: ні і не знаю... Чи таке поступування гідне дійсного героя-революціонера, героя-лицаря? Подумайте самі...

Ольга: — Отож то й є, пане комісарю. Коли б я була

революціонеркою, то так і вчинила б. Але бачите, я звичайна жінка. Поза студіями мене світ не обходить.

Помічник: — Говорить це не нам, а малим дітям, може повірять. Нам відомо, що ви є куреркою Крайової Команди УВО. Признайтеся, так чи ні?

Ольга: — Ні.

Комісар: — Ех, пані, пані... Через діяльність УВО терпить багато цілком невинних ваших же співгромадян. Чи ж вам не жаль жінок і дітей, не болить вас їх нужда і злидні, коли батьки їх і чоловіки роками караються по тюрмах? Не жаль вам, коли цілі села катуються карними експедиціями за вбитого членами УВО якого будь поліція? Кожна думаюча людина повинна б помагати нам зліквідувати цей небезпечний для вас же самих рух, щоб вже раз завівся лад і спокій та братське співжиття між народами польським і руським. Ну, я розумію молодь. Начитається козацьких повістей тай уроїть і себе козаком, борцем за права покривдженого люду, борцем за Україну, але ж ви? Ви ж уже розсудна інтелігентна жінка і не можете зрозуміти, що за вибрики кількох шибайголов терпить ваш загаль? А по друге. Ви ж прибули по війні з Австрії не мавши польського підданства, але Польща, великодушно, як рідна мати, дала вам захист і притулок, невже будете такою невдячною супроти матері-вітчини? Говорю широко...

Ольга: — На щирість відповім і вам щирістю, пане комісарю! Дуже гарно розумію вас і всі ваші вмовлювання. Але ви дещо призабули і я насмілюся вам пригадати. Я родилася тут і виросла, тут в Галичині родилися і вмірали мої діди-прадіди вже з давних часів. Тим самим мое місце тут, чи хоче того Польща, чи ні. Я живу серед свого народу і на своїй землі... Братерське співжиття кажете? Пан комісар забув одну польську поговоріку: — Як свят святем не бендзе поляк русінові братем — і те братерство виявилось в гнобленні, насильствах і катуванні того народу, до якого і я маю честь належати. Ви забули, або не хочете знати історії. Забули, що між українським і польським народами від віків ведеться запекла, кривава боротьба. Вона то вщухає, то зривається з більшою силою, але скінчиться лише тоді, коли ви заберетеся

від нас, коли в нас буде своя суверенність і влада. Ця ідея вела в бій з поляками колишнє козацтво, вона заставляє нас боротися з вами і тепер. Покищо ви щасливіші, за вами світ,, за вами потужні держави, яким ви платите зрештою добрами Українських Земель, та так завжди не буде.

Комісар (глумливо посміхається): — Ну, пані відчитала цілу лекцію. То мені боротьба! Русіни. чи як ви зовете, українці, завжди жили в тісній приязні з поляками. Чи мало русинів прийняло польську мову, польську культуру? А ви про якусь боротьбу згадуєте. Вперше чую. Ха-ха-ха!

Ольга: — Хіба вже забули 18 і 19 роки? Забули, що ви змушені були воювати цілий рік з незасідною українською армією і терпіли поразки? Забули 22-ий рік, коли Галичина збойкотувала ваші вибори до сейму? Чи ці прояви народньої ненависти до всього польського також належать до братерського співжиття?

Помічник: — Немає що розводитися, пане комісарю! (До Ольги). Тут наша сила і право. Хочете самостійної України? За Збруч, до комуністів! Там добивайтеся України. А тут Польща, одна суцільна Польща! Зрозуміли?

Комісар: — Ми обходилися з вами по людськи, та можемо показати й інше обходження! Ви в наших руках!

Ольга: — Знаю, що в ваших. Знаю і те, що ренегат Вишневецький був найгіршим катом власного народу.

Комісар: — В наш город камінці... Так, так, пані... Ми по вашому хай і ренегати... Але ви виявили своє правдиве обличчя! (Затирає руки). Поплатилося з вами дискутувати! Чейже тепер пані не буде заперечувати, що є членкою тієї славної організації, що то взяла собі за мету відорвати Галичину від польської держави. Га? Признайтеся, пані! Прошу вас, бажаючи вам добра!

Ольга: — Щож, коли маєте підозріння, збирайте докази! Цю справу суд вирішить. Суд може таки ще руководиться якимись законами, а не поліційним самоуправством.

Помічник: — Докази? А ось! (Показує на пачку). Докази аж надто наявні.

Ольга: — Ці докази можуть бути вжиті так само проти поліції, як і проти мене. Може поліція це все підкинула

навмисно, бо ревізія відбувалася без сторонніх свідків! (Комісарі вирячили очі).

Комісар: — От тобі і раз! Чому не було сторонніх свідків при ревізії?

Помічник: — Було два поліцаї.

Ольга: — Поліцаї не будуть свідчити проти свого зверхника. Можуть навіть присягнути фальшиво, задля куска хліба.

Комісар: — Ви записуєте, пане пшодовніку?

Пол. писар: — Так, пане комісарю.

Комісар: — Гм... Ні... Чи — все одно. Пані підпише своє зізнання.

Ольга: — (читає).

Комісар: — Можете не читати! Там записані лиш ваші власні слова!

Ольга (скінчивши): — Цих зізнань я не підпишу. Вони сфальшовані.

Помічник: — Пан пшодовнік дуже точний протоколянт, пані. Може пані вже забула те, що сама говорила? У жінок пам'ять коротка.

Ольга: — Другому кому говоріть! Тут записано, ніби я добровільно зізнала, що належу до УВО і визнаюся на всіх організаційних справах. Коли я це зізнавала?

Комісар: — Але ж пані належить?

Ольга: — Так докажіть мені, що належу і не фальшуйте моїх слів.

Помічник: — Так пані не підпишуть зізнань?

Ольга: — Ніколи. Чи ви подібних методів вживаєте завжди? Щож, ціль оправдує засоби... Та де ж та ваша лицарська честь, про котру трубите на весь світ?

Комісар (злючо): — А, до чорта! Переночує в одинокці зо щурами, то завтра буде більше згідлива. Як бачу, обходитися з панею по шляхоцьки не поплачується. Побачимо, що скажете завтра. Гей там! (входить поліцай). Відведіть цю паню в одиночку. Хай там трохи подумає. (Поліцай грубо підводить Ольгу).

1. поліцай: — А ну, пані, ходіть до наших апартаментів! Там відпочнете собі в прохолоді в смердючому повітрі.

Ольга: — Я й не сподівалася людянішого відношення від польської поліції. (Поліцай виводить Ольгу).

Комісар: — Ну?

Помічник: — Запекла! Та як посидить добу зо щурами, трохи попустить. У тій темній щурівні і мужчини за дві-три години прохали і підписували все, що їм не піддали б. Виспіває і вона все, що знає... Чи ж вона була б сильніша від мужчин?

Комісар: — Побачимо! Де Ковальченко?

Помічник: — Висліджує з агентами Яструба.

Комісар: — Гм... Кепська справа! (Ходить). Як би то винудити ці зізнання? Налягають з Варшави! Треба ж показати, що ми щось робимо.

Помічник: — Поліційним способом. Інакшої ради не маємо!

Комісар: — Але це жінка! До того і суд за дверима. Крики буде чути на вулицю.

Помічник: — А пси?

Комісар: — Ідея! Розпорядіться, щоб на завтрішній вечір було всьо готове. Мусимо бути приготовані на найгірші можливості, а зізнання винудимо. Вона знає без сумніву всіх чільніших провідників і мусить нам їх виявити. Мусить...

З а с л о н а.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Останова та сама. Вечір третього дня.

Комісар (поденерований): — Ну, і нічого?

Помічник (також): — Чорт, а не жінка! Яких вже мук їй не завдавали! Припікали гарячим залізом, били шомполами, підвішували, лили оцет в ніздрі. але то все до нічого.

Комісар: — Мовчить?

Помічник: — Мовчить! (Розводить руками). Хіба спробувати сугасти повивертати?

Комісар: — Спробуем... А ну, приведіть її сюди! (Помічник виходить).

ЯВА 2

Комісар: — Чорт, а не баба! Звідкіля у неї та сила взялася? Мучити далі? Може здохнути, а тоді раніше чи пізніше виявиться, що її замучено в поліційних арештах. І так вибріхуємося перед її ріднею. Але я мушу добути зізнання, мушу! Або згине, або викаже всіх, кого знає. (Два поліцаї вводять скатовану Ольгу Басарабову і саджають і на крісло, вона падає на долівку).

ЯВА 3

Комісар (дивиться): — Ну, і треба вам того було? Може тепер будеш говорити? Будеш говорити, ні? Підведіть її! (Поліцаї підводять, Ольга не дає ознак життя).

1. поліцай: — Вона зімліла, пане комісарю!

Комісар: — Зімліла? Винести і облити добре водою! Прочуняє! Та швидше! (Поліцаї витягають Ольгу).

ЯВА 4

Помічник: — А може дати цьому спокій, пане комісарю? Хай прийде до сили!

Комісар: — Смійтеся, пане комісарю. Наколи не добудемо зізнань тепер, то пропало! Пізніше буде ще завзятіша!

Помічник: — Але суд під боком. Обвинувачуватимут нас у вбивстві.

Комісар: — Суд у всьому йде на нашу руку. Чейже ми всі урядники одної держави.

Помічник: — То чому ж суд забороняє вживати тортур?

Комісар: — Ізза публичної опінії. Чейже нікому не вигідно, щоб світ довідався про катування в'язнів у польській республіці. Судова влада, відома річ, категорично заперечує катування, та я маю таємний дозвіл допитувати так, як лише вважаю потрібним. Отже маю вільну руку. Але це вперта шельма!

Помічник (ніби з жалем дивиться на Ольгу): Бачите, пані, до чого довела вас ваша впертість? І дарма! Ваші товариші на допитах обтяжили вас, а вони добре ознайомлені з вашою діяльністю. Ваша роля в організації доказана. Нам ходить лише про те, щоб ви виявили всіх відомих вам членів і тим самим злагіднили вирок кари над собою. Говорю вам зо щирого жалю до вас, як рідний брат. Дайте нам імена! Ручаюся вам словом честі, що ще нині звільнимо вас, вилікуємо і поможемо виїхати за кордон, коли не схочете перебувати в межах Польщі.

Ольга (говорить слабо): — Не знаю нікого...

Комісар: — Неправда, пані! Курерка організації знає найбільше членів. В останнє питаюся: Виявите, чи ні?

Ольга: — Коли б я і знала членів УВО, то не виявила б їх ні одного. І їх чекали б такі ж муки.

Комісар: — Це також признання! Ви вперлися на своєму, а ми кажемо, що таки змусимо вас виявити всіх, кого знаєте. Перебуті вами муки. то ще жарти в порівнанні з тими, що ми для вас наготовили.

Ольга (сильно): — Я знаю, що мене жде, бо знаю поляків і своїх ренегатів. Думаєте змусити мене муками? Пробуйте! Коштом життя і мук соток я не хочу окуплювати своє життя. Я згину, по мені прийдуть другі. Та вам не вбити нашої ідеї, нашого бажання бути вільними. Кожна мука, кожний стогін катованого вами українця відплатиться колись на вас і ваших дітях. Катуйте, мучте, заповнюйте свої тюрми українським народом, гнобьте його, але... наших потуг, наших змагань до волі не зломите. Це кажу вам я, жінка, дочка поневоленого народу. Ви маєте владу над моїм тілом, можете замучити мене, та духа мого не опануєте. Я й тепер вам уже небезпечна. Ви скатували мене, скалічили і знаю, що не випустите звідсіля живою... Знаю і не жалую життя. Мій труп послужить могому народові ще одною шаблоною до осягнення вершка і мети нашої боротьби з вами, волі.

Комісар (зачудовано): — Ось як! (злісно). Побачимо, хто кого пересилить! Але пані не така вже скатована,

як виглядає. Кажу вам признайтеся! Бо завдамо вам таких мук, що і пеклові страшно стане!

Ольга: — Я готова на найгірші муки. Більше від мене не почуєте ні слова!

Помічник: — А, що витрачувати слова на пусто. Відвести її до камери.

Комісар: — Ні, продовжуймо допит. Привяжіть ту паню до крісла! (Поліцаї привязують. Злобно). Побачимо, чи тепер не заговориш! Побачимо! (Витягає електричний провід з роздвоєнням для голови). Це гарна штучка! Попробуємо!..

Помічник: — Електричний ток спричинить смерть, пане комісарю!

Комісар: — Не бійтеся! Ми лише трохи! (Закладає проводи в уха Ольги і пускає ток). Ну що? Тепер може таки признаєшся? (Лице Ольги викривлюється, поліцай держить її голову нерухомо). Будеш говорити, чи ні? Гайдамачка проклята! (Штовхає. Ольга стає недвижна). Що? Знову зімліла? Води! (Поліцай пускає Ольгу, вона схлюється без ознак життя, проводи випадають з вух. Поліцай приносить води, хоче влити в уста, та не може розщипити зубів. Комісар неспокійно ходить по кімнаті).

2. поліцай: — Здається нежива, пане комісарю!

Комісар (кидається): — Нежива? Не може бути?!

Помічник (підходить, бере руку, потім прислухується до биття серця). Так. Нежива! Електрична струя вбила її.

Комісар: — Біс її бери! Здохла, так туди їй і дорога. Шкода! Праця пішла на марно.

Помічник (нервовий): — Як ми затаїмо її смерть, пане комісарю? Рідня буде домагатися, довідається світ!

Комісар: — Ну, світ! Кого це обходитиме, де поділась якась жінка! Та... Ми найдемо викрут. (Думає). В котрій камері вона сиділа?

Помічник: — В сімей!

Комісар: — Затягнути її туди і повісити... З її убрання зробити могуз.

Помічник: — Ага! Розумію! Сама повісилась!

Комісар: — А певно! Завтра рано посвідчить лікар! (До поліцая). А ви забудьте це. Пам'ятайте, Басарабова сама повісилась! Інакше! (Показує револьвер). Бачили? На днях авансуєте на пшодовніка.

2. поліцай: — Дякую, пане комісарю! Ця тайна піде зо мною в могилу...

Комісар: — Тотож! За працю дістанете пятьсот злотих нагороди!

2. поліцай (витягається): — Дякую, пане комісарю! Рад служити ойчизні!

Помічник: — Скоріше затягніть її до камери. Гей! (входить 1. поліцай).

Комісар: — А ви, пане комісарю, догляньте, щоб все було в порядку. Щоб і комар носа не підточив.

Помічник: — Будьте спокійні, пане комісарю! Справа буде чиста! (Поліцаї витягають Ольгу).

Комісар (сам): — Шкода! Змарнувалась праця! І чорт її знав! Стільки катувань видержала, а тут на... За сильний ток пустив! Шкода! А коли б розкрив оту прокляту УВО, на інспектора авансував би. Пропало! Треба братися за других... (Дзвінок телефону). Трудно! Коли ця жінка така завзята, то які ж у тій УВО мужчини? Ще більше десь запеклі...

Ярослава Зорич
бувший в'язень з процесу „Басарабівців”

ОСТАННІ ХВИЛИНИ ОЛЬГИ БАСАРАБ

Сіра камінна келія. Понура... холодна. Непривітна вогким, гнилим повітрям. Тюрма. Місце катування і смерти. Сотки, тисячі тюрем на нашій землі... Там гинув цвіт народу, минали літа за ґратами понурих келій, там йшли юнацькі роки друзям, там із усміхом зустрічали смерть... Радісного сонця весни не бачили вони, весняний подих доходив тільки до їхніх душ. Іноді вітрові крила майнули по решітці вікна й тендітним прядивом срібла замоталось бабине літо... Здалеку несло сумовите журавлине янчання і вдаряло об ґрати... Осінь?.. Осінь, і відказує занесене вітром пожовкле листя... осінь, а котра з черги в тюрмі — забув... не знаю...!

І листя скоро не стало і пісня журавлина замовкла, лиш у тихий вечір, коли присмерк розтягає сіті, коли думка тугою лине до рідних, крізь тюремні ґрати видно сніжно-білу заметіль, чути, як санкові дзвінки доносять звідтіля молодість...! Зима! Підземелля... У стухлій пітьмі льоху тліє життя... Прохолода добираєсь до тіла, ломить кості...

Вечірній тюремний присмерк закутав у свою пітьму постать молоді ще жінки! У неї гострий погляд очей, приблідлі щоки, глибока задума. Очі кажуть, що пройшла твердий шлях життя, повний злиднів, безоглядної боротьби — для кращого завтра свого народу. Її життя — це твердий шлях визвольних змагань. Воно не щадило їй терпінь. Особистого щастя у неї не було. Служба в підпіллі — в рядах революціонерів, давала їй вдівілля життя, помагала переносити особисті втрати, загартувала дух і тіло молоді жінки-бойовика. Визволення народу вбачала в завзятій боротьбі з ворогом. У праці не мала спочинку, в боротьбі дійшла до трагічного кінця. 9 лютого 1924 р. найшлася за ґратами. Це вона, символ нескорености укра-

їнської жінки, жрекиня крови — приймає нелюдські катування. У судорогах болю вмирає замучена. Ні одним словом не зрадила таємниці, ні одним порухом лица не виявила заламання, не задрижала її душа перед ворогом, а тіло видержало всі знущання, які може помістити людська уява, та які застосовує модерний терор двадцятого віку.

Ольга була спокійна. З тихою погордою гляділа на дочасних зайдів. Розшалілий інстинкт катів досвідчував меж у видержливості українського в'язня-жінки! Затиснені з болю уста не вимовили бажаної відповіді, хоч кати до крови шарпали її, крутили в'язи, ламали кості, встромляли за нігті шпильки. І на цю хвилю не зник з її лица твердий, крицевий образ. Замучену, скатовану, скривавлену залишено саму.

В келії стало тихо. Ольга лежала на твердому тапчані. Повіяло холодом смерти. Ще хвилина і відгасне життя складене так по героїськи.

Смерть виходить із кутів келії. Розгортає свої льодові крила, витягає костисті руки, поволі гасить фізичні болі, видирає Україні дорогу жертву. Пригаслі очі прощають світ, являється образ України з її замученим народом.

Ольга глядить у далечінь ночі, посилає останнє прощання друзям! Друзі, ідея, якій віддаю життя є так велика, що для неї вмерти є замало.

Наближалось марево смерти. Шептало... вмираєш... чуєш... ніколи не бачитимеш очима живої людини землі своєї, народу свого, не задрижить твоє серце, Ольго, що Україна в огні й крові, не заговорить полум'ям гніву до ворога, що глумиться над дітьми твого народу, з мільйонами українських сердець не вдарить твоє серце, Ольго, тоді, коли нарід твій стане рвати кайдани неволі.

Холодні крила обгортали постать Ольги... З чорних стін келії, мов білий янгол являвся образ святої України! — Це ти моя нене? — Я бачу тебе оповиту німбом безсмертя, чую твій голос — кріпись, мое дитя, надією, що твоя смерть це один ступінь ближче до світлого дня перемоги.

Спрагою виснажені уста шептали молитву.

Могила Ольги Басараб у Львові, на Янівському цвинтарі.

Над нею таємним гомоном неслись слова: „Я дух одвічної стихії, що зберіг тебе від татарської неволі і поставив на грані двох світів, творити нове життя”.

Краплини крові спливали по долівці... Останнім зусиллям піднеслася рука і на стіні завиднів напис: Вмираю, замучена, пімстїть! Ольга Басараб.

Залягла тиша, німа, лячна, могутня величністю смерти.

Замучено живу людину, залишено символ, вічне втілення героїських прикмет жінки-бойовика!

Рецитация на „Святочній Академії на честь жінок-борців за Україну” в Фельдкірху (Австрія-Форарльберг), 15 лютого 1946 р. Пор. Ірена Книш „Перші кроки на еміграції”, Вінніпег, 1955, стор. 35.

О. Київлянка

НА СМЕРТЬ ОЛЬГИ

13-го лютого, 1924 року. Сірість монотонних хвилин безнадійного будня, нарід, що спливає кров'ю в непосильній борні, розгнuzданий шал жорстокого ката, страхіття брудної тюрми... І на цьому жахливому тлі кров'ю виписане ім'я: Ольга Басараб. Її замучено в цей день за те, що не пам'ятала про себе, забувала власний труд, лікуючи рани на тілі єдиної Батьківщини. Вона була між першими, що кинулися нестримною лавою у бій з ворогом, що намагалися високо нести пошматований прапор української Державности. Її гаряче, повне безмірної любови до Рідного Краю серце билося в ритмі з іншими палкими серцями, її очі горіли бажанням чину, готовістю жертви й посвяти. За нею стежило безліч очей, намагаючись наслідувати стиль її посвяченого Батьківщині життя. Але слідували за нею і хижі очі лютого ворога, напружено спостерігаючи кожний її рух. Гонисті прагнення невинної крові, вони не обмежились до обсервації: одного дня її схоплено і завезено до страшної тюрми. Жінка, — думали кати, — вона зрадить і видасть співробітників! Так думали кати і тріюмфували задалегідь. Але жінка мовчала... Її катовано в безприкладно жорстокий спосіб і завдавано нелюдський біль. Дарма, все дарма... Вона мовчала, як лицар, як герой. Її бліді уста, затиснені корчем страждання, не розімкнулись ні на мить, зберігаючи навіки святу тайну друзів. Тільки сірі, безнадійні тюремні мури були німими свідками її мук, від яких — здавалося б і вони могли б похитнутися з її нечуваного героїства.

Сірий день лютого спливає брудним потоком у тюремні віконця, десь по містах і селах бурлило життя, а у в'язничій келії конала українська жінка — революціонерка, жінка — героїня. Конала Ольга. Зломаним поглядом обводила келію, а в серці ясніше розгорялось полум'я безмежної любови до України. Конала Ольга... І болючим зойком здригався вітер, і скрикували рани помсти за смерть...

(„Шлях Молоді”, 1948 р.)

Богдан Зелений

В 37-МУ РІЧНИЦЮ СМЕРТИ ОЛЬГИ БАСАРАБ

(С п о г а д)

Передімною збережені тюремні записки, „грписи”, то-що — що можливо колись дочекаються цікавого упорядкування — а зараз тільки така пригадка в альбом двом особам за морем включно до особи полк. Андрія Мельника на європейським континенті... що колись, в'язні групи „Басарабівці”, пересвистувалися через тюремну крату кличкою „Чуєш, брате мій...”

„6-го лютого 1925. — Яка я рада, що це тільки сон був. Снилось. Чи я була панною, чи вдовою, чи розвідкою, не знаю — досить, що Б-чик був мій адоратор! А він був такий обдертий, що майже „голизною” світив. У нього сорочка брудна, подерта... Він розплакався, по моїх грудях спливали його теплі сльози — та я вже так бридилась ними, що тільки з милосердя не відтрутила його від себе... Вже не любила його... Завелася на ньому... Не було у нього амбіції, гордості... Мене розпука страшенна огорнула. Я втратила Б-чика, могого вимріяного. До кого тепер звернуся зі смутками моїми тюремними... Страшний біль почула в грудях, а плакати не могла. Збудилася зі сну зі сильно сплетеними пальцями... Я не могла натішитися, що це лиш сон був. — Твоя К-нда.”

„12-го січня 1927 року — ...розпочався рік, у якому на Вас, Богдане, черга переживати ту незрівняну — кажуть — хвилину виходу в'язня з тюрми на волю.. Тож я на порозі цього Нового Року, бажаю, щоб блискавкою час Вам зійшов до того великого дня.. А далі, щоб все за бажанням Вашим складалось, щоб пляни Ваші, яких певно немало уложили собі, здійснилися усі до одного... Як пересвяткували Різдво з Андрієм (Мельник — БЗ) і Генком (Зиблікевич — БЗ)?... Чи спільно вечеряли разом з іншими товаришами?... Ваша Ірена.”

Час 37 років зробив діда і бабцю з заінтересованих осіб в тодішньому тюремному „грисуванні”...

Від того часу по нині, стільки нових, горезвісних страхить і подій... стільки нових героїв і мучеників на жертвнику визволення України. Але на їх тлі не блідне постать героїні Ольги Левицької-Басараб, що була з а м о р д о в а н а польським комісарем Кайданом у львівських поліцейних арештах вночі, з дня 12 на 13 лютого 1924 року, серед найстрашніших мук!

Після мученичої смерти пок. Ольги Басараб, що „вмерла а не зрадила” своїх товаришів з тодішнього підземелля УВО, революційні події на ЗУЗ розвивалися таким припішеним темпом.

Вдячні українці Галичини побудували були покійній О. Басараб величавий пам'ятник на Янівському цвинтарі у Львові, для збереження історичної пам'яті на цю обставину, що Галицька Земля видала була ПЕРШУ ЖІНКУ-ГЕРОЇНЮ УВО, яка не заломилася під насиллям найбільших тортур...

Як доказ, хай послужить зміст листа від членки-в'язня групи „Басарабівців”, п-ї Ірени Вахнянин, що скоро по моїм приїзді до Канади у січні 1928 року, так, між іншим мені писала:

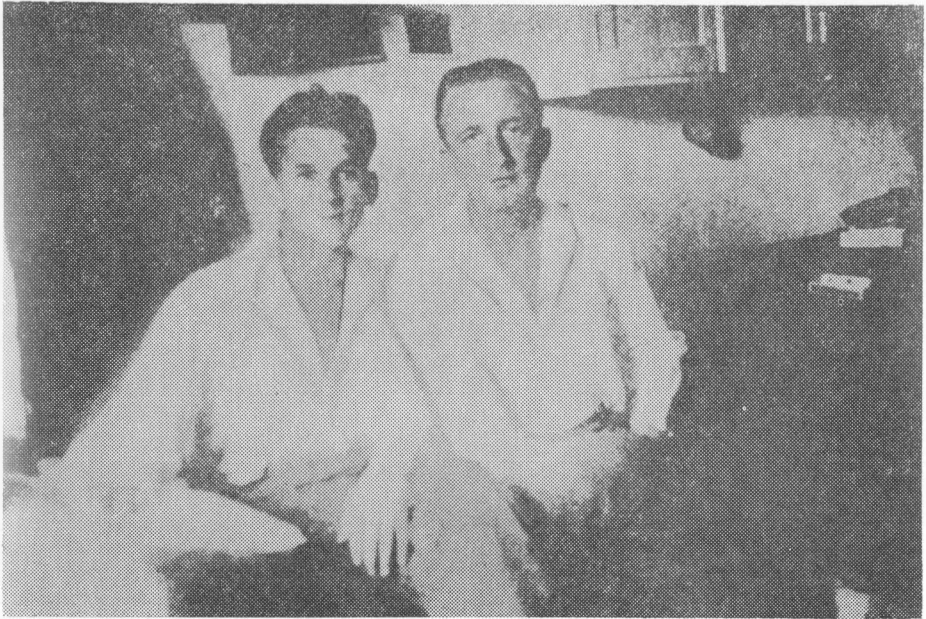
„Перемишль, 8-го квітня 1928. — „Здається мені, Богдане, що я перестала жити, бо це життя, у яке я тепер увійшла, не може дати мені вдоволення, якого шукала по виході з тюрми... З усяких виділів вицофалася, часописів не читаю, бо і нема коли поза роботою д о м а ш н ь о ю... Остання спроба громадської роботи — це річниця смерти Ольги Басарабової... Минулого року, просила я наших „Союзниць”, щоб зайнялись панахидою. З причини балів та забав, відложили на март — а також не дали оголошення, бо боялись наслідків, а обходили річницю під фірмою померлих членів Союзу Українок. Мене це образило і розжалило, що з плачем із церкви вийшла. Цього року ждала, що поправляться, — а коли не було ніякого повідомлення, я в останнім часі попросила пароха про панахиду, — дала своїм к о ш т о м видрукувати клепсидри, казала розліпити по місті, та дехто був обурений, що я як одиниця не підчиняюсь під накази, а на власну руку роблю те, що вони хотіли робити — рішили на засіданні вислати мені нагану, якої я і досі не дістала ще...”

З приїздом третьої найновішої імміграції за океан, про пок. Ольгу Басараб, надруковано — здається — вже все, що давніші заокеанські українці хотіли знати... (Гляди — прекрасне Ювілейне видання ОУК у Канаді „На службі Рідного Народу”, у 25-річчя від заснування 1930—1955, за редакцією п-і Ірени Книш). Тому й зайво повторяти те, що історично вже описано про революційну індивідуальність пок. Ольги Басараб, як першої жінки на Західніх Українських Землях, що здивувала світ своїм героїзмом.

Сьогодні, з приводу 37-ої річниці пок. Ольги, хоч торкнутися справи, якої з премедитації досі не порушував голосно, а саме дечого зацитованого з моїх тюремних шпаргалів...

Тепер у Монреалі мешкає від років п-і Ірена Вахнянин, вдова-дружина славнозвісного професора і композитора Богдана Вахнянина з Перемишля.

В січні 1928-го року, я був першим політичним в'язнем у Канаді з цілого ряду польських процесів. Цю обставину дуже зворушливо і зобов'язуючо для мене на ціле життя

Студ. Богдан Зелений і полк. Андрій Мельник, спів'язні групи „Басарабівців”.

(Світлина з львівських „Бригідок”)

**Ірена Винницька-Вахнянин,
ув'язнена й засуджена в процесі „Басарабівців”.***

---

* Гл. Ірена Книш „Одна з перших” (до 50-річчя процесу Басарабівців), Новий Шлях, 22 березня, 1975.

задокументував Український Народний Союз — Головний Уряд в Америці — що без мого прохання переслав мені 100 доларів „... на тяжчі початки для б. політичного в'язня у Канаді”.

Коротко — ці дві події спричинили, що я виступив з думкою в компетентних кругах УСГ і УНО в Канаді, щоб переорганізовані „Жіночі Гуртки” при Стрілецьких Громадах охрестити іменем патронки „Ольги Басараб”!

В той спосіб, зпоміж всіх в'язнів процесу „Басарабівці”, я є найбільше гордий, що українське жіноцтво ОУК у системі УНО — Канада, через останні 30 років свого існування, щорічно величаво і примірно відсвятковує пам'ять Ольги Басараб!

В міру мого знання, спромог і часу — у міру моєї пам'яті на „тюремну забаву через ґрату”... , я розпочав тоді і продовжаю тепер мої намагання реалізувати новорічні побажання п-і Ірени Вахнянин, що їх на порозі року виходу могого з тюрми на волю... ласкаво захотіла була мені переслати...

„Свобода”, 23. лютого, 1961.

**Стефанія Савчук,
Голова Центральної Управи ОУК**

**ЗВЕРНЕННЯ
ДО ЧЛЕНОК ОУК У 40-ЛІТТЯ ГЕРОЙСЬКОЇ СМЕРТИ
СЛ. П. ОЛЬГИ БАСАРАБ**

Кожного року в місяці лютому Організація Українок Канади відзначає святочними академіями роковини смерти своєї Патронки Ольги Басараб, яка загинула геройською смертю 1924 року за Державність України.

ОЛЬГА БАСАРАБ
(З портрету Юрія Брика)

Ольга Басараб своєю активністю в революційній боротьбі і мученицькою смертю з рук окупанта українських земель доказала нам, що нема такої жертви, посвяти, якої

не могла б дати українська жінка, віддана всеукраїнській ідеї.

Героїчна постать Ольги Басараб була для нас членок ОУК світлом, що опроменювало нам дорогу на нашому організаційному шляху, вливало в наші серця віру та за-грівало до трудів і жертв. Беручи собі за приклад самопожертву своєї Патронки, членки Організації Українок Канади дали великий вклад праці в українське суспільне життя в Канаді та в акції для визволення України. Організація Українок Канади може радіти поважними духовими і матеріальними надбаннями за час свого 34-літнього існування.

Одначе сучасний мент у світі і трагічне положення нашої рідної батьківщини вимагає від нас членок ОУК ще більшої напруги, більшої посвяти та посиленої масової праці.

Щоб достойно і гідно відмітити пам'ять смерти нашої Патронки і в особливий спосіб виявити нашу пошану до Її Маєстату, Центральна Управа, згідно з рішенням 20-ої Крайової Конференції ОУК, проголосила 1964 рік — роком змагань праці поміж нашими Відділами. Змагання намічено в ділянках: плекання рідної мови, збереження рідних традицій, культурно-освітніх імпрез, організування дитячих світлиць, збільшення рядів членства, розбудови „Жіночого Світу” та розбудови фонду Українського Золотого Хреста.

Центральна Управа звертається з закликом до всіх Відділів ОУК включитися до змагання у вижче поданих ділянках праці. Велика жертва нашої Патронки зобов'язує нас членок пожертвувати максимум зусиль для дальшої розбудови нашої організації, розбудови українського культурного життя в Канаді, збереження української душі молодого покоління й допомогти українському народові в його змаганнях до кращого майбутнього. Активність усіх наших Відділів у проголошених змаганнях буде справжнім виявом найкращої пошани і глибокого поклону членок ОУК для своєї Великої Патронки.

„Жіночий Світ”, лютий, 1964.

Ірина Зелена

„Я — ОЛЬГА БАСАРАБ...”

(3 нагоди річниці смерті)

Монольог інсценізований уперше в Віндзорі 1962 р. на ювілейному святі організації Українок Канади ім. Ольги Басараб.

Я, Ольга з Левицьких Басараб. Замучили мене поляки в 1924 році. Звичайно, коли згадуєте мене в місяці лютому, згадуєте і мій життєвий шлях. Вже 38 років я вашою патронкою, дорогі пані. Через 38 років у різних місцевостях на еміграції мене споминаєте концертами, академіями і святочними сходами. Думаю, що за цей час Ви всі познайомлені з моїм життям і тому сьогодні тільки коротенько згадаю мій земний шлях.

34-ри роки мого життя супроводили суворість і тяжка праця. На землі не зазнала я багато щастя. Від малої дитини, чомусь, доля мене не щадила. Батько мій, о. Михайло Левицький був суворий і вимагаючий. Гостро держав мене, сестру і брата. Плакати мені заборонив і я ніколи не плакала. Від маленької дитини привикла зносити життєві невдачі. Щоб гартувати тіло, батько велів бігати босою по снігу та купатися в річці Стир. Писати й читати уміла я вже маючи 5 років. Патріотизму учив нас батько на творах Тараса Шевченка і Бориса Грінченка. А любити й помагати другим, головно біднішим, учив мене своїми власними ділами, коли помагав селянам у своєму селі.

Виїхала я з батьківської хати до народної школи на Шлеск, бо батько хотів, щоб я знала німецьку мову. А коли в 1902 році в Перемишлі зорганізувався український дівочий інститут, я пішла туди, маючи 13 років. І тоді помер мій батько, а моя мати 2 роки по нім. В 15 році я зосталася круглою сиротою. Родина радила покинути школу і шукати працю або жениха. Я спротивилася і постано-

вила скінчити навчання. В тому допомогла мені тодішня директорка інституту, розумна й велика патріотка, панна Марія Примівна. Вона порадила мені учити менше здібних дівчат і за зароблені гроші скінчити лицей. У 1909 р. я закінчила його з відзначенням.

Багато, багато могла б Вам розповідати про Інститут, про мою громадську працю між дівчатами, про мої юні літа. Однак перейду коротко дальші етапи мого життя.

Після скінчення лицюю я поїхала до Відня, де записалася на торговельний курс. Тут належала до студентського товариства „Січ” і пізнала багато студентів, як Дмитро Донцов, Євген Коновалець, Лука Мишуга, Остап Грицай і б. ін. По завершенні курсу поїхала до Львова шукати праці. Це були часи перед першою світовою війною. По році перебування у Тернополі я знайшла працю у Львові, в Земельному Гіпотечному Банку і тоді в цілості віддала себе громадській праці.

В 1913 році організувалися Українські Січові Стрільці. Я належала до жіночого відділу січових стрількинь, де пізнала Олену Степанівну, Софію Галечко, і інших. Тоді також пізнала я студента політехніки, Дмитра Басараба. Він як і я, посвячував себе громадській праці і спільні інтереси нас зв'язали. З початком війни 1914 р. ми побралися. І тих кілька місяців, що я з ним прожила, були найщасливіші в моєму житті. Я перестала бути сиротою, мала когось близького, дорогого. Але, як знаєте, мені не судилося родинне щастя. В перших боях на Італійському фронті згинув мій дорогий муж.

І знову я осталася сама. Гіркі сльози пролила я тоді. Однак не далася розпуці. Я взялася до інтенсивної праці. Доглядала й помагала воякам, що поверталися з фронту і перебували в шпиталях у Відні.

Воєнні події пішли знаними нам шляхами. Мрії наші на відзискання самостійности не здійснилися. Наші змагання, геройські подвиги Українських Січових Стрільців, УГА, УНР — усіх наших збройних сил припинилися після заключення договору в Ризі, а відтак після рішення т. зв. Ради Амбасадорів в 1923 р. У висліді цього наші землі по річку Збруч припали Польщі, а за Збручем червоній Москві.

Я й багато з нас постановили даліше збройно боротися за визволення України і тому приєдналися до УВО, що її почав з другими організувати полк. Євген Коновалець. Даліші події, це моя праця в організації, де дослужилася відповідального посту зв'язкової.

Прийшов вирішальний для мене рік 1924. Дня 9 лютого мене заарештували й повели на вулицю Яховича до тюрми. Поляки хотіли видобути імена моїх друзів. Але я мовчала. „Не видам нікого, краще умру”. На кожне їхнє питання я відповідала „не знаю”.

Почалися допити. Я здригаюся, коли це згадую. Кати били, знущалися і безчестили мене через 3 ночі. Пригадую страшного, п'яного Кайдана. Пригадую його здегенероване обличчя. Пригадую кожний удар, кожну зневагу, що я від нього зазнала. Я мліла від побоїв. Мене відливали водою і даліше били і питали. Моя відповідь була „не знаю”. Це ще більше лютило катів, і вони ще з більшою жорстокістю мене тортурували. Другої ночі поломали мені ребра, пальці на руках, викрутили ногу. Кров спливала з ран і я щораз більше тратила силу. Останками сил передала я, стуканням об стіну вістку до сусідньої келії, що мене катують, але я не зраджу. Це були мої прашальні слова на землі. Також востаннє я ще спромоглася написати на стіні слова, що їх так всі вже добре знаєте...

Третьої ночі кати знову прийшли до моєї келії — я ще жила. Моє тіло було опухле, скривавлене. Питали даліше. Моя відповідь „не знаю” довела їх до скаженности. Тоді вложили до моїх вух електричні дроти. Несамовитий біль прошив моє тіло. І устав. І тоді в ночі 12-го на 13-го лютого скінчилися мої муки.

Душа моя опустила скатоване тіло і свобідно, легко знеслася в простори. Я бачила, як кати повісили моє тіло, щоб скинути із себе вину вбивства, немов я сама повісилася.

Але світ не повірив їхній брехні. І я весь час вірила, що мучусь не даремно. Тому кріпиться й оберігайте віру, бо прийде час і — українська правда яснїтиме в віках у блеску перемоги!...

Світляна Луцька-Андрушків

„НАШЕ ЖИТТЯ” ПРО ОЛЬГУ БАСАРАБ

Хто шукав би матеріалів про Ольгу Басараб, не може поминути жіночої преси. Місячний журнал „Наше Життя”, який уже понад тридцять років видає в ЗСА Союз Українок Америки, призначував цій героїні доволі видне місце на своїх сторінках. А втім доривочні згадки, принагідні спогади, відзначування святкових роковин і т.п. не дають повної картини всієї трагічної події як і життя самої героїні. Тому годі дивуватися, що в загальному огляд річників виявляє досить обмежений і вбогий матеріал про Ольгу Басараб.

Починаючи з 1944 р. (річник I, ч. 1) до 1974 р. (річник XXXII, ч. 11) натрапляється на всього кільканадцять бібліографічних позицій:

- Олесницька, Клявдія. Дві українки. НЖ, ч. 2, 1944, ст. 2.
Олесницька, Клявдія. У пам'ять великих народин і великої смерти: Леся Українка — Ольга Басараб. НЖ, ч. 2, 1945, стор. 2.
Л-ка. Ольга Басараб. НЖ, ч. 2, 1946, стор. 2.
Залізник, Олена. Із споминів про Ольгу Басараб. НЖ, ч. 2, 1951, стор. 4-5.
Залізник, Олена. Літо в Скандинавії; зі споминів про Ольгу Басараб. НЖ, ч. 2, 1952, стор. 4-5.
У тридцятьліття великої жертви. НЖ, ч. 2, 1954, стор. 12.
Святкування роковин Ольги Басараб. НШ, ч. 5, 1954, стор. 117.
Гардецька, Кекилія. Свято героїнь. НЖ, ч. 2, 1957, стор. 1.
Велике ім'я. НЖ, ч. 2, 1959, стор. 1.
Tribute to the late Olha Basarab. НЖ, ч. 2, 1959, стор. 16.
У сорокліття. НЖ, ч. 2, 1964, стор. 1.
Forty years ago. НЖ, ч. 2, 1964, стор. 20.
На-ка, Ольга. Світлий приклад. НЖ, ч. 2, 1964, стор. 5-6.
Левицька, Марія. Дарабою по Черемоші, в пам'ять Ольги Басараб. НЖ, ч. 8, 1965, стор. 5-6.

Петро Андрусів: ОЛЬГА БАСАРАБ — рисунок.
(1. лютого, 1959 р.)

Поминувши дописи про відбуті концертів і т.п. імпрези в честь Ольги Басараб, увесь матеріал можна поділити на дві частини: передовиці та спомини про Ольгу Басараб і її добу. Більшість із цих статей поміщені в лютевому числі річників журналу, коли традиційно відзначаємо українські жіночі героїчні постаті. Передовиці написані в патріотичному дусі, видвигають життя й діла Ольги Басараб як приклад гідний до наслідування українському жіноцтву. Назагал однак подають скупий біографічний матеріал. Винятками в цій категорії є статті „У тридцятьліття великої жертви” та „У сорокліття”, мабуть пера тодішньої редакторки журналу Лідії Бурачинської. Згадані передовиці цікаво написані, в сприйнятливій і сконденсованій формі подають досить докладний біографічний матеріал та одночасно аналізують виховний вплив життя й героїчної смерті Ольги Басараб на українське суспільство.

Цінним матеріалом виявляються теж спогади громадської діячки та близької приятельки Ольги Басараб, Олени Залізняк, яка очолювала в 1920-их роках Український Жіночий Союз у Відні. Вони разом працювали та пережили багато спільних подій у громадському житті. Олена Залізняк старається передати в своїх коротких, але змістовних спогадах маловідому сторінку особистого життя та зацікавлень Ольги Басараб. У деякій мірі вона доповнює прогалини, які існують в описі характеру та світогляду Ольги Басараб. Ці спогади важливі, бо це матеріал з першого джерела, спогади очевидця, сучасниці Ольги.

Треба однак признати, що в цілому вражає брак документальних й мемуарних матеріалів про Ольгу Басараб. Жаль, що так мало поміщено спогадів її сучасників та родини. За винятком репортажу своячки Ольги, Марії Левицької, яка описує одну спільно пережиту подорож дарабою по Черемоші, не поміщено більше спогадів з кола її ближчої родини чи свояків.

На кінець годиться з признанням піднести, що редакція подбала, щоб прикрасити обкладинку журналу портретом Ольги Басараб у 35-річчя й 40-річчя її смерті. Мистець Петро Андрусів на рисункові зазначив дату: 1 лютого 1959. Це найкращий із усіх відомих нам портретів Ольги Басараб.

Нью-Йорк, 1974 р.

Стефанія Бубнюк

ОЛЬГА БАСАРАБ НА СТОРІНКАХ „ЖІНОЧОГО СВІТУ”

Коли в 1950 р. почав виходити журнал „Жіночий Світ”, офіційний орган „Організації Українок Канади ім. Ольги Басараб”, патронат Ольги Басараб автоматично і зовсім зрозуміло поширився й на нього. Так, як Відділи ОУК щорічно врочисто відзначали день мученицької смерти Ольги Басараб, так і робив „Жіночий Світ” на своїх сторінках.

Вже 1950 року, в місяці лютім присвячено редакційну статтю Ользі Басараб і передруковано статтю О. Київлянки „На смерть Ольги” зі „Шляху Молоді”, 1948.

У другому числі 1951 року надруковано статтю Олени Залізняка — „Моменти з життя О. Басараб”. Це дуже теплий і змістовний спогад про нашу героїню-мученицю. Олена Залізняка найбільше написала про Ольгу Басараб у „Жіночому Світі”. Як близька подруга та співробітниця на громадській ниві з героїнею, вона подала чи не повну силуетку Ольги Басараб від юних літ аж до її трагічної смерти. Вона також передала до „Жіночого Світу” декілька рідкісних світлин Ольги Басараб.*

Інші автори доповняли своїми статтями та споминами життєпис і характеристику цієї незвичайної українки. Дещо з того коротко згадаємо.

В 1952 році, в місяці лютім, присвячено нашій Патронці редакційну статтю „Шляхом О. Басарабової”, вірш Остапа Грицяя „Великомучениця” і поетичний уявний нарис Ярослави Зорич „Останні хвилини Ольги Басараб”.

В 1953 році, в числі за лютий, крім редакційної статті „Плекаймо бойового духа”, надруковано поезію Остапа Грицяя „Пам’яті Ольги Басараб”. Олена Залізняка у статті

---

* На жаль, деякі затратилися внаслідок перенесення „Жіночого Світу” з Вінніпегу до Торонта.

„Із споминів про Ольгу Басараб” згадує про працю героїні на еміграції та подає характеристику її вдачі.

†. 1954 року, знову ж у числі за лютий, згадано про Ольгу Басараб у передовій статті та у спогаді про неї Євгенії Вербицької (Е. В-а). Обі статті написані з нагоди 30-их роковин смерті О. Басараб. Євгенія Вербицька, яка знала особисто Ольгу Басараб, пише про неї:

Молода жінка невисокого росту, зручної постави, з темним, хвилястим волоссям, зачесаним від чола. Прижмурені, сиві зо сталевим відблиском очі, вузький, невеликий ніс, не дуже малі, виразні вузькі уста. Вдягнена вона була дуже старанно (вона саме приїхала зі знаного з елегантности Відня). Вона подивилася дуже уважливо (вона завжди так дивилась), а якщо щось не було їй зовсім ясне, на поміч підносилася рука з пенсне...

Товариші її бюрової праці далеко не дорівнювали їй інтелектуальному і духовому рівневі... Вона була якби типом аристократок духу з творів Ольги Кобилянської. Та до цього треба додати ще її глибокий та активний патріотизм...

1955 рік замітний статтею від редакції „Чверть століття праці під прапором О. Басарабової” і спомином про похорон героїні „Учасниці”:

... Був місяць лютий і сніг лежав доволі глибоко. Але на це ніхто не зважав. Ми топтали стежку, а за нами йшов довгий-довгий гусак людей. І таки на цвинтар дісталися. Відрадно ставало на душі, коли побачили, як з усіх сторін через горби йшли старші, молодші, жінки й чоловіки, хоч це був день праці. В короткому часі цвинтар заповнився тими, що хотіли віддати останню шану Покійній. Було багато священників. Кожний з-під плаща виймав епітрахиль. Почалася панахида. До студентського хору прилучилися всі, хто міг співати. Понеслася молитва-скарга до Бога. Такої панахиди я в житті більше не переживала... Вістка про її смерть і похорон понеслася широким відгомоном по світі. Для організованого жіноцтва Вона стала Ідеалом...

1956 рік: редакційна стаття „Безсмертний чин — і ми” та стаття „Про Ольгу з Левицьких Басарабову” за підписом Шерш (Северин Левицький — брат О. Басараб), з приміткою редакції, що то найбільш авторитетний і до-

кладний життєпис О. Басарабової. В цій статті, багатій фактами, між іншим сказано:

При переслуханні сл. п. Ольги польська поліція застосувала „методи комісаря Кайдана”, знаного тоді ката політичних в'язнів у Львові, які свого часу нап'ятував навіть польський письменник демократ Жеромські в повісті „Пшедвйосне”. Застосував він методи тому, бо сл. п. Ольга відмовила всяких зізнань на переслуханні. Ці методи полягали на стосованні тортур у формі побиття аж до крові і страти притомности, впиханні до носа електричних проводів і т.п. Але це все не могло змусити сл. п. Ольги до зізнань. З одного такого переслухання принесли їй важко збиту й непритомну до тюремної келії ч. 7 при вул. Яховича в ніч з 12 на 13 лютого, 1924 р. і тієї ж ночі вона там закінчила своє життя, не відзискавши вже притомности. Після цієї ненадійної для справців смерти, її повішено мертву на ґраті тюремного вікна, щоб дурні вірили, що вона сама повісилася. Закопано її навіть тайкома від родини в невідомому місці як якусь Юлію Баравску, думаючи, що про Ольгу ніхто не упізнеться . . .

В 1957 році знову вшановано Ольгу Басараб у редакційній статті, а в статті „У свято жінок-героїнь” Євгенії Коцюби, крім Ольги Басараб, згадується й багато інших жертв терору польських, московських та німецьких наїздників на українські землі, і то не тільки нам відомих жінок-героїнь, але тих безіменних українських жінок, а їм же немає числа, що загинули від ворожих катів у тюрмах і під тюрмами, в дорогах до Сибіру й Казахстану й на самих засланнях.

В 1958 році — редакційна про всіх героїнь і стаття Любомири Чайковської „Свято героїнь”, в якій, між іншим, каже:

Ми покищо не можемо поставити нашим героям і героїням величних пам'ятників у золотoverхому Києві, Харкові, Львові, бо там тепер панує московський наїздник. Але ми будемо їм пам'ятники в наших серцях і в наших душах та рік-річно вшановуємо їх світлу пам'ять . . .

Місяць лютий у 1959 році приніс знову редакційну „З найбільшої любові”, присвячену всім героїням, серед яких Ольга Басараб стоїть на першому місці і статтю „Сим-

вол героїзму української жінки” І. Боднарука, присвячену 35-річчю з дня смерті О. Басараб. Стаття цінна і багата фактами.

У другому числі 1960 року знаходимо вірш Лідії Тимошенко „Подвійна легенда”, присвячений Ользі Басараб і Олені Телізі, редакційну статтю „У свято героїнь” і статтю (промову) Олени Кисілевської на святі в честь Ольги Басараб у таборі Діллінген. В цій статті-промові до молоді авторка згадує про своє знайомство з Ольгою Басараб у Відні 1916 року в домівці Комітету поміччї ранимим українським жовнірам та закінчує, що для нас Вона (О. Басараб) остається в пам’яті як найкращий зразок твердого, незламного характеру.

В 1960 році — редакційна, як звичайно, зі спомином про всіх героїнь і зокрема про О. Басарабову, з закликом затримувати себе свідомими українками й виховувати молоде покоління так, щоб наші гучні патріотичні слова не залишалися порожнім звуком. Стаття Богдана Зеленого „Живий пам’ятник О. Басараб”, як колишнього в’язня в процесі т. зв. „Басарабівців” подає деякі факти з тюремного життя з цитатами „грипсів”. А в статті-рефераті Лесі Храпливої „У день героїнь” авторка зосереджується теж над постаттю Ольги Басараб, як то пластунки її любили і як викидали на неї з вертепом, але їх пані Оля більше не прийшла . . . А через кілька днів заговорила в тюремній келії кривавим написом: „Вмираю замучена. Помстіть!”

У 1962 році поміщена стаття „Свято жінки-героїні” (з матеріалів СФУЖО). Ставлючи Ольгу Басараб символом жінки-героїні, в статті говорить, що в міру того як розгорталася визвольна боротьба та могутнів „Підземний гук”, росли й вияви зрозуміння й пошани до неї. В краю це обмежували умовини окупації. Але за океаном виріс ряд жіночих товариств імени Ольги Басараб, а врешті заснувалася центральна жіноча організація — Організація Українок Канади, яка носить її наймення. І поклін її постаї, патронці Організації став у місяці лютому обов’язковим.

В 1963 році крім редакційної статті „Незламні й незабутні” вміщено статтю „З нагоди свят героїнь” давньої подруги Ольги Басараб — Олени Залізняка, яка кладе на-

тиск на гідне відмічення в наступному році (1964) 40-річчя смерти О. Басараб не тільки відповідними святковими імпрезами, але головно проведенням цілорічного „контесту праці”, наполегливої праці над собою і в тих ділянках громадської діяльності, що були найближчі для Ольги Басараб. І в висліді того цілорічного контесту праці скласти Героїні в 40-ліття її смерти „нев’янучий вінок”, як вияв пошани для її праці й подиву для її героїської смерти за волю, за державність України.

І справді, в 1964 році звернено увагу на особливе відмічення 40-их роковин смерти Ольги Басараб. Центральна Управа проголосила 1964 рік — роком змагань поміж Відділами. Змагання намічено в таких ділянках: плекання рідної мови, збереження рідних традицій, у культурно-освітніх імпрезах, організуванні дитячих світлиць, збільшенні рядів членства, розбудови „Жіночого Світу” та розбудови Фонду Українського Золотого Хреста. В тій справі замість редакційної говорить звернення Голови Центральної Управи, Стефанії Савчук.*

У цьому числі, присвяченому Патронці ОУК у 40-річчя її смерти, надруковано ще статті Сефанії Бубнюк, Ганни Черинь і Олени Залізник. У статті „Під патронатом Ольги Басараб” С. Бубнюк дає огляд праці Організації Українок Канади за 34 роки і стверджує:

Упродовж 34-ліття своєї діяльності Організація Українок Канади не відступила від Ідеї, за яку згинула Ольга Басараб, увесь час жила великим і геніяльним духом своєї Патронки та намагалась наслідувати її у своїй праці. З певністю можна твердити, що плоди тієї багатой і різноманітної праці великі. Річні звіти на Крайових Конференціях та ювілейний збірник ОУК „На службі рідного народу” рясно документують і ілюструють цю працю...

Ганна Черинь у статті „Ольга Басараб” — символ героїзму” подає довший біографічний нарис Героїні з 5-ма світлинами її самої, батьківської родини, її з чоловіком Дмитром Басарабом і весільної групи її подруги.

Велика стаття Олени Залізник „Останнє побачення з Ольгою Басараб” зі світлиною Українського Жіночого Ко-

---

* Гл. стор. 199-200.

мітету у Відні допомоги раненим стрільцям і українським воякам австрійської армії, на якій є теж Ольга Басараб і авторка статті, подає моменти останньої зустрічі з Героїнею на львівському залізничному двірці, коли ніхто тоді не припускав, що це останнє побачення в житті. „Свисток залізничної машини, ще один помах руки, ще одна усмішка і мій поїзд помчав на захід.”

Крім цих статей у тому самому числі „Жіночого Світу” ще була стаття С.Б. „Зі сторінок преси про Ольгу Басарабову” (уривки) і стаття в англійській мові Галі Гаврилюк-Чарної „Символ героїзму”.

В 1965 році надруковано гарну статтю Лесі Храпливої. Уривок з неї:

Більше сорок років блукає вулицями княжого города Львова тінь жінки у чорній одежі. Її всюди приявність пригадує кожному ворогові, що він тут — не дома. І Її приявність дає відчутти борцям навіть у найважчі їх хвилини, що вони не самі, не покинені й не забуті. Хтось є завжди з ними — тінь Ольги Басарабової...

Ольга Басарабова стала нашою національною героїнею, як Жанна д'Арк у французів, як Гелена Кекрополус у греків, як Емілія Плятер у поляків. Її ім'я стало спільним знаменником тих сотень дальших українських жінок і дівчат, що склали своє життя в боротьбі за самостійну Україну... А всі вони, знані й незнані, згадувані в молитвах близьких і всіми забуті — глядять на нас допитливими очима Ольги Басарабової, з її портретів, на стінах наших помешкань чи домівок, зі сторінок наших видань...

І черговий, 1966 рік, за місяць лютий, приніс матеріял про Патронку ОУК. Як попередніми роками, так і цього згадано її в редакційній статті та в статті „У 42 роковини смерті Ольги Басараб” О. З. (Ольги Заяцевої). Вона, між іншим, пише:

... Будучи у Львові 1964 р., я вдалась з моїм чоловіком на Янівський цвинтар, щоб відвідати могили моєї сестри і сестрінки. В 1924 р. я була на величавім похороні сл.п. Ольги Басараб, тож тепер хотіла конечно побачити також її могилу. Цвинтар змінився. Ніхто його не доглядає, повно трави... Помолившись на гробі моєї сестри, ми відійшли на цвинтарну вуличку і ось мої очі добачили гарно впорядковану могилу, — з гарним мар-

муровим пам'ятником. Я на хвилину гейби остовпіла, а коли підійшла ближче пам'ятника, бачу напис: „Тут спочиває бл. п. Ольга Басараб”. Клякнули, помолились... і не одна слеза покотилась по моїм обличчі, а там упала на могилу. На мою радість я побачила, що могила упорядкована старанно, прикрашена квітами. На могилі лежали запашні китиці конвалій... Відходячи, я взяла грудку землі з могили Ольги і, приїхавши до Канади, передала до Центральної Управи ОУК...

В 1967 році, крім згадки в редакційній статті про Ольгу Басараб, Олена Залізник характеризує в довшій статті три листи Героїні, які знайшлися випадково на якомусь оцілілому в воєнні роки горищі пів сотні літ після їх написання. Листи віддзеркалюють шляхетні прикмети О. Басараб як дружини, жінки-громадянки, української патріотки.

І так кожного року „Жіночий Світ” не забував Патронки Організації Українок Канади і кожного лютого місяця присвячував її пам'яті редакційні статті та інший добірний матеріал.

В дальших статтях Зеновії Левицької (ч. 2, 1972), Івана Боднарука (ч. 2, 1973), Стефанії Савицької (ч. 2, 1974) і Лідії Бурачинської (ч. 2, 1975) висловлено ще багато цінних думок та спогадів про цю незвичайну, світлу постать серед українського жіноцтва.

Багатючий матеріал на сторінках „Жіночого Світу” впродовж більше ніж чверть сторіччя його існування дає повну картину життя, дії і мученицької смерті Ольги Басараб.

І так, як Організація Українок Канади, прибравши Ольгу Басараб своєю патронкою, не відступала від її нап'ямних ідеалів, культивувала її героїзм і посвяту рідній країні, Україні, її невтомну працю і незламність у національних переконаннях — так і „Жіночий Світ”, офіційний журнал ОУК, ішов крізь усі роки свого існування тим же самим шляхом і старався виховувати своїх читачок і читачів та їх родини на безсмертних ідеалах сл. п. Ольги Басараб, яка прийняла терновий вінець за Україну.

Вінніпер, 1975 р.

Михайло Бажанський

ПОКЛІН ГЕРОЙСТВУ

Від часу рішення Ради Амбасадорів, яким західні землі України признано Польщі, починається наново організована революційна акція на теренах Галичини проти займачини. Українська Військова Організація (УВО) вже наладнала свою сітку і була найсильнішою за всі часи свого існування. Із-за кордону повернулося багато досвідчених старших бойовиків. До Львова теж повернулася Ольга Басараб. Вона була зв'язковою. Знала майже всі імена членів УВО, знала їхні псевда, гасла і мала матеріали для поширення між членами. До неї приходили всі розпорядки і накази.

В 1923-му році, по значних революційних діях, екс-пропріяціях, демонстраціях, взагалі по підсиленій акції проти польської поліційної адміністрації — відбулися масові арештування серед українців. Між провідними постатями українського громадського і політичного життя було теж багато арештованих членів Української Військової Організації. Між іншими приведено на Яховича Ольгу Басараб. Польська поліція в більшості на підставі здогадів, що вона перебувала за кордоном і могла знати дещо про УВО, а теж тому, що вона була жінкою і може бути слабшою істотою — звернула інтенсивнішу увагу на неї, ніж на інших військових людей.

Басарабова подивугідно мовчала і не прозрадила ніяких тайн, не прозрадила ані одного прізвища, ані одного шифру, письма чи наказу Проводу. Польська поліція 12 лютого 1924-го року в келії число 7 — замучила її.

Помимо затаєних моментів, які постали із її смертю, все ж таки ближча родина і українське громадянство довідалися правду про її смерть. І та відомість дійшла до

найдалших міст і містечок Галицької України, як теж продісталось за кордон до української та іншомовної преси, що дуже пошкодило репутації Польщі навіть в тих колах, які хотіли великої Польщі — а вона руками своїх сторожів мордує безборонну жінку.

Від того часу почався культ Ольги Басараб. Її гріб все був урочисто уквітчаний. В день її смерті відбувалися святкові зібрання, пластові жіночі відділи звали її своєю патронкою, бо вона була пластункою. Союзи Українок та інші українські жіночі з'єднання — прибірали її дороге ім'я за своє. Вивчали її життєпис. Кликали загал наслідувати її тверде, послідовне життя і героїську смерть. Багато написано статей на ту тему. Культ Ольги Басарабової ставав традицією. Не зважаючи на заборони, переслідування поглибився так, що все українське громадянство приняло її ім'я за найкращий приклад, як заховати таємницю перед ворогом, як поводитися на поліційному слідстві та як гідно гинути за високі ідеали української Вільної Держави. З її відходом поглибився культ героїства, який дав Українській Військовій Організації право легітимної організації стояти на сторожі прав і вольності свого народу. Клясичний приклад героїства створив довкола постаті Ольги Басараб легенду і врешті покликав за собою цілий ряд молодих бойовиків, які вступили на її шлях. Культ з'єднував міцно всі верстви українського населення в боротьбі проти Польщі. Оце була перша велика її поразка — закатувати Басарабову! Цей культ зміцнив зв'язки між підпіллям а народом. Увілляв віру в боротьбу, яка деколи виглядала навіть безнадійною. Нарід почувся гордим, що в нього не вигасла героїська постава одиниць.

Першим кроком до культивування пам'яті героїні став політичний процес, в якому, коли б була живою Ольга Басараб — сиділа б на лаві обвинувачених разом з друзями. Цей процес приняв в історії підпільної боротьби назву „басарабівців”, ім'я дорогої товаришки, яка нікого не зрадила. І потім вже ніхто не був у силі зупинити цього всенароднього русла, по якому ім'я Ольги прозвучало голосно. І стало гаслом помсти і дороговказом, якою дорогою треба йти. Можна б навести десятки прикладів

про великий вплив цієї події і про вплив її смерти на українську громаду, на українське жіноцтво, а зокрема українську молодь. Геройська смерть Ольги Басараб, члена УВО — перерішила всі дотеперішні єхидні пляни Польщі роз'єднати український загал, створенням безпартійного бльоку і хруніяди.

Культ, перетривав довго усі переслідування ворога. При закритих вікнах, в пивницях, в лугах — святкувала молодь роковини Ольги Басараб. Цей культ перейшов разом з вихідцями по другій світовій війні за межі батьківщини і в діяспорі він не затратив свого піетету до постаті Ольги Басараб, а навпаки може навіть поглибився і ніколи не зникав. Цей культ прийшов і до Канади і в південну Америку, і в Австралію...

Найглибше уславило це велике ім'я українське організоване жіноцтво Канади. Воно оцінюючи геройську поставу Ольги Басараб, для історичного прикладу і виховного значення — назвало свою організовану жіночу сітку відділів — Організацією Українок Канади — імени Ольги Басараб. Це ім'я на своїх прапорах несе гідно вже кількадесять років. Кілька генерацій пройшло, а це ім'я не змінне — воно перетривало всі лихоліття та зично голосить українському жіноцтву про прикладну, подивугідну дію та шляхетну, кристальну, мужню — величню постать, яку видала українська земля — Ольгу Басараб.

Дітройт, 1975 р.

Ірена Книш

НЕМЕРКНУЧИЙ ПОДВИГ ОЛЬГИ БАСАРАБ

Історія Ольги Басараб — щира, чесна, ясна, проста здавалося досі не зумовлювала ускладнень. Завтентизована до зовнішніх деталей, позірно, не збуджувала контроверсій, не вимагала розв'язки суперечностей. Проте потреба перевірки фактів і досліджень дотичних матеріалів була, але за п'ятдесят років не появилася ні повна біографія ні монографія із вичерпними, вірогідними даними довкола цілої трагічної події з монументальною жертвою самотньої героїні.

А вже сірий ранок 9 лютого 1924 р., коли молода жінка в товаристві своєї співмешканки-подруги та кількох поліційних конвоєнтів вийшла з кам'яниці ч. 34 при вул. Висп'янського і прямувала ще безлюдними тротуарами, скованого морозом і засипаного кучугурами снігу Львова до поліційної катівні при вул. Яховича — вже з того моменту поставало запитання: „чи польська поліція вдерлася вдосвіта до мешкання, щоб арештувати Ольгу Басараб, чи зайшла „фатальна помилка”, і шукали кого іншого, а перевівши обшук забрали її до тюрми. Одне легко збагнути: Ольга знала, що її чекає там „на Яховича” і вона приречено верстала понуру путь своєї Голготи — назустріч легендарній долі.

Тайна смерті й вид жорстоко тортурованого тіла не тільки сколихнули до глибини усім українським народом, але й творили легенду з мотивами скривавленої сорочки, написів на тюремних стінах, грипсів, вистукуваних передач спів'язнями... І це закономірне в час посиленого ворожого терору, з уваги на конечність дальшого спротиву й скріплення боротьби. Бо ж Ольга Басараб прийняла смерть як воїн-лицар на полі битви.

Але в парі з тим із многих публікацій, переважно газетних, (окрім драми Ол. Лугового з 1936 р. і брошури Мих. Бажанського з 1941 р.) висувалися розбіжні тенденції, суперечливі наświetлювання не тільки у подробицях, але й у засадничих питаннях. І сам фінал патетичної драми в тюремних казематах Яховича у декого збудив сумнів: безстіяльський морд чи... самогубство? Деякі автори ще й досі допускають цю поліційсько-урядову концепцію для свого хоча б частинного виправдання, у яку навіть заграничний світ не вірив. І навіть смертельний змаг нескореного духа єдиної мучениці зо зграєю оскаженілих катів вириває у декого рефлексію про безплідність даремної жертви.

Із-за різних причин, а перш усього конспіративних досі не доказано безспірної ролі Ольги Басараб у новоствореній Українській Військовій Організації (УВО). Яку місію вона сповняла в уряді Західньо-Української Народної Республіки? Яке було її відношення до тодішніх лівих кіл, переважно яким завдячує її справа свій розголос на міжнародному форумі? Взаємини з такими діячами. як: Євген Коновалець, Дмитро Донцов, Михайло Струтинський, Никифор Гірняк, Микола Чайковський, Олена Степанів, Константина Малицька, Ольга Ціпановська, Северина Кабаровська, Мілена Рудницька, Надія Суровцева, Храпко-Драгоманова, Остап Грицай, Микола Залізняк і б. ін.? Не відслонені мандрівні етапи воєнних доріг крізь Відень, Стокгольм, Гельсінки, Відень, Львів, в решті окупований ворогами Львів. Розгубилися по дорогах скитання пам'ятки-реліквії, книжки, вишивки, письма, тільки виїнято показеться на сторінках преси віднайдений уривок листа або слаба відбитка давньої світлини. Обережність, невігластво, недолугість байдужість?...

Героїзм визначено у „Клясичному Словнику” з 1788 р. (в рік перед французькою революцією) на підставі поглядів філософів, які вірили, що великі душі часто підіймаються до зір, до божественних висот, поміж безсмертних істот. Згідно з тим античні герої замешкують чисті, прозорі, понадмісячні вершини. Душі героїв за високі й недосяжні для сприймання їхнім близьким докільлям. Небуденні риси героїв не легко доглянути й з перспективи часу.

Для наших скупих відомостей про незабутню Ольгу Ганна Черінь враховує „можливості людської пам'яті й людських літературних здібностей”. Проте, інколи, навіть дар обсервації й письменницький хист не завжди цьому допомагають. Не бракувало їх Олені Кисілевській, а й вона не багато сказала нам у спогаді про О. Басараб: “...була простенька як кожна (з нас) жінка... у її вигляді не було нічого помітного”. Тож не дали нам портрету живої людини ті, що були наділені долею ступати поруч героїні в будні й свята, в розгарі громадської діяльності, говорити з нею про великі справи й повсякденні дрібниці, що могли ділити з нею радощі й хвилювання, що мали з нею спільні турботи або брали участь у далекоюсяглих змаганнях. Так і останній з близьких Осип Думин-Крезуб нічого нам не вділив, хоча завдячував їй волю, рятунок від тюремних тортур. А він же добре володів пером той автор „Партизанів”. Найбільше відомостей залишила нам Олена Залізник. Найкращу силуетку дарувала творча уява поетки Лесі Храпливої.

Поети впевняють нас, що великі духом одиниці навіть на „розпуттях велелюдних” є відокремлені, самотні. Можна догадуватися, в якій мірі й Ольга була осамітнена у своєму оточенні громадських співробітниць подруг, знайомих товаришів і навіть найближчих. Для них вона була така як інші, може більше сувора, стримана, стійкіша, за це її поважали — але не вирізняли поміж собою. І раптом одного дня її ім'я, відоме у вузьких колах громадського активу Львова й Відня — стало голосним для всього українського народу в батьківщині й на еміграції. Є вістка, що напр. у Полтаві дізналися про жахливу смерть Ольги три дні пізніше, ніж у Галичині. Українська преса всіх політичних напрямків клонила голову перед маєстатом жертви на вівтарі Батьківщини. Осамітнена героїня порушила патріотичні почуття усіх земляків, стала соборним втіленням любови України.

Прийшов час, що взнали про неї всі. З її смертю почалось нове її життя, з її замученого тіла виникла легенда нелюдської витривалости, саможертви, мучениці, всенародної героїні.

І в тому культі не мало значення те, що різні відповіді викликав хвилюючий запит: „За що її убито?!”

В американській „Свободі”, якої редактор Лука Мишуга знав особисто Ольгу Басараб, в числі з 17-го березня 1924 р. під великим портретом читається “... Замучено, бо була Українкою, патріоткою, бо не хотіла зрадити тайн, які були дуже потрібні польським катам... Її арештовано дня 9 лютого, бо в її мешканні знайдено кореспонденційний блякет з надписом „Західньо Українська Народна Республіка”. З того вносили польські мучителі, що вона близько стояла до уряду ЗУНР і що знала його тайни. Щоб ті тайни добути від неї, били її, Бог знає, що з нею робили. Закутавши на смерть поховали тайки. Тепер кажуть, що вона сама собі життя відібрала. А чому ж тіло її таке побите, звідки на ньому такі пухлини і рани, що лікар поляк назвав це тіло української мучениці „ржадкім оказем побіця”...

До наголовка „Жертва 12 лютого 1924 р.” додано відсилач: „Цей день в календарі українського народу буде днем Ольги з Левицьких Басарабової”.

З обуренням писали про вбивство Ольги Басараб напр. „Харківські Вісті”.

Львівське „Діло”, що було джерелом інформації для інших призначило на першій сторінці сталу рубрику п. н. „Після трагічної події”. Майже кожного дня текст появлявся з білими плямами конфіскати тих місць, що демаскували злочинну політику уряду й брехливі інсинуації польської поліції.

Зате польська преса, що йшла за їхніми директивами, писала про „жінку-шпигуна”, що диспонувала великими фінансовими засобами в провіді широкорозгалуженої розвідчої сітки. Брукові газети кормили своїх читачів найбруднішими сенсаціями про дім розпусти, таємничі мешкання, вуличні знайомства, проституцію... Щось подібне було із Шарльоттою Корде. Після її ув'язнення паризька преса звітувала про вуличницю, злодійку, волоцюгу, повію.

Для чого було потрібно довкола героїчної смерти Ольги Басараб фабрикувати „шпигунську аферу” на тлі вигадок про викидків суспільства? На це питання дало відповідь „Діло”, після закінчення т. зв. процесу „басарабів-

ців”, що не мав крім назви ніякого безпосереднього зв’язку з убивством Ольги Басараб; в середу, 1 квітня 1925, на 3-ій сторінці в двох середніх шпальтах вміщено довшу статтю п.н. „Осліплена Теміда”, з якої дійшов до відома читачів тільки вступ. Увесь дальший текст сконфісковано. Проте його вдалося зберегти на еміграції й сьогодні він нам доступний:

“... Громадянство не проявляло цікавості до розправи Коваленка й тов. не тому, немов би воно не інтересувалося долею підсудних, а тому, що вже заздалегідь був відомий вислід процесу.

Процес Коваленка й тов. є епілогом трагічної події, яка загнала в сиру могилу благородну й ідейну громадську діячку бл. п. Ольгу Басарабову. Вже це одно рішило про долю підсудних. З тим моментом, коли від 6-ти літ загніждженій справедливості попали в руки „басарабівці”, нещасна Теміда, що ще й досі зрезигновано окутує свої очі помарганою опаскою, могла її зірвати, щоб не викликати враження, немов то тут іде про справжню справедливість, бо на ділі є це тільки болюча гра в піджмурки.

Із хвилиною, коли міністер правосуддя Вигановскі на спілку з львівською політичною поліцією задекретував, що бл. п. Басарабова займалася „шпіонажею” та що вона сама добровільно позбавила себе життя в поліційних арештах, було вже відомо, по якій лінії розвинулась подія, яка доля зустріне тих людей, яких приплутано до „шпійонської афери”.

На лаві обвинувачених найшлися здебільшого відомі вже з попередніх процесів громадяни. А всі вони майже без винятку мали вже й передше до діла з неперемірливою в підозріннях і засобах поліцією.

Що ж закинувано цим людям? Ділання на шкоду польської держави, себто головну зраду, чого вони мали допуститися в той спосіб, що нібито збирали відомості про силу й розташування польського війська та зібрані дані передавали до Берліну для використання німецького й радянського генерального штабу. Коли б на момент допустити можливість, що воно справді так було, та коли розгорнути особистий склад обвинувачених, то зразу кидається в вічі, що тут маємо до діла не зі „шпійонами”, але з політичними діячами. Одначе інспіраторам і керманічам, які свої здогади й обвинувачення сперли на сумнівній вартості даних, ішло про те, щоб у першу чергу їм як громадянам відобрати німб ідейности, щоб їх зіпхнути на рівень „платних шпійонів”, а опісля, щоб

під покришкою незвичайної важности й специфічності самої справи виключити громадянських суддів, лаву присяжних, і кинути їх на жир злободенних флюктуацій, підкреслити точку „державної конечности”.

Обвинувачені стали перед судом на тайній розправі. Представник державної прокуратури, і опісля трибунал унеможливили обвинуваченим особисту оборону, відкинувши домагання відчитання акту обвинувачення в українській мові. А це було тільки продовженням тих попередніх актів, які вже до розправи заіснували в справі „басарабівців”. За мість явної розправи відбувалася тайна і німа поза плечима обвинувачених, у їх відсутності. Читано тільки поліційні протоколи, що вже мають свою маркантну марку, слухано великих знавців письма і представників ген. штабу та на тій основі без вислухання голосу обвинувачених, вимірено їм жорстоку кару від 15 місяців до 4 років. Найважче покарано інж. Андрія Мельника, хоч йому нічого не доказано. Всі підозріння і заміти що до нього спиралися на початкових зізнаннях Коваленка, який відкликав свої вступні зізнання, на погляді знавців письма, на погляді підхожим хіба тільки для дискусії, і на загальних теоретичних міркуваннях представника ген. штабу. А всі ці гіпотези були вповні вистачаючими, щоб підсудного інж. Мельника, переслідуваного чахоткою засадити на 4 роки до тюрми. А вже ж, що так, бо інж. Мельник боровся за визволення своєї Батьківщини, бо він був полковником і начальником штабу УНР.

Пос. Зоммерштайн зазначував недавно в бюджетовій комісії польського сойму, що в Польщі з легким серцем приноровлюється превенційний арешт, що досі на 1472 політичних в'язнів засуджено ледве четвертину, що отже той арешт у принципі й у величезній більшості був несправедливий, самовільний і зайвий. Засуд, що стрінув „басарабівців” доказує, що відтепер буде інакше.

„В останніх часах, — як твердить лідер „П'ястівців” Вітос — помітний в судах розвал усякої справедливости. Повалено віру в об'єктивність судів. Виглядає так, що суди існують для політичних партій, а не для громадян.

Суди існують у першу чергу не для, тільки проти „національних меншостей”. А тому й не дивує нікого присуд в процесі „басарабівців”, бо тут горою принцип: „Переат мундус, фіят юстіція”.

З очей Теміди здерто заслону, або засунено її ще глибше на очі, або її й зовсім обеззвічено — все одно, але сяк чи так тріюмфує тверда справедливість, політика „моцних людей”.

Цей документ часу є виявом протесту проти насильств ворожої окупації. Уряд і поліція отим процесом т. зв. басарабівців, щоб себе звільнити від відповідальності за смерть Ольги Басараб, штучно й тенденційно нав'язала акт обвинувачення до її справи. Більшість обвинувачених арештовано перед убивством, а одного два місяці пізніше. Засудили їх заочно, без доказів, переважно відомих політичних діячів, деякі з давніших процесів, яким поліційні агенти й донощики безнастанно ступали на п'яти. Сконфіскована стаття виразно вказує, як п'ятном шпигунства польське правосуддя хотіло знецінити ідейність українських патріотів.

І так справа Ольги Басараб й не вийшла на денне світло. Ми не маємо достовірних відомостей про обставини її арешту й не можемо відповісти повністю на такі засадничі питання, як „що знайдено в часі ревізії” та „коли й про що допитували на поліції”. Ми знаємо тільки їхній вислід: тортуроване й мертве тіло Ольги Басараб. І ще одна переважна деталь: „Відмовляю зізнань — Ольга Басараб”. Є свідки, що бачили це власноручне письмо мучениці в поліційних актах.

Польська поліція й ворожа окупація вимагали — капітуляції. Найвища жертва Ольги Басараб була мобілізуючим протестом — вона кликала не здаватись ворогові, так як вона не здалася катом. Вона вказувала своїм героїзмом, що боротьба триває, що війна з ворогом не закінчена, поки не переможе українська Правда.

І в тому немеркнучий подвиг Ольги Басараб.

„Свобода”, ч. 119, 1974 р.

Леся Храплива

ВЕРТЕП ОЛЬГИ БАСАРАБ

Кілька днів перед своїм ув'язненням Ольга Басараб допомагала ученицям учительської семінарії у Львові влаштувати різдвяний вертеп на шкільне свято. Вертепну виставу відіграно вже аж тоді, коли вона була ув'язнена, на допитах.

* * *

— Подивіться уважно, дівчата:
Ось вертеп — невеличка хатка.
Та крізь неї відчинені двері
До найглибших народніх містерій.
Небо — поверх горішній.
Тут занавіски з бібулки приліпимо сині.
Нижчий поверх — це просто у нас, в Україні.
Там — початок буття;
Тут сцени народні, на зміну: поважні й веселі.
Небо й земля грають драму оцю в паралелі...

— Я це казала?
Де, коли?
Семінарська, чистенько заметена заля...
Тому сто літ, сто днів і сто ночей?
Чи вчора тільки?
Мундурки,
Прикладно поплетені коси дівочі,
І очі:
Незнаною тугою зрошені очі.
Як вони витинали, пиляли, ліпили завзято!
Їх вертеп, їхнє свято...
І сьогодні ж святкують?
Сьогодні!
Невже?...

— Ви нашої муки стерпіти не годні:
Зразу кажіть!
— Не скажу нічого!
...Це поверх — котрий?...
Там, в підвалі не було нікого,
Тільки я...
І Кайдан тільки,
Ірод із вертепу, безголовий...
Безголів'я безодня.. і крові...
Темряви безпросвітньої муки...
Амбасадори... ширяли над хрестами круки,
Ірода рада...
Гойдались на голім гиляччі...

— Пся креф русінка:
Навіть не заплаче!
Дужче її!...
Мій вертеп...
Наш вертеп...
Від віків:
І ляхи й москалі
І жиди і цигани...

У злораднім танку
Закрутилося плем'я погане,
На найнижчому поверсі
Темна паношиться сила...

Ні, в вертепі у янголів
Сніжністю крила.
„Не плач, Рахиле —
Дзвенистий хор дівочий
Саме в цю годину:
„Не плач, Гахиле, — діти не загинуть!”
Це мій вертеп,
Сьогодні я — Рахиля,
Сьогодні я легенду народила,
Непорочну легенду про волю.
Це тому стільки крові і болю:
По світі підуть діти невмирущі...

— Зімліла?!
— Лий води,
І дужче, дужче!...
І круги затискалися нечисті.

Хіба таке було в вертепнім тексті?!
О ні,
Воно у несусвітній паралелі,
Щоб жила правда...

Голоси веселі,
Козак на сцені: при шаблюці, в силі.
Рікою переможною в долині
Стяги і бунчуки у кармазини:
„Та нема в світі краще,
Та немає вільніше,
Як у нас, в Україні,
Ой, чи бач, ляше...”

Я їм казала:
— Справедливість — наша.
Вертеп-символ.
Там родиться ідея,
Знайте, дівчатка мої...

— Де я?
Господи, де я?!
Лежанка, стіни вогкі,
На віконці, під стелею — грати...
Тямлю: безлюдяні лица
У шапках гранатових, рогатих:
— Говори!
І безжалісних сходів бездонна криниця,
Амбасадорський регіт Пилатів...
Кайдан в ролі новій?
Смерть з косою —
Невже — умирати?

Всюди кров...
Написати:
„Замучили. Вмерла. Помсти”...
Щоб повік оживали Рахилині діти...

Це тим читати, що прийдуть сюди:
Коси-віночками...
Галицьких затишків плекані квіти,
У підвалі вертепному будуть роками сидіти,
Хай читають:
„За кров, за руїну,
Боже —
Ісусе вертепу! —
Верни Україну...”

Мій вертеп...
Я не зрадила їм нічогісько...
Нічого...
Янгольський хор про Предвічного Бога,
Понадсвітнім теплом
Наливають колядки веселі...
Розвивається драма вертепна промінним клубком
З небесами в ясній паралелі.

А з поверхів
Заповітного вертепу
Тих,
Де тільки праведним душам літати
Усміхнувся Ісус —
Йй назустріч
Із ясел простяг рученята.

„Жіночий Світ”, лютий, 1974, ч. 2.

Евген Онацький

БАСАРАБ ОЛЬГА (1889—1924) — героїня визвольної боротьби Західної України проти польської окупації, замучена поляками в тюрмі вночі з 12 на 13 лютого 1924 р. Героїзм і самопосягата Ольги Басараб полягали в тому, що вона могла уникнути мук і смерти, назвавши бодай одне прізвище звязаних з нею українських революціонерів. Але вона не назвала ні одного... Приклад незвичайної сили духа, якій може позаздрити не один мужчина...

Українська Мала Енциклопедія книжка перша, літери А-Б, стор. 74.
Накл. Адміністрації УАПЦеркви в Аргентині, Буенос Айрес, 1957.

Оксана Лятуринська

ЕПІЛЬОГ ДО ГЕРОЇКИ

Чи ж не в тому суть буття,
Чи ж не в тому ласка Божа:
Жити повністю життя
Й вмерти, хай зарання може,

Та лишивши міт по собі?
Хай проходять дні і доби!
Хай пливе, пливе життя! —
В ньому і Твоє буття.

В ньому і Твоє буття.
Чи ж не ласка? — Ще повніще,
Повнить інше бо життя,
Й в Книгу Вічність його впише.

(„Жіночий Світ”, лютий, 1964)

OLHA BASARAB

officer of the "Committee for Protection of the Ukrainian Women" affiliated to the International Women's Suffrage Alliance,
member of the Ukrainian Section of the "International League for Peace and Freedom",
and delegate to the Congress of the League in Vienna, 1921,
member and founder of the "Ukrainian Women's Union" in Vienna, treasurer of the "Ukrainian Women's Union" in Lviv (Western Ukraine),
died tragically on February 12th, 1924, in a prison in Lviv, tortured to death by Polish gaolers.

Polish authorities in Western Ukraine (which by the decision of the Ambassadors' council dated March 14th, 1923 became "Polish" territory) opened in January 1924 a new campaign of persecution extending over a wide area against the Ukrainian people. The extent of said action may be judged by the fact alone that in a single night, January 31st, in different places of Eastern Galicia, nearly 10,000 houses were ransacked and several thousand Ukrainians arrested. These reprisals took place on the pretext of an action against the communists, but they were aimed in fact against the Ukrainian national circles, which at no time had any connection with communism. Amongst those who were arrested there were many members of the intellectual classes, professors, doctors, solicitors besides several hundred Ukrainian students. Ukrainian national and educational organizations were at the same time dissolved and prohibited by the police authorities.

In February 9th the Polish police arrested in Lviv a distinguished and universally esteemed Ukrainian woman, Mrs. Olha Basarab, 34 years old, who played an important role in the Ukrainian women's movement and was amongst other acting as cashier of the Ukrainian women's Union in Lviv. At the time of the arrest already she was treated by the police most harshly and in a manner offensive to human dignity. After the arrest Mrs. Basarab was taken to the police prison situated in the Jachowitsh lane. On February 15th the news was published under the heading of official police news in the Lviv press that a certain Julie Barawska, 20 years of age, who had been arrested in the province on account of vagrancy, had committed suicide by hanging herself in her cell in the police prison.

At that time already the news spread that the said police report was false and that the deceased was actually Mme Basarab, who during the police examination was tortured in such a cruel fashion, that she died in the hands of her torturers.

When the brother of Mrs. Basarab, Severyn Lewitzky, professor at a Lyceum, requested the police authorities to furnish information as to the fate of his sister, he was

told on the 18th only, that his sister had committed suicide on February 12th. He learned furthermore that immediately after death his sister had been buried by the police in a pauper's grave. Most extraordinary, the police not only buried her in secret, but also accepted food brought for her by her relatives for another five whole days in order to deceive them about her fate. When the brother requested after this that his sister's grave should be shown to him, same was objected to by the authorities under different pretexts. His request that the body be exhumed and that an obduction should take place, was purposely delayed for more than a week until his request was finally granted on February 26th, i. e., to exhume the dead body in order to have it re-buried immediately without post-mortem examination.

The body was exhumed in the presence of law-commission, physicians Dr. Panchishin and Dr. W. Dmytruk, member of the Polish Diet, lawyers M. M. Bachinski and Shuhevich and the relatives of the victim. The witnesses ascertained that the whole body was marked with the traces of the most cruel tortures and the present medical men could ascertain that a woman, after having been tortured in this way, could not have had the physical strength to commit suicide.

This was likewise acknowledged by the Polish University Professor Sieradzki, who immediately after the death of Mrs. Basarab had undertaken the dissection of the body in the legal board of health institute. A Polish female student of medicine reported, as a witness, literally as follows in an open letter to the press:

“What was shown at the post-mortem examination appeared perfectly horrible. It is not exaggeration on the part of an over-wrought and eccentric person, but the truthful description of a witness who, unfortunately dares not publicly offer such testimony, because for the truth one is also beaten in Poland. The post-mortem examination showed that the whole body was covered with blue-red spots and wounds that emanated from a leather-belt and buckle with which

the deceased had been beaten to death. Those parts of the skin that came into contact with the buckle of the belt were covered with swollen purple blisters. The professor had these blisters cut out of the body in order to demonstrate them once to post mortem examiners as a special, typical and rare preparation."

This letter was published in several papers in Lviv and was literally reproduced in the interpellation to the Polish Diet in Warsaw.

The facts above described prove beyond a doubt that the death of Mrs. Basarab was caused by inhuman tortures in the Polish police prison. The Polish authorities tried to hush up the tragic death of Mrs. Basarab and never did anything in order to satisfy the public . . . or a proper examination of the case. On the contrary the interpellation of the Ukrainian Fraction in the Polish Diet was declined on March 6th by the Polish majority against the national minorities and the Polish extreme left, and the question was given over to an administrative commission. Two other interpellations about this crime have met with a similar fate.

We must point out here that the cruelty of the Polish police to political prisoners and among them also to women is tolerated by Polish authorities from the beginning of the existence of the Polish State. Ukrainian women are arrested on suspicion of political activities, are placed in prisons together with prostitutes and common criminals. It often occurred that they were taken to the medical control along with the prostitutes (for instance a woman student Lubov Vishnevskaya, a teacher Melanie Balicka, an office employee Olha Dudrik). They are kept in police prisons several weeks mostly in cold and filthy cells though legally the detention must not extend beyond 48 hours. During the 4 years of Polish domination on Ukrainian territories many hundreds of Ukrainian women, political prisoners, have endured the hardships of Polish detention though to none of them were any crimes proved at their trial.

Ukrainian women appeal to all international women's societies for support in their protest against *the horrible*

crime committed by Polish police by torturing to death Olha Basarab as well as against the cruelties perpetrated by Polish authorities on Ukrainian women in order to render such impossible in future.

Published on behalf of the Ukrainian women under Polish occupation
by the Foreign Committee of the Ukrainian Women.

Apply to Mrs. J. Selenevska, Berlin W15, Faranenstraße 39. *)

---

* З архіву Марії Дольницької в Відні — від п. Ірени Кардош. Це без сумніву один із „інформативних листків”, про які мова на 58 стор. Текст передрукований без змін, крім виправлення деяких термінів (напр. Lviv замість Lemberg), або наявних похибок.

ПОКАЗНИК ІМЕН

А

Андрусів Петро — 205, 206
Андрушків — гл.
    Луцька-Андрушків
Апфельзіс — 144
Д'Арк Жанна — 158, 212

Б

Бабій Олесь — 159
Бажалук — 118
Бажанський Михайло — 153-8,
    214-16, 218
Балей Емілія — 54
Балей Степан — 112
Балицька Меланія — 233
Баравська Юлія — 32, 94, 100,
    123, 160, 209, 230, 234
Баран Блянка — 74, 76
Басараб Дмитро, інж. — 28, 29,
    41, 47, 48, 64, 78, 92, 105,
    120, 128, 164, 165-71, 173,
    202, 211
Бачинська-Донцов Марія — 23,
    26, 62, 66-72, 73, 75, 138,
    173-77
Бачинський Володимир, д-р — 114
Бачинський М. М., д-р — 232
Бігус Петро — 72
Білас Василь — 158
Білинський Клявдій, проф. — 82
Бобанич — 118
Боднарук Іван — 210, 214
Божейко Володимира — 52, 76
Брехер — 144
Брик Юрій — 12, 199
Бубнюк Стефанія — 207-214
Бурачинська Лідія, інж. — 13, 86,
    206, 214

В

Вагнер, поліц. ком. — 124
Варвара св. — 28, 75
Василянки С.С. — 35

Вахнянин Ірена — 194-198
Вахнянини — 165
Вербицька (Савицька) Євгенія —
    108-116, 121, 122, 208
Веродинський, о. — 18
Винницька-Вахнянин Ірена — 197
Винницькі — 165
Виғановський — 102, 221
Висп'янський — 31, 57, 65, 93,
    98, 116, 122
Вишневська Любов — 233
Вітос Вінкентій, пос. — 222

Г

Гавк Анні — 63
Гаврилюк-Чарна Галя — 212
Гайне — 26
Галер — 51
Галечко Софія — 28, 81, 83, 202
Ганкевич Лев, д-р — 85, 105,
    106, 139
Герасимовичі — 18
Герц — 20
Гірняк Никифор — 27, 219
Головинський Юліян, сот. — 158
Голубець Микола — 67
Голубець Нана 68-69
Голубець-Підгірська Леся — 67,
    68, 137-8
Гомер — 26
Гораций — 26
Горбачевський Антін, д-р — 139
Грицай Остап — 27, 132-3, 202,
    207, 219
Грінченко Борис — 25, 201

Г

Гардецька Кекилія — 204
Геринович-Лепка Христина — 68
Гіжовська — 129
Гонта — 140
Гоцький — 166
Грін — 144

Д

- Данилишин Дмитро — 158
 Данило, король — 132
 Дармограй С. — 12
 Лашкевич Роман, ген. — 104-106
 Дзерович, о. — 35
 Дерлиця — 157
 Дмитерко Анна — 129
 Дмитерко-Ратич Гандзя — 80-82
 Дмитрюк Василь, д-р — 32, 33,
 72, 96, 232
 Дольницька І. — 129
 Дольницька Марія — 56, 76, 77,
 234
 Донцов Дмитро — 27, 74, 202,
 218
 Дорошенко, гетьман — 141
 Драган Антін, ред. — 91
 Драгоманова-Храпко Оксана — 218
 Дудрик Ольга — 233
 Думин Осип, сот. — 86, 87, 94, 114
 103, 106-7, 112, 115, 220

Е

- Едемс Дженні — 54
 Ерліх — 20

Є

- Єнкала-Карпинець Галя — 97

Ж

- Жеромські Стефан — 103, 209
 Жук Андрій — 77
 Жук Анна — 73-77

З

- Залеська Елеонора, проф. — 21, 22
 Залізник Микола — 29, 76, 81, 219
 Залізник-Охримович Олена — 29,
 44-60, 62, 74, 75, 77, 81, 118, 129,
 170, 204, 206, 210, 211, 213, 220
 Заньковецька Марія — 76
 Зарицький Северин, проф. — 21
 Засадські — 18

- Заяць Ольга — 212-13
 Зелена Ірина — 201-203
 Зелений Богдан — 194-198, 210
 Зибликевич Евген — 194
 Зоммерштайн, пос. — 222
 Зорич Ярослава — 190-92, 207

І

- Іванців Теофіля — 172
 Івах Онуфрій — 140-141

К

- Кабаровська Северина — 218
 Кайдан Леон — 31, 32, 93, 101,
 102, 103, 114, 123, 133, 203,
 209
 Кальнишевський — 144
 Кант Е. — 112
 Кардош Ірена — 76, 236
 Катамай Богдан — 81
 Кекропульос Гелена — 212
 Келлер-Чикаленко Ганна — 58, 76
 Київлянка О. — 193, 207
 Кинасевич Йосифа — 17, 26, 34
 Кинасевичі — 22
 Кинасевич Теодозій, о. — 17, 22,
 26, 82, 127-8
 Кисілевська Олена — 49, 127-130,
 220
 Книш Зиновій — 107
 Книш Ірена — 11-14, 192, 197,
 218-224
 Кобілянська Ольга — 26, 76, 208
 Коблянська — 72, 110, 111
 Коваленко Василь, сот. — 86,
 115, 222, 223
 Ковальченко — 185
 Колесса Любка — 52, 76
 Коннор-Вілінська О. — 76
 Коновалець Евген, полк. — 30,
 105, 133, 202, 203, 219
 Кононенко Харитя, інж. — 54
 Корде Шарльотта — 221
 Коршмар — 144
 Коцко Адам — 23, 27
 Коцюба Євгенія — 209
 Коцюба Степан — 144

Крезуб Антін — гл. Думин
Кривокульський — 137
Криницька Тая — 14, 17
Круліковська — 167
Круліковський, о. — 165, 167
Круліковські Стефан, пос. — 146
Кульчицький Олександр, д-р — 139
Кун Бея — 51
Куницький Леонтій, о. пралат — 33, 96, 97, 125
Курбас Лесь — 64
Курдидик Анатоль — 163-4
Кучер — 118

Левицький-Софронів Василь — 33, 117-126, 138
Лісовський Роберт, арт.-мал. — 59
Льонер-Вахнянин Ірена — 87-88, 129
Льонер Фердинанд — 88
Лотоцький — 118
Луговий Олександр — 12, 178-189, 219
Лунь — 126
Луцька-Андрушків Світлана — 204-206
Ляндау-Ланевські — 126
Лятурина Оксана — 229

Л

Ланцуцький Станислав, пос. — 146
Лебедова Віра — гл. Малицька
Константина
Левицька Галя — 52
Левицька Зеновія — 213
Левицька Іванна, сестра Ольги
Басараб — 17-23, 25, 34-35, 39, 40, 69, 71, 128
Левицька Марія — 36-39, 204
Левицька Міля — 19, 21
Левицька Наталка — 23, 62, 117
Левицька Олена — 58, 129
Левицька Савина, мати Ольги
Басараб — 19, 21, 24, 25, 34, 40, 41, 46, 173, 201
Левицька Соня — 118
Левицький Богдан — 19, 21, 40-41
Левицький Мирон — 118
Левицький Михайло, батько
Ольги Басараб — 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 40, 41, 45, 99, 173, 201
Левицький Михайл, кард. — 35
Левицький Остап — 19, 20, 21, 40
Левицький Северин, проф., брат
Ольги Басараб — 18, 24-33, 34, 35, 40, 69, 78, 84, 94, 99, 101, 127, 145, 173, 201, 208, 231

М

Майданюк, арт.-мал. — 29
Маковей Осип — 120
Макух-Павликовська Ірена — 68
Малицька Константина — 17, 84, 86, 134-5, 166, 218
Мануляк, проф. — 21
Марітчак Олександр, д-р — 94, 99, 101
Марітчак-Яськович М. — 74
Марітчак Юлія — 129
Маркевич — 18
Мартинєць Володимир — 94, 103
Матчак Михайло, пос. — 105, 110
Мек/Донелд — 79
Мельник Андрій, полк. — 31, 67, 72, 86, 105, 115, 153-158, 194, 196, 223
Мишуга Лука, д-р — 89-91, 202, 221
Міцьковський, о. — 139
Музика Максим, д-р — 137
Муравйов — 100

Н

Навроцький Осип — 105
Найду Сероїна — 55
Неділько — 74
Нементовський — 139
Ніцше Фр. — 26, 112
Носик Іван — 126, 136-139

О

- Обух Клим (псевдо) — 79
Овруцький-Швабе — гл.
Луговий
Олесь О. — 56, 76
Олесницька Клявдія — 204
Онацький Євген — 228
Охримович Володимир, д-р — 57
Охримович Іван — 76
Охримович — 118
Охримових-Залізник Олена — гл.
Залізник

П

- Павличенко Анастасія — 12
Падя Чато — 55
Папчшин Марія, д-р — 32,
72, 85, 96, 136, 232
Пашкевич Стефанія, проф. — 80
Пачовський Василь — 166
Пеленська Ірина — 165-171
Петлюра Симон — 108, 115
Петрушевич Євген, д-р — 30, 51,
76, 87, 91, 105, 128
Підгірська Леся — гл. Голубець
Підгірський Самійло, пос. — 70
Піلسудський Йосиф — 67, 94, 109
Плятер Емілія — 212
Повх, о. — 21
Полянський Юрій, д-р — 105
Полюга Іван — 144
Потоцький — 23
Правдолюб (псевдо) — 141-3
Примівна Марія, проф. — 21, 22,
26, 35, 44, 61, 62, 63, 68, 202
Пристай, о. — 78
Пришляк — 158

Р

- Райлендер — 138
Райс — 144
Ратич Василь, проф. — 81
Ріпецький Степан — 170
Романчук Юліян, пос. — 50
Ропіцька Геня — 21
Ропіцька Зоня — 21

- Рубчакова Катерина — 64
Рудницька-Лисяк Мілена — 74,
76, 85, 98-103, 115, 124, 126,
219
Русова Софія — 76, 77

С

- Савицька-Вербицька Євгенія, гл.
Вербицька
Савицька Стефанія — 23, 26, 31,
32, 48, 57, 61-65, 67, 72, 75,
94, 98, 110, 112, 113-16, 118,
120-22, 174-77, 213, 214
Савицька — 31, 115
Савицькі — 31
Свенціцький Іляріон, д-р — 168
Савчук Степанія — 12, 199-200, 211
Сайкевич Петро, д-р — 14
Селезінка Ярослав, д-р 105, 118
Сембратович Сильвестер, кард.
— 35
Серадзкі, проф. — 95, 100, 124,
232
Сінгалевич Володимир, пос. —
29, 50
Сірий Лев (псевдо) — гл.
Левицький Северин
Січинський Мирослав — 23, 118
Скрутко — 22
Слободян О. — 23
Смольніцкі Тадеуш — 32, 114
Собескі Ян — 174
Собчук, проф. — 21
Сосенко — 125, 126, 136, 137
Софронів-Левицький Василь —
33, 117-126, 138
Старосольська Дарія — 62
Старосольський Володимир, д-р
— 70, 166
Степанівна Олена — 28, 56, 63,
64, 83, 87, 104-5, 161, 166,
168, 202, 219
Степанович Ольга — 129
Стрільбицька Ольга — 129
Стрільбицька Йосифа — гл.
Кинасевич
Стрільбицькі — 23, 24
Стрільбицький Іоан (Іван), о. —
17, 24, 26

Струтинський Мих. — 219
Стюарт Марія — 111
Сулима — 140
Суровцова Надія, д-р — 54, 75,
76, 87, 219

Т

Тагоре Рабіндранат — 55, 112, 121
Тарнавська Люда — 214
Тарнавський Мирон, ген. — 114
Теміда — 221-2
Темницький — 118
Теліга Олена — 210
Тимочко Петро — 144
Тимошенко Лідія — 210
Трильовська Евфрозина — 129
Трильовський Кирило — 78-79
Турін Іван — 87

У

Українка Леся — 18, 26, 70,
74, 204
Устяновичі — 68

Ф

Федак Степан — 67, 94, 109
Федак Степан, д-р — 68, 85
Федорців Ф. — 166
Фік Зенон — 139
Фльорчуки — 120
Франко Іван — 64, 65
Франц, Йосиф I — 165

Х

Харків О. — 69
Хімяк — 123
Хмельницький Богдан — 174
Холодний Петро — 67
Храпко-Драгоманова Оксана —
218
Храплива Леся — 210, 212, 220,
225-228
Хруцький Сергій, пос. — 102

Ц

Цеглинський Микола — 109
Ціпановська Ольга — 49, 83, 219

Ч

Чайченко В. (Грінченко Б.) — 25
Чайковська Винка — 23
Чайковська Галя — 23
Чайковська Любомира — 209
Чайковський Микола — 219
Черінь Ганна — 211, 219
Черкасенко Спіридон — 56
Черкаський — 138
Чиж Ярослав — 67
Чикаленко-Келлер Ганна — 58, 76
Чировські — 18
Чмола, о. — 18, 41
Чмола Іван — 80, 166, 168, 169

Ш

Шах Ірена — 92-97
Шах Степан, проф. — 134
Шандрук — 18
Швабе — гл. Луговий
Шевченко Тарас — 18, 19, 55, 170,
174, 175, 201
Шелухин О. — 74
Шептицький, Митрополит 168
Шеремета — 18
Шерш — гл. Левицький Северин
Шухевич Роман — 97
Шухевич Степан, д-р — 69-70, 123,
126, 232

Щ

Щирба — 118

Ю

Юберсбергер Йоган, проф. — 87
Юр, св. — 173
Юріїв Таїса — 106-107

Я

Яворський — 74
Якубовський — 113
Янів Володимир 148-151
Ярошинський, д-р — 18
Яськович-Марітчак М., д-р — 74
Яцура Теодор — 144

ДЕЯКІ ПОМІЧЕНІ ПОМИЛКИ

Стор.	Рядок	Має бути:
17	1-ий знизу	стор. 34 - 35, 127, 128
58	15-ий згори	інформативні листки (пор. стор. 230 - 234)
76	6-ий знизу	Ірена Кардош (пор. стор. 230 - 234)
79	1-ий знизу	Джерзі Сіті
81	1-ий знизу	1 вересня, 1922 р.
87	15-ий знизу	в проф. Й. Юберсбергера
95	4-ий знизу	Серадского
138	11 ий знизу	Черкавський
239	9-ий згори	Черкавський
168	3-ий знизу	у Львові 1913; ред. І. Чмола наголошував
171	4-ий згори	лист Ольги (уривок у поменшенні на стор. 113).

Помилково вміщений на 190-ій сторінці 2-ий рядок вгорі відноситься до автора на стор. 194-ій: Богдан Зелений, бувший в'язень з процесу „Басарабівців”.